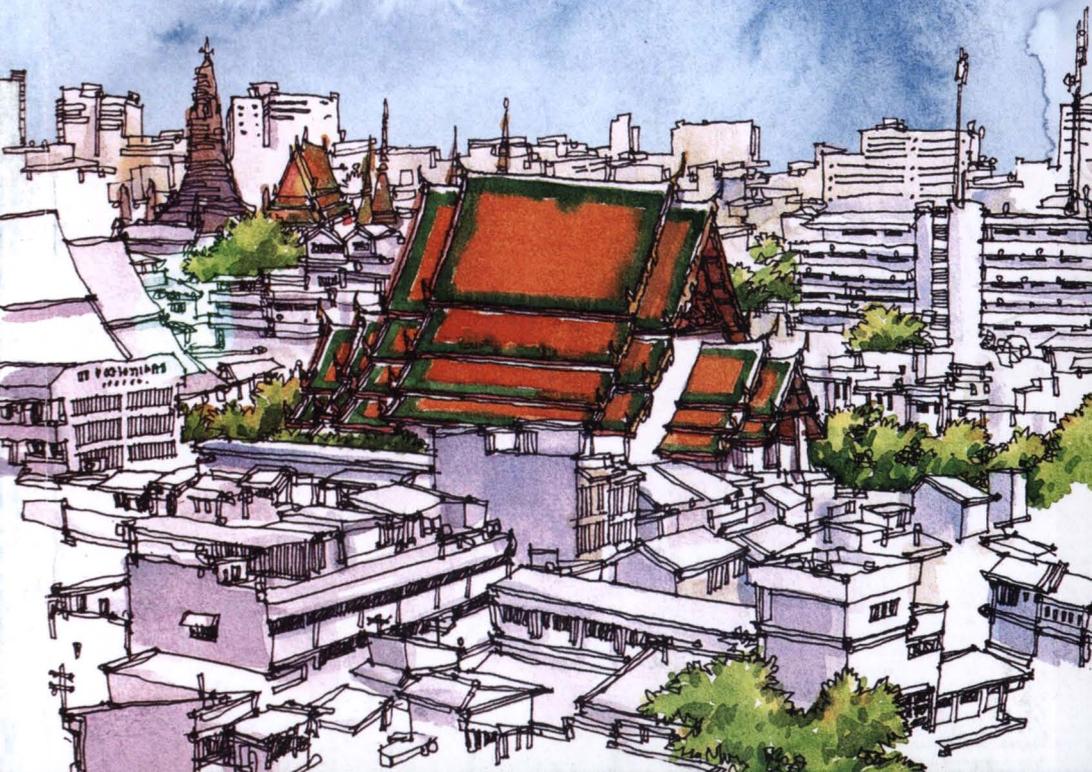

พื้นวัด คืนเมือง

อรศรี งามวิทยาพงศ์และคณะ

ฟื้นฟู คืนเมือง

อรรศรี งามวิทยาพงศ์
และคณะ

เรียบเรียงเพื่อการเผยแพร่จากผลการวิจัยเรื่อง

“ปัจจัยที่เอื้อต่อการฟื้นฟูพบเทาหน้าทีการพัฒนาจิตวิญญาณของวัดในเขตเมือง” :

รายงานฉบับสมบูรณ์ - www.arsomsilp.ac.th/th/portfolio-category/หนังสือออนไลน์

พื้นวัด คีนเมือง :

รองศาสตราจารย์ ดร.อรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ

พิมพ์ครั้งแรก : มกราคม ๒๕๕๙ จำนวนพิมพ์ ๕,๐๐๐ เล่ม

ผู้จัดพิมพ์ : สถาบันอาศรมศิลป์ และวิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้สนับสนุน : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

ออกแบบรูปเล่ม : ฝ่ายสื่อสารองค์กรสถาบันอาศรมศิลป์
และปก

ภาพประกอบ : ศุภชัย วงศ์นพดลเดชา

ดำเนินการผลิต : โครงการวัดบันดาลใจ

พิมพ์ที่ : ส.โพลูการพิมพ์

เผยแพร่แก่ผู้สนใจ โดยไม่คิดมูลค่า :

สนใจติดต่อขอรับได้ที่ สถาบันอาศรมศิลป์ ๓๙๙ ซอยอานามัยงามเจริญ ๒๕
เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ ๑๐๑๕๐

โทรศัพท์ : ๐๒-๔๙๐-๔๗๔๘-๕๔

Email : admin@arsomsilp.ac.th

ข้อมูลทางบรรณานุกรม :

อรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๑

กรุงเทพฯ : สถาบันอาศรมศิลป์, ๒๕๕๙. ๑๕๒ หน้า (วิชาการ)

๑. พุทธศาสนา ๒. ปฏิรูปวัด ๓. พัฒนาจิตวิญญาณ ๔. สังคมเมือง

ISBN 978-616-7923-03-1

ดาวน์โหลดรายงานฉบับสมบูรณ์ และหนังสือ “พื้นวัด คีนเมือง” ในรูปแบบ e-book ได้ที่
www.arsomsilp.ac.th/th/portfolio-category/หนังสือออนไลน์

กุศลกรรมได้อันเกิดจากหนังสือเล่มนี้
คณะผู้จัดทำขอบูชาพระคุณของศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์
ปฐนียบุคคลสามัญชนผู้ยิ่งใหญ่
ผู้เป็นแรงบันดาลใจแห่งความดี ความงาม และความจริง
เนื่องในโอกาสครบรอบชาติกาล ๑๐๐ ปี

๙ มีนาคม ๒๕๕๙

กิตติกรรมประกาศ

คณะนักวิจัยขอนามัสการขอพระคุณพระเถรานุเถระและขอพระคุณเหล่าคฤหัสถ์ทุกท่านของวัดที่เป็นกรณีศึกษา อันได้แก่ วัดพระศรีอารีย์ จ.ราชบุรี, วัดคลองแห จ.สงขลา, วัดไผ่เหลือง (อ.บางบัวทอง) และวัดโพธิ์เผือก จ.นนทบุรี ซึ่งให้ความอนุเคราะห์ด้วยความเมตตาแก่การศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาเป็นกรณีศึกษาเพื่อการเรียนรู้แก่สาธารณชนในการวิจัย

ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งได้สละเวลาให้สัมภาษณ์และแลกเปลี่ยนความเห็นกับคณะนักวิจัย ประกอบด้วย พระอาจารย์ไพศาล วิสาโล, พระอาจารย์ดุษฎี เมธังกุโร, ท่านสมณะโพธิรักษ์, ท่านบาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหาร, ศ.นพ.ประเวศ วะสี, อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์, อาจารย์ ดร.อุทัย ดุลยเกษม, นพ.ดร.มโน เลหาพนิช, คุณประชา หุตานวัตร, นพ.ดร.โกมาต จิ่งเสถียรทรัพย์, ดร.วีรณัฐ ใจจนประภา, คุณวิจักขณ์ พานิช

ขอนามัสการขอพระคุณพระอาจารย์ไพศาล วิสาโล เจ้าอาวาสวัดป่าสุคะโต จ.ชัยภูมิ และขอพระคุณ ดร.อุทัย ดุลยเกษม ที่สละเวลาเป็นพิเศษอ่านร่างรายงานการวิจัยและให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งเพื่อการปรับปรุงรายงานการวิจัย

ขอขอบคุณคุณฐิรวารี วีระะสบประสงค์ และคุณนภารัตน์ นนทกิจนพเกล้า สำหรับการทบทวนวรรณกรรมเป็นอย่างดีเพื่อการวิเคราะห์ อีกทั้งคุณศศิธร อุดมทรัพย์ ซึ่งช่วยดูแลจัดการบัญชีการเงินอย่างเรียบร้อย คุณกนกวรรณ แซ่จั้ง ที่ช่วยพิสูจน์อักษรและจัดรูปแบบ-จัดทำเล่มรายงานอย่างเรียบร้อย

ที่สำคัญคือขอขอบคุณเป็นอย่างสูงต่อสถาบันอาศรมศิลป์และสสส. ซึ่งให้ทุนสนับสนุนการวิจัยนี้ ตลอดจนขอบคุณบุคลากรทุกท่านของโครงการวัดบันดาลใจที่ช่วยประสานงานอย่างดีจนการวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี

ที่สุดของความรู้สึกในพระคุณ คือขอกราบนมัสการด้วยความขอบพระคุณ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ด้วยความเคารพอย่างสูง สำหรับผลงานการเผยแพร่ธรรม ทั้งงานเขียนและการบรรยายที่ทรงคุณค่า ลุ่มลึก ในเรื่องหลักธรรม สถาบันวัดและพระสงฆ์ ที่ให้ความรู้อันเป็นแสงสว่างทางปัญญาให้กับสังคมไทยและคณะนักวิจัยในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ •

คำนำผู้จัดพิมพ์

หนังสือ “พื้นวัด คิ่นเมือง” เรียบเรียงจากผลงานการวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่เอื้อต่อการฟื้นฟูบทบาทหน้าที่การพัฒนาจิตวิญญาณของวัดในเขตเมือง” โดยงานวิจัยชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของ โครงการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาพของเมือง เพื่อพลิกฟื้นความสับสนและการเป็นศูนย์รวมจิตวิญญาณให้กับวัดทั่วประเทศ (วัดบันดาลใจ)

จากการดำเนินงานที่ผ่านมา โครงการวัดบันดาลใจ ได้ร่วมกับสถาปนิก ภูมิสถาปนิก วิศวกร พระสงฆ์ ชุมชน รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการปรับปรุงผังแม่บทวัด ๙ วัดนำร่องทั่วประเทศ ทั้งในมิติด้านกายภาพ และจิตวิญญาณ เพื่อเป็นการสร้างเครือข่ายอาสาสมัครของผู้ที่มีความรู้ ความสามารถทางวิชาชีพ โดยใช้ศักยภาพที่ตนเองมีอยู่ ร่วมกันสร้างนวัตกรรมทางสังคม เพื่อพลิกฟื้นความเป็นศูนย์รวมทางจิตวิญญาณให้กับวัดทั่วประเทศ

ในการทำงานดังกล่าว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการสร้างและสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่องควบคู่กันไป เพื่อพัฒนากรอบแนวคิด และศักยภาพการดำเนินโครงการร่วมกันของภาคีเครือข่ายผู้เกี่ยวข้อง

หนังสือ "พื้นวัด คีนเมือง" จึงเป็นเครื่องมือสำคัญ เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจให้กับคณะทำงาน ภาควิชา อสาศสมัคร รวมถึงเจ้าอาวาส แกนนำพระ และคฤหัสถ์ ผู้ร่วมสนับสนุนงานพัฒนาวัด โดยผู้เขียน คือ รองศาสตราจารย์.ดร. อรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ ได้พยายามเขียนเรียบเรียงให้อ่านง่าย กระชับ และตั้งใจที่จะให้ผลงานชิ้นนี้ มีการเผยแพร่ให้เป็นประโยชน์ได้มากที่สุด

โครงการวัดบันดาลใจ ใคร่ขอกราบนมัสการขอพระคุณด้วยความเคารพอย่างสูงต่อ พระอาจารย์ไพศาล วิสาโล ที่เมตตาเขียนคำนำให้กับหนังสือเล่มนี้ •

โครงการวัดบันดาลใจ

คำนำ

พระอาจารย์ไพศาล วิสาโล

ชีวิตที่งดงามในทัศนะของพุทธศาสนา คือชีวิตที่มีความปกติสุขทางกาย มีปัจจัยสี่พอเพียง ไม่อดอยากยากแค้น ไร้โรคภัยไข้เจ็บ มีความสัมพันธ์ารบรื่น กับผู้อื่น ปลอดภัยจากการเอาเปรียบเบียดเบียน มีความสุขทางใจ แจ่มใส เบิกบาน ไม่มีความกตลกรั้มคับแค้นใจ ขณะเดียวกันก็มีปัญญาสามารถ แก้ทุกขให้แกตนเองได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นชีวิตที่เจริญองงามตามหลัก ภาวนา ๔ (กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา)

แม้ว่าความเจริญองงามสูงสุดในพุทธศาสนา คือความเจริญองงาม ทางปัญญา อันได้แก่ความเข้าใจในธรรมตาของชีวิตจนเป็นอิสระจากความ ทุกข์สิ้นเชิง แต่จะเป็นไปได้ก็ต้องอาศัยความเจริญองงามอีก ๓ ด้าน เป็น เครื่องรองรับสนับสนุน หากผู้คนอดอยากหิวโหย อมโรค ต่างคนต่างอยู่ ไม่มี ความเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน ถูกบีบคั้นด้วยความเครียด รู้สึกแปลกแยก ว่างเปล่า รวมท้ั้งอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่วุ่นวายแก่งแย่งแข่งดีกัน ก็ยากที่จะมีปัญญาเห็นธรรม หรือแม้แต่จะมีความตั้งมั่นในธรรมได้

ด้วยเหตุนี้วัดสมัยก่อนจึงมิได้เป็นสถานที่สำหรับการศึกษาและปฏิบัติ ธรรมเท่านั้น หากยังมีบทบาทด้านอื่นด้วย ซึ่งทำให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางของ ชุมชน บทบาทดังกล่าวได้แก่ การเป็นแหล่งเรียนรู้และฝึกสอนวิชาทางโลกเพื่อ ประกอบอาชีพ อีกทั้งยังเป็นสถานพยาบาล สถานสงเคราะห์ แหล่งพบปะ สังสรรค์ของชาวบ้าน สถานที่จัดงานมหรสพ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น ทั้งหมดนี้เรียกรวมๆ ว่าบทบาททางสังคม หรือบทบาททางโลก แม้ไม่ใช่เป็น บทบาททางธรรมโดยตรง แต่ก็สอดคล้องหรือเอื้อต่อกายภาวนา ศีลภาวนา และจิตภาวนา อันเป็นบาทฐานของปัญญาภาวนา พุดอย่างสมัยใหม่ก็คือ

เป็นการส่งเสริมสุขภาพทางกาย จิต และสังคม อันนำไปสู่สุขภาพทางจิตวิญญาณ ไซแต่เท่านั้น กิจกรรมทางโลกดังกล่าว ยังสามารถเป็นสื่อหรือสะพานนำไปสู่ธรรมได้ด้วย เพราะเมื่อผู้คนมาวัดแล้วก็ย่อมมีโอกาสสนทนาธรรมกับพระ หรือพี่เทศน์จากท่าน รวมทั้งได้ซึมซับธรรมะจากสื่อต่างๆ ในวัด เช่น จิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์

อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงกระแสใหญ่ที่เกิดขึ้นในรอบร้อยปีที่ผ่านมามีอาทิ การพัฒนาประเทศให้ทันสมัย การขยายตัวของเมือง และการเติบโตใหญ่ของเศรษฐกิจแบบตลาด ได้ส่งผลอย่างมากต่อวัดต่างๆ ในเมืองไทย โดยเฉพาะในเขตเมือง ทำให้บทบาททางสังคมของวัดหดหายไป คงเหลือแต่บทบาททางธรรม ซึ่งมักถูกลดทอนให้เหลือเพียงเรื่องพิธีกรรม ทั้งหมดนี้ไม่เพียงส่งผลให้ผู้คนเหินห่างจากวัดเท่านั้น หากยังไกลจากธรรมะด้วย

แม้ว่าเราไม่สามารถทำให้วัดกลับมาเป็นศูนย์กลางของชีวิตผู้คนเหมือนเดิมเนื่องจากบทบาททางสังคมที่วัดเคยทำในอดีตนั้น ปัจจุบันมีสถาบันของคฤหัสถ์ (อาทิ หน่วยงานรัฐ) ทำได้ดีกว่า แต่ก็มียุทธศาสตร์ใหม่ๆ ที่วัดสามารถทำได้อีกมากมาย เพราะเป็นสิ่งที่ยังขาดแคลนอยู่หรือยังมีไม่มากพอในปัจจุบัน ดังวัดหลายแห่งได้สนับสนุนชาวบ้านในการจัดตั้งกลุ่มสังฆะสมถ์วิปัสสนา ซึ่งไม่เพียงเป็นแหล่งออมเงินของชาวบ้าน แต่ยังจัดหาสวัสดิการให้ในยามประสบเหตุร้ายด้วย ขณะที่อีกหลายแห่งเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์ป่า อันเป็นคลังปัจจัยสี่ที่สำคัญของชาวบ้าน เป็นต้น

ที่สำคัญอันจะขาดไม่ได้ก็คือ บทบาทในทางธรรม อันเป็นภารกิจหลักอย่างหนึ่งของวัด แม้เศรษฐกิจจะเติบโต เมืองจะพัฒนา และผู้คนจะร่ำรวยเพียงใด ก็หนีความทุกข์ไม่พ้น ผู้คนทุกวันนี้แม้มีความสะดวกสบายอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ แต่กลับมีปัญญาทางจิตใจอย่างมากจนเรียกว่าเกิดวิกฤตทางจิตวิญญาณ โดยแสดงอาการออกมาหลายด้าน เช่น เครียดจัด ซึมเศร้า แปลกแยกกับตัวเอง หมกมุ่นกับเซ็กซ์และยาเสพติด เข้าหา

ความรุนแรง รวมถึงการฆ่าตัวตายที่เพิ่มสูงขึ้น ยังไม่ต้องพูดถึงการทำลายทรัพย์สินจำนวนมากใหญ่จนกลายเป็นวิกฤตไปทั่วโลก

ความทุกข์เหล่านี้ปรากฏเด่นชัดในหมู่คนเมือง เป็นโจทย์ใหญ่ที่วัดน่าจะเป็นคำตอบให้ได้อย่างน้อยในระดับหนึ่ง เหตุผลก็เพราะว่า การบรรเทาทุกข์ทางใจเป็นสิ่งที่วัดเคยทำได้ดีมาก่อน อีกทั้งศักยภาพดังกล่าวก็น่าจะยังมีอยู่ในวัดจำนวนไม่น้อย ด้วยเหตุนี้จึงเป็นเรื่องน่ายินดีที่สถาบันอาศรมศิลป์ มีโครงการส่งเสริมวัดให้มีบทบาทในการสร้างสุขภาวะทางจิตวิญญาณแก่ผู้คนในเขตเมือง โดยมีงานวิจัยเป็นตัวนำร่องเพื่อหาคำตอบว่ามีปัจจัยและเงื่อนไขอะไรบ้างที่เอื้อต่อการพัฒนาบทบาทด้านนี้ของวัดในเขตเมืองและกึ่งเมือง และจะทำอย่างไรเพื่อให้ปัจจัยและเงื่อนไขดังกล่าวเกิดขึ้นได้และส่งผลในทางปฏิบัติ

งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาททางสังคมของวัดโดยศึกษาเฉพาะกรณีนั้นมีมากมาย แต่งานวิจัยที่ท่านจะได้อ่านนี้มีจุดเด่นอยู่ที่แนวคิดอันเกิดจากการสังเคราะห์ภาพรวมซึ่งไม่ได้จำกัดที่วัดในเมืองไทยเท่านั้น หากยังรวมถึงสถาบันศาสนาทั่วโลก ทั้งพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ยิว ขณะเดียวกันก็ชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในเชิงระบบหรือโครงสร้างที่ส่งผลต่อบทบาทหน้าที่ของวัดในปัจจุบัน โดยเฉพาะในเขตเมืองและกึ่งเมือง นอกจากนั้นการวิจัยที่เจาะลึกโดยเลือกวัด ๔ แห่งเป็นกรณีศึกษา ไม่เพียงให้รายละเอียดที่เป็นรูปธรรมเท่านั้น แต่ยังมีกรอบบทเรียนและสังเคราะห์เป็นข้อสรุปที่น่าสนใจซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการฟื้นฟูบทบาทของวัดต่างๆ ในเขตเมืองและกึ่งเมืองได้เป็นอย่างดี

งานวิจัยดังกล่าวชี้ว่าวัดในเขตเมืองและกึ่งเมืองจะมีบทบาทเสริมสร้างความเจริญงอกงามทางจิตใจ (หรือสุขภาวะทางจิตวิญญาณ) ของผู้คนได้ ปัจจัยสำคัญมีได้อยู่ที่พระสงฆ์เท่านั้น คุณลักษณะที่มีความสำคัญไม่น้อย นอกจากแรงสนับสนุนจากฝ่ายศฤงคารแล้ว การมีบทบาทเป็นผู้ร่วมคิดร่วมทำด้วย ย่อมช่วยให้กิจกรรมของวัดมีความยั่งยืนต่อเนื่อง นั่นหมายถึงการทำงานเป็นหมู่คณะโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ

งานชิ้นนี้ยังชี้อีกว่า แกนนำพระสงฆ์และคฤหัสถ์นั้น จะต้องมีความเข้าใจในแก่นแท้ของพุทธศาสนา ขณะเดียวกันก็รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่ (โดยเฉพาะวัฒนธรรมบริโภคนิยม ซึ่งส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน) กล่าวอีกนัยหนึ่ง มีมุมมองที่ลึก (ในทางธรรม) และกว้าง (ในทางสังคม) นอกจากนั้นยังจำต้องมีความคิดสร้างสรรค์ คิดในเชิงยุทธศาสตร์ และมีทักษะในการประสานความร่วมมือและบริหารทรัพยากร เป็นต้น

กล่าวอีกนัยหนึ่ง การพัฒนาบุคคลเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดของการฟื้นฟูบทบาทของวัดให้มีความหมายต่อผู้คนในสังคมสมัยใหม่ บุคคลจะพัฒนาได้ก็เพราะการศึกษา ดังนั้นการส่งเสริมการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ของพระสงฆ์ (และคฤหัสถ์) จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งควรมีความหมายมากกว่าการเรียนในห้องเรียนหรือจากคัมภีร์และตำราเท่านั้น นี่คือสิ่งที่เราควรให้ความสำคัญเป็นอันดับต้นๆ หากต้องการฟื้นฟูวัดให้เข้มแข็ง เพื่อให้พุทธศาสนามีความตั้งมั่น วิถีการอย่างอื่น (รวมทั้งกฎหมายคุ้มครองพระสงฆ์หรือพุทธศาสนา) ย่อมไม่ช่วยให้พุทธศาสนามั่นคงได้เลย และอาจเกิดผลตรงข้ามด้วยซ้ำ หากผู้คนยังคงละเลยการศึกษาและพัฒนาพระสงฆ์เพื่อเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในสังคมตามแนวทางที่กล่าวมาข้างต้น

ขออนุโมทนาอาจารย์อรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะผู้วิจัย ที่ได้สังเคราะห์ความรู้อันเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการฟื้นฟูวัดให้เป็นแหล่งเสริมสร้างความเจริญงอกงามทางจิตใจแก่ผู้คน เชื่อว่าจะมีพระสงฆ์หลายรูปได้คำตอบ และมีวัดหลายวัดได้รับแรงบันดาลใจจากบทสรุปของงานวิจัยชิ้นนี้ และหวังว่าหน่วยงานทั้งฝ่ายรัฐและคณะสงฆ์จะได้ขอคิดจากงานวิจัยชิ้นนี้ด้วยเช่นกัน เพื่อสนับสนุนพระสงฆ์ให้เป็นเสาหลักที่เข้มแข็งของพระพุทธศาสนาทั้งในปัจจุบันและอนาคต

พระไพศาล วิสาโล

๑ มกราคม ๒๕๕๙

- ๔ กิตติกรรมประกาศ
- ๖ คำนำผู้จัดพิมพ์
- ๘ คำนำ พระอาจารย์ไพศาล วิสาโล
- ๑๗ บทที่ ๑ วิถีเมือง พื้นที่คนทุกซ์
- ๒๙ บทที่ ๒ ความเป็นเมือง เปลี่ยนความเป็นวัด
- ๔๗ บทที่ ๓ กระบวนการฟื้นฟูวัด คืบเมือง
- ๖๕ บทที่ ๔ เหตุปัจจัย ให้วัดฟื้นคืนจิตวิญญาณเมือง
- ๘๑ บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ : ฟื้นฟูวัด คืบธรรม นำเมือง
- ๙๑ กรณีศึกษาฉบับย่อ : ๕ วัดฟื้นฟู คืบเมือง
- ๑๒๓ กรณีศึกษา ศาสนาอื่นในต่างประเทศ
- ๑๔๕ บรรณานุกรม

บทที่ ๑

วิถีชีวิตเมือง : พื้นที่คนทุกซ์^๑

ประเทศไทยแต่เดิมนั้นเป็นประเทศเกษตรกรรม ผู้คนส่วนใหญ่ของประเทศกว่าร้อยละ ๘๐ อาศัยอยู่ในพื้นที่ชนบท อยู่รวมกันเป็นชุมชน มีอาชีพหลักคือทำนาทำไร่ทำสวนและการประมง พื้นที่เมืองมาขยายตัวครั้งใหญ่อย่างจริงจังและต่อเนื่องจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ ๑ ซึ่งเริ่มต้นใน พ.ศ. ๒๕๐๔ ด้วยแนวคิดการพัฒนาความเป็นเมือง (urbanism) ตามอย่างประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก ได้ก่อให้เกิดการขยายตัวเติบโตใหญ่ของเมืองขึ้นในทุกภูมิภาคของประเทศมาอย่างสืบเนื่อง ในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ประเทศไทยมีประชากร ๓๒ ล้านคน อยู่ในเมือง (เขตเทศบาล) ประมาณ ๕ ล้านคน ในปัจจุบันจำนวนประชากรไทยรวมเพิ่มขึ้น ๒ เท่า เป็น ๖๓ ล้านคน แต่ประชากรในเขตเมืองเพิ่มขึ้นกว่า ๖ เท่า จาก ๕ ล้านคน เป็น ๓๐ กว่าล้านคน (อาทิพย์ ประสาทกุล, ออนไลน์)

การขยายตัวของเมืองนั้นมีปัจจัยเกี่ยวข้องมากมาย ในยุคแรกสาเหตุหนึ่งที่กล่าวถึงกันมาก คือเรื่องการย้ายถิ่นของประชากรคนยากจนจากชนบทไปสู่เมืองมากขึ้น และการขยายตัวรุกเข้าไปของระบบเศรษฐกิจจากเมืองไปสู่ชนบทในเวลาต่อมา ซึ่งได้นำวิถีชีวิตแบบเมืองเข้าสู่ชนบทมากขึ้น จนกระทั่งปัจจุบันการแบ่งแยกเมือง-ชนบทในความหมายแบบเดิมเปลี่ยนแปลงไป เมื่อความหนาแน่นของประชากรเพิ่มขึ้น ย่อมเกิดความหลากหลายซับซ้อน วิถีชีวิตแบบเดิมต้องเปลี่ยนไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แนวทางการดำเนินชีวิตตั้งแต่

^๑ นภารัตน์ นนทกิจนพเกล้า เรียบเรียง

การกินอยู่ ทำงาน การใช้เวลาว่าง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ฯลฯ จึงมีลักษณะแบบคนเมือง หรือ วิถีชีวิตแบบเมือง (urbanism) มากขึ้นเรื่อยๆ

ในประเทศตะวันตกมีการศึกษาความเป็นเมืองมานานแล้วเกี่ยวกับค่านิยมและพฤติกรรมของคนเมือง โดยชี้ให้เห็นว่าจำนวนประชากร ความหนาแน่นของประชากร และความหลากหลายของคุณลักษณะของประชากร ทำให้วิถีชีวิตมีความหลากหลาย ซับซ้อน คนเมือง มีลักษณะเป็นทางการ ไม่เป็นกันเอง การติดต่อสัมพันธ์แบบเฉพาะกิจ มีท่าทีเมินเฉย เย็นชา (อภิชาติ จักร์สถุทธิรงค์ และ อรทัย หรุเจริญพรพานิช, ๒๕๕๐) งานศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตคนเมือง หรือ คติแบบเมือง (urbanism) พูดถึงลักษณะวิถีชีวิตแบบเมืองไว้กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้ คือ ๑. มีการแบ่งแยกแรงงาน ๒. ดำเนินชีวิตแบบเครื่องจักรกล ๓. มีการเลื่อนฐานะทางสังคม ๔. อาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมาดีกว่าสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ๕. การดำเนินชีวิตประจำวันผูกพันอยู่กับเวลา ๖. ปัจเจกนิยมนิยมและครอบครัวนิยม ๗. ความสัมพันธ์แบบทฤษฎี ๘. มีความสามารถในการปรับตัวมาก ๙. ผูกติดอยู่กับเทคโนโลยี ๑๐. เงินตราเป็นตัวกำหนดราคาและคุณค่า ๑๑. ให้ความสำคัญกับเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรและระบบราชการ (นิลส์ แอนเดอร์สัน อ้างถึงใน กรมโยธาธิการและผังเมือง, ออนไลน์)

เมื่อนำมาวิเคราะห์ในบริบทของสังคมไทยปัจจุบัน ก็พบว่าวิถีชีวิตคนเมืองที่กล่าวถึงข้างต้นนั้น สะท้อนภาพความจริงของสังคมเมืองในประเทศไทยได้เช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น

(๑) เรื่องการแบ่งแยกแรงงาน จากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการจ้างงานตามความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน มีลำดับชั้นของแรงงาน ไม่เพียงแต่ภาคอุตสาหกรรม ภาคบริการ ธุรกิจการค้าต่างๆ หน่วยงานของรัฐก็เช่นกัน มีการแบ่งสายงานเป็นหน่วย กรม กอง มากมาย จนชาวบ้านทั่วไปบางครั้งเข้าไม่ถึงและไม่เข้าใจ

(๒) วิถีชีวิตมีลักษณะเหมือนเครื่องจักรกล เพราะระบบอุตสาหกรรมที่

พึ่งพึ่งเทคโนโลยีและสายพานการผลิตจำนวนมาก ทำให้เครื่องจักรกลต่างๆ ควบคุมการทำงานของมนุษย์วิถีชีวิตที่ควรจะเป็นไปตามธรรมชาติเริ่มจางหาย เพราะคนเมืองถูกบีบคั้นให้ต้องทำงานทันเวลา ความสัมพันธ์กับผู้อื่นเริ่มน้อยลง

(๓) การเลื่อนฐานะทางสังคม คนในเมืองต้องคอยแข่งขัน แข่งแย้งซึ่งดีกันเพื่อความอยู่รอดและเพื่อขยับฐานะของตนให้เท่าเทียมกับผู้อื่นเสมอ ซึ่งบางทีเกินความพอดี จนทำให้เกิดมิจฉาชีพ และมิจฉาอาชีวะ คือ มองไม่เห็นว่าจะไรถูกผิด มีการทุจริต คอร์รัปชัน ทำหน้าที่ด้วยความไม่ซื่อสัตย์ ผิดกฎหมาย และศีลธรรม ไม่เว้นแม้แต่คนที่มีฐานะทางการเงินและการศึกษาสูงก็ตาม

(๔) อาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมากกว่าสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพราะลักษณะทางกายภาพของเมือง ที่ไม่ค่อยมีต้นไม้ ป่า เขา ลำธาร ฯลฯ หรือไม่มีเลย มีแต่ตึกสูง อาคาร ห้างร้าน ถนน สะพาน รถยนต์ ฯลฯ ทำให้ชีวิตคนเมืองถอยห่างจากธรรมชาติบริสุทธิ์ มีแต่สิ่งที่เป็นมลภาวะ ตั้งแต่ก้าวเดินออกมาจากบ้าน ซึ่งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพนี้มีผลต่อพฤติกรรมและสุขภาพของเรามากทีเดียว

(๕) การดำเนินชีวิตประจำวันผูกพันอยู่กับเวลา เพราะการทำงานและการทำกิจกรรมโครงการต่างๆ นั้นมีกำหนดเวลาชัดเจน คนเมืองต้องมีการวางแผนเรื่องการใช้เวลามากกว่าคนชนบท เช่น การเดินทางไปทำงาน (หรือไปเที่ยว) ในเมือง ต้องเผื่อเวลาไว้เสมอจากปัญหาจราจรที่ติดขัดไม่แน่นอน เวลาของคนเมืองส่วนใหญ่หมดไปกับการเดินทาง ซึ่งในกรณีนี้ข้ออ้างอิงบทความหนึ่งที่น่าสนใจของ วิรัตน์ แสงทองคำ ที่พูดถึงวิถีชีวิตของคนกรุงเทพฯ ในสมัยนี้ไว้ว่า มีการเกิดขึ้นของ “สังคมรถ” ซึ่งเป็นพาหนะที่ทำให้เราเดินทางได้สะดวก รวดเร็ว แต่กลับพบว่า คนอยู่ในรถมากกว่าที่ทำงานและบ้าน ยิ่งการจราจรติดขัด ยิ่งขยายเวลาให้อยู่ในรถหรือบนถนนนานขึ้น คนเมืองจึงใช้เวลาอยู่บ้านน้อยลง วิถีชีวิตเกิดความไม่สมดุล ทำให้เกิดปัญหาหลายด้าน (วิรัตน์ แสงทองคำ, ๒๕๕๓)

(๖) ปัจเจกนิยมและครอบครัวนิยม ครอบครัวเดียวของคนไทยได้เพิ่ม

สูงขึ้น แต่ความสัมพันธ์กลับน้อยลง เพราะต่างคนต่างต้องรับผิดชอบช่วยกันทำงาน พ่อ แม่ ลูก มีเวลาพูดคุยกันน้อยลง ความสัมพันธ์ไม่ใกล้ชิดเหมือนคนสมัยก่อน ปัญหาสังคมหลายอย่างเริ่มต้นที่ปัญหาครอบครัวทั้งสิ้น และความ เป็นปัจเจกนิยมของคนเมือง ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ชุมชน สังคม ลดน้อยลงไป

(๗) ความสัมพันธ์มีลักษณะที่เป็นทางการมากขึ้น มีระเบียบแบบแผน ที่กำหนด การติดต่อพูดคุยมีความเป็นเฉพาะกิจมากขึ้น

(๘) ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตแบบเมือง คนเมือง ต้องรู้จักปรับตัวให้ทันกระแสเพื่อความอยู่รอด เพราะหากปรับตัวไม่ทัน ย่อมเกิดความยากลำบากในการดำรงชีวิต ไม่ใช่แค่ตัวบุคคลเท่านั้นที่ต้องเท่าทัน ความเปลี่ยนแปลงและความซับซ้อนในโลกปัจจุบัน องค์กร หน่วยงานและสถาบันต่างๆ ก็ต้องรู้จักปรับตัวด้วย เพื่อทำหน้าที่และคงบทบาทของตนได้ต่อไป ไม่ว่าจะ เป็นองค์กรใหญ่หรือเล็ก กระทรวง สำนักงาน สถาบันครอบครัว วัด โรงเรียน โรงพยาบาล ฯลฯ ไปจนถึงร้านขายของชำ

(๙) การผูกติดอยู่กับเทคโนโลยี เพราะความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในโลกนี้ ส่งผลต่อคนเมืองเป็นอย่างมาก สิ่งอำนวยความสะดวกมากมายกระจุกตัวอยู่ที่เมือง ทั้งทางการแพทย์ การสื่อสาร การคมนาคม การศึกษา ฯลฯ วิถีชีวิตคนเมืองหลายคนผูกติดกับอุปกรณ์ เครื่องมือต่างๆ เหมือนกับว่า ถ้าไม่มีหรือไม่ได้ใช้สิ่งเหล่านี้ จะทำให้ชีวิตติดขัด ทำอะไรไม่ได้เลย เพราะต้องพึ่งพาอุปกรณ์ต่างๆ ในการทำงานหรือการสื่อสาร เช่น โทรศัพท์มือถือ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ฯลฯ

(๑๐) เงินตราเป็นตัวกำหนดราคาและคุณค่า จะว่าไปแล้ว เงินกลายเป็น สิ่งสำคัญทั้งในชนบทและในเมือง แต่คนชนบทยังมีความยึดหยุ่นมากกว่าในการหาปัจจัยสี่เพื่อให้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต แต่คนในเมืองนั้น หากไม่มีเงิน ถือว่าเป็นความวิฤกษ์เดียว เพราะคนเมืองไม่ได้ใช้เงินเพื่อให้มีแค่ปัจจัยสี่เท่านั้น แต่มีค่าใช้จ่าย (ฟุ่มเฟือย) อีกมากมาย เงินยังเป็นตัวแสดงสถานะและ

คุณค่าของบุคคล ทุกวันนี้คนทำงานหาเงินกันถ้วนหน้า เพราะคิดว่าเงินซื้อได้ทุกอย่าง จนลืมคุณค่าของชีวิตและความสุขที่แท้จริงว่าไม่ได้อยู่ที่วัตถุภายนอก

(๑๑) ให้ความสำคัญกับเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรและระบบราชการ จากความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ และความรู้สึกที่ไม่ค่อยไว้เนื้อเชื่อใจกันมากขึ้นของคนในสังคม ทำให้การติดต่อทำธุรกรรมต่างๆ ทั้งในภาครัฐและเอกชน ต้องถือหลักฐานเอกสารเป็นสำคัญ การนัดหมายหรือทำสัญญาปากเปล่า ถือว่าไม่มีความชัดเจน ต้องมีพิธีการ มีระเบียบแบบแผน มีกฎเกณฑ์ควบคุมมากขึ้น

เมื่อพิจารณางานศึกษาข้างต้น เราจะพบว่า การที่ครอบครัวเดี่ยวมีมากขึ้นขนาดของครัวเรือนลดลงมีเพียง พ่อ แม่ ลูก ทำให้การอยู่อาศัยเปลี่ยนแปลงไป คนเมืองอยู่คอนโดมีเนียมมากขึ้น สิ่งนี้ทำให้ความสัมพันธ์ระดับชุมชนที่เคยมีจางหายไป ลักษณะของที่อยู่อาศัยไม่เอื้อให้ทำกิจกรรมหรือมีปฏิสัมพันธ์เหมือนการได้อยู่เป็นชุมชนหมู่บ้านเหมือนแต่ก่อน ส่วนเรื่องรายได้ครัวเรือนที่สูงขึ้นพบว่า คนกรุงเทพฯมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนสูงที่สุด ๔๓,๖๖๙ บาท และแน่นอนว่ารายจ่ายก็เพิ่มสูงขึ้นด้วยเช่นกัน เพราะฉะนั้นวิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจจึงเป็นอีกมิติหนึ่งที่สะท้อนความเป็นเมืองได้เป็นอย่างดี คนเมืองมักใช้จ่ายเงินจำเป็น จากการโฆษณาให้สินเชื่อ ให้เครดิต ให้สิทธิพิเศษผ่อนสินค้าและบริการต่างๆ ทำให้คนบางกลุ่มมักใช้บัตรเครดิต บัตรเครดิต นำเงินในอนาคตมาใช้ ใช้จ่ายเกินตัว มองการเป็นหนี้คือเรื่องปกติ ขาดความพอเพียงในชีวิต ไม่มีสมณะ

คนเมืองมีการใช้เทคโนโลยีที่มากขึ้นโดยต่อเนื่อง ข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า ประชากรในกรุงเทพฯ ๘๐% มีโทรศัพท์เคลื่อนที่ และ ๕๐% มีคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารจึงทำได้ง่ายและรวดเร็ว ซึ่งอาจมีประโยชน์ในกรณีที่จำเป็นหรือภาวะฉุกเฉิน แต่การเสพข้อมูลจนเกินพอดีและบางทีมีแต่ข้อมูลขยะ ไร้สาระ ไร้ความจริง อาจทำให้คนหลงเชื่อเยาวชนเริ่มติดเกม ดูเว็บไซต์อนาจาร แยกแยะไม่ออกว่าสิ่งใดควรเชื่อไม่ควรเชื่อหมกมุ่นกับการใช้โทรศัพท์จนลืมโลกแห่งความเป็นจริง

นอกจากวิถีชีวิตแบบเมืองจะส่งผลกระทบต่อประชาชนในด้านเศรษฐกิจแล้ว ยังมีผลกระทบทางสังคมในด้านต่างๆ โดยชัดเจน เช่น การหย่าร้างของคนในเมืองสูงกว่าคนในชนบท โดยเฉพาะคนกรุงเทพฯมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น จากอัตรา ๑.๘๑/๑,๐๐๐ คน ในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ กลายเป็น ๒.๓๘/๑,๐๐๐ คน ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ส่วนผลการสำรวจพฤติกรรมเยาวชนที่อ้างอิงจากสถาบันพัฒนาสาธารณสุขอาเซียน และ กองควบคุมโรคเอดส์ สำนักอนามัย พบว่า นักเรียนชายหญิงมีพฤติกรรมที่น่าเป็นห่วงคือ นักเรียนอาชีวะศึกษาชาย ดื่มเหล้า ๖๒% สูบบุหรี่ ๕๗% นักเรียนอาชีวะศึกษาหญิง ดื่มเหล้าและสูบบุหรี่ ๔๓% นักเรียนมัธยมชาย ดื่มเหล้า ๔๒% สูบบุหรี่ ๒๗% นักเรียนมัธยมหญิง ดื่มเหล้า ๓๖% สูบบุหรี่ ๑๔% อีกทั้งพบว่า นักเรียนส่วนใหญ่ใช้เวลาในการเล่นอินเตอร์เน็ตมากขึ้น โดย ๑ ใน ๓ เล่นประจำทุกวัน โดยนักเรียนชายใช้อินเตอร์เน็ตเข้าดูภาพปลุกเร้าอารมณ์ทางเพศ ๗๐% ส่วนนักเรียนหญิง ๓๕%

ข้อมูลจากการสำรวจพฤติกรรมเสี่ยงโรคเอดส์ในประเทศ ปี พ.ศ. ๒๕๔๙ จาก Chamrathirong et al. (๒๐๐๗) พบว่า สัดส่วนเยาวชนหญิงโสดในกรุงเทพฯที่เคยมีเพศสัมพันธ์แล้ว สูงกว่าเยาวชนหญิงในเขตชนบททุกอายุ วัยรุ่นอายุ ๑๘-๑๙ ปี ในกรุงเทพฯ มีเพศสัมพันธ์ถึง ๖๗% ในผู้ชาย และ ๔๔% ในผู้หญิง อายุเฉลี่ยในการมีเพศสัมพันธ์ครั้งแรกคือ ผู้ชาย ๑๕.๕ ปี ผู้หญิง ๑๖.๕ ปี ซึ่งอายุน้อยกว่าวัยรุ่นในต่างจังหวัด

วิถีเพศของคนกรุงเทพฯมีความแตกต่างจากคนในที่อื่นๆ อย่างชัดเจนคือ เป็นสังคมที่ยอมรับการมีเพศสัมพันธ์ที่ปลดปล่อยมากขึ้น จากการที่ครอบครัวอ่อนแอเพราะอิทธิพลของความเป็นเมือง ที่ทำให้ชีวิตห่างเหินกันแม้ในครอบครัวเดียวกัน อีกทั้งมีสิ่งยั่วยุส่งเสริมให้เยาวชนกระทำการไม่เหมาะสมกับวัยและถูกชักจูงให้กระทำผิดทางเพศได้ง่าย (การข่มขืน การขายบริการทางเพศเพื่อเอาเงินมาซื้อสินค้าหรูหรา) วิถีชีวิตแบบเมืองมีส่วนทำให้คนมีพฤติกรรมทางเพศนอกใจคู่สมรสสูงกว่าคนในชนบทอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ คนเมืองมักไม่ต้องการการผูกมัด มีความสัมพันธ์แบบหลวมๆ อยู่ก่อนแต่ง อยู่โดย

ไม่แต่งงาน และไม่จดทะเบียนสมรสมากขึ้น (อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์ และ อรทัย หรุเจริญพรพานิช, อ้างแล้ว) สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเริ่มฉาบฉวย ไม่มั่นคง ครอบครัวยกพร่อง ส่งผลไปถึงปัญหาเด็กและเยาวชนต่างๆ มากมาย

จากภาพรวมของวิถีชีวิตแบบเมืองที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ ทำให้เราเห็นสภาวะที่เป็นอยู่จริงของสังคมเมืองในประเทศไทยได้ชัดเจนขึ้นไม่มากนักน้อย โดยเฉพาะเมื่อพบว่าสถานการณ์ดังกล่าวนี้เกิดมาต่อเนื่องนานนับสิบปีแล้ว เพราะวรรณกรรมหลายเรื่องมาจากงานวิจัยในช่วงทศวรรษ ๒๕๔๐ สิ่งหนึ่งที่ชัดเจนคือ ไม่ว่าจะใช้แนวคิดหรืองานวิจัยของใครก็ตาม พบว่า การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วซับซ้อนได้เกิดขึ้นอยู่ตลอดในวิถีชีวิตแบบเมือง แต่ละคนพยายามตามให้ทันกับความเปลี่ยนแปลง มุ่งแสวงหาวัตถุภายนอกและความสุขชั่วคราว จนขาดสติในการมองตัวตนและแสวงหาความสงบสุขที่แท้จริงในรูปแบบอื่นที่นำไปสู่อิสราภาพ การปล่อยวาง ไม่เสพติดในวัตถุ และเมตตาแบ่งปันต่อกันมากขึ้น คนเมืองมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติลดลง มองเห็นธรรมชาติเป็นเรื่องของสถานที่ท่องเที่ยว ไม่ใช่สิ่งที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับมนุษย์และสรรพชีวิตอื่นอย่าง เป็นองค์รวมเดียวกันตามแนวคิดของพุทธศาสนา “ธรรมชาติ” จึงมีความหมายต่อเมื่อไปท่องเที่ยวในวันหยุด และยิ่งไปกว่านั้นคือกระทำการดัดแปลงธรรมชาติเพื่อให้การท่องเที่ยวของตนเองสะดวกสบาย ด้วยการบุกรุกและ/หรือทำลายธรรมชาติ-ระบบนิเวศ ด้วยสิ่งก่อสร้างมากมายและขยะจำนวนมาก อันเป็นการรุกรานวิถีชีวิตของชุมชนที่อิงอาศัยธรรมชาติอีกด้วย

การดำเนินชีวิตที่เป็นไปในลักษณะดังกล่าวนี้ ได้ส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาส่วนตัว ปัญหาครอบครัว ชุมชน และสังคมโดยรวม อาจกล่าวให้กระชับที่สุดได้ว่า วิถีชีวิตแบบเมืองที่เป็นอยู่นี้ ส่งผลกระทบด้านลบต่อคุณภาพสภาวะของคนเมือง อันได้แก่ กาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ^๒

^๒ **จิตวิญญาณ** ในที่นี้หมายถึง ปัญหาที่เข้าถึงความจริงแท้หรือสัจธรรมสูงสุดของชีวิตและธรรมชาติ จนกระทั่งนำชีวิตไปสู่อิสรภาพ หลุดพ้นจากการถูกบีบคั้นของทุกข์ และมีความสุขอันประณีต พึงพิงปัจจัยภายนอกน้อย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ ปยุตโต) ประชาชนร่วมสมัยผู้ได้รับการถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพจากยูเนสโก ได้กล่าวถึงปัญหาสภาพจิตใจของมนุษย์ที่มีมากขึ้น โดยเฉพาะในสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ที่เทคโนโลยีเจริญก้าวหน้า โดยยกตัวอย่างสังคมตะวันตกว่า แม้มีการพัฒนามากเพียงไร ก็เป็นเพียงการพัฒนาทางวัตถุ ในประเทศตะวันตกผู้คนมีความพร้อมพร้อมทางวัตถุ แต่กลับมีปัญหาทางชีวิตจิตใจ สภาพจิตใจที่ต้องเผชิญอยู่ในยุคทันสมัยนี้คือ ความเครียด (Stress) ความรู้สึกแปลกแยก (Alienation) ความเบื่อหน่าย (Boringness) ความว้าเหว่เดียวดาย (Loneliness) และ ความว่างเปล่ากลวงใน (Inner emptiness) สิ่งเหล่านี้ คือ ความทุกข์ใจนั่นเอง

โดยวิเคราะห์ให้เห็นว่า ที่มาของปัญหาชีวิตจิตใจของมนุษย์ในยุคปัจจุบัน เกิดขึ้นจากความขัดแย้งระหว่าง สภาพปัญหาที่เป็นจริง กับสภาพจิตใจมนุษย์ที่ไม่มีปัญญารู้เท่าทันสภาพปัญหาที่เป็นจริงนั้น สภาพจิตใจของมนุษย์ในสังคมอุตสาหกรรม จึงมีแต่ทุกข์ และไม่ได้รับการแก้ไขอย่างตรงจุด สังคมสมัยใหม่ ผู้คนอยู่กันอย่างคับคั่งแต่คนรู้สึกมีความว้าเหว่มากขึ้น มีความว่างเปล่าภายในจิตใจ เลื่อนลอยไร้จุดหมาย แต่ละคนพยายามแสวงหาการยอมรับและการมีตัวตน จึงเข้าหาหมู่คณะและสังคม เพื่อลดความอ้างว้างโดดเดี่ยว แต่สังคมกลับทำให้คนเกิดความว้าเหว่มากยิ่งขึ้น เพราะระบบอุตสาหกรรมและสังคมสมัยใหม่ที่ปฏิบัติต่อคนอย่างไม่เป็นตัวเป็นตน คนกลายเป็นสิ่งไม่มีตัวตน ไร้ความหมาย เมื่อคนแต่ละคนมีความบกพร่อง สังคมยิ่งบกพร่อง ความเหงา ว้าเหว่จากคนๆ หนึ่ง กลายเป็นความเหงา ว้าเหว่ทั่วทั้งสังคม เกิดภาวะไร้ความสุขส่วนรวม ขาดความอบอุ่น ขาดความไว้วางใจกัน ขาดความมีน้ำใจจริงใจต่อกัน สังคมที่บกพร่องยิ่งซ้ำเติมปัญหาสภาพจิตใจที่บกพร่องของบุคคลด้วย (พระพรหมคุณาภรณ์ , ๒๕๓๔)

สรุปโดยย่อว่า วิธีชีวิตแบบเมือง ส่งผลกระทบต่อตัวบุคคลแต่ละคน และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล รวมถึงความสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อมต่างๆ ด้วยความเป็นปัจเจกบุคคลหรือตัวใครตัวมันมากขึ้น ต่างฝ่ายต่างขวนขวาย ดิ้นรน

เพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว แม้แต่ภายในครอบครัวเองก็มีความสัมพันธ์กันน้อยลง วิถีชีวิตที่ต้องเร่งรีบ เสพติดเทคโนโลยี ทำให้เกิดปัญหาเยาวชนตามมาอีก ทั้งการก่ออาชญากรรม ลักทรัพย์ จี้ปล้น ตีรันฟันแทง ช้องชุมเสพยา ขับยานยนต์ป่วนเมือง การข่มขืน การท้องไม่พร้อม การฆ่าตัวตาย ฯลฯ จนไปถึงการฆ่าบุพการี สอดคล้องกับข่าวสารที่ปรากฏให้เห็นกันบ่อยครั้ง เฉพาะปัญหาเด็กและเยาวชนก็เพิ่มขึ้นมากมาย ยังไม่รวมถึงปัญหาเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ที่ประเทศไทยกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเต็มตัวในอีกไม่กี่ปีข้างหน้า ในปัจจุบัน เมืองยังมีปัญหาเรื่องคนเร่ร่อน คนไร้บ้าน ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้ง หรือคนวัยทำงานสมัยนี้ตั้งใจเก็บเงินเพื่อใช้ชีวิตที่นั่นปลายอยู่ที่สถานดูแลผู้สูงอายุ โดยเฉพาะสถาบันครอบครัวกำลังจะหมดความสำคัญลงไปเป็นลำดับ

ในขณะที่เดียวกับที่สถาบันศาสนา (วัด-พระสงฆ์) ซึ่งเคยมีบทบาทหน้าที่เป็นเสาหลักของที่พึ่งทางใจและขัดเกลาความเป็นมนุษย์ที่มีสำนึกต่อผู้อื่น - ชุมชน - สังคม - ธรรมชาติ ก็เสื่อมถอยลงในสังคมเมือง เนื่องจากการพัฒนาเมืองได้สร้างวิถีชีวิตแบบใหม่ซึ่งทำให้นักคิดคิดว่าตนเองสามารถอยู่ได้โดยลำพัง ด้วยการสะสมเงิน-วัตถุให้ครบบริบูรณ์ก็มีความสุขได้ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น แม้แต่ธรรมชาติ

จิตสำนึกทางวัตถุนิยมแบบนี้ ทำให้ความสำคัญของความสุขทางจิตใจ อันเกิดจากน้ำใจ ไมตรี ความเอื้ออาทร ฯลฯ ถูกมองข้ามและมีความสำคัญน้อยลงเป็นลำดับ ทำให้วัดและพระสงฆ์ซึ่งเป็นพื้นที่และกลไกสำคัญของสังคมเดิมที่สร้างการเรียนรู้ความสุขทางจิตใจจากคุณธรรมความดีที่บุคคลมีต่อกัน จากการได้พบปะช่วยเหลือพึ่งพากันทั้งด้านวัตถุ-จิตใจและความสุขทางจิตวิญญาณ ได้ลดความสำคัญลงไปเป็นลำดับเช่นกัน แล้วส่งผลสะท้อนกลับในเวลาต่อมา คือ เกิดวิกฤตการณ์ทางจิตใจและจิตวิญญาณ ทำให้เมืองกลายเป็นพื้นที่คนทุกข์ไปในที่สุดนั่นเอง •

ความเป็นเมือง-เปลี่ยนความเป็นวัด

กล่าวได้ว่า สภาพโดยพื้นฐานก่อนการเปลี่ยนแปลงของวัดส่วนใหญ่ในประเทศไทยไม่ว่าในเมืองหรือชนบทนั้น ใกล้เคียงหรือเหมือนกันมาก คือมีสภาพเปลี่ยนแปลงมาจากสภาพแวดล้อมของสังคมเกษตรกรรมในภาคชนบท ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะอยู่กันมาแบบมีความสัมพันธ์สนิทแน่นแฟ้น คือผู้คนรู้จักกันอย่างกว้างขวาง ผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่มีร่วมกัน ตั้งแต่การทำมาหากิน การกินอยู่ การเรียนรู้ประเพณีพิธีกรรม ฯลฯ หากแต่การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๔ ได้นำความเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่มาสู่ระบบความสัมพันธ์ของชีวิตในระดับต่างๆ ทั้งในเมืองและชนบท โดยเฉพาะพื้นที่เมืองซึ่งมีการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยอย่างเข้มข้น เกิดการเปลี่ยนแปลงมากกว่า รวดเร็วกว่า และเป็นการเปลี่ยนแปลงในขั้นรากฐานที่ส่งผลสะท้อนให้การทำบทบาทหน้าที่ของสถาบันต่างๆ ในสังคมที่มีอยู่เดิมเปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังกล่าวมาในบทที่ ๑

การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนมากที่สุดคือ บทบาทหน้าที่ของสถาบันครอบครัว วัด การศึกษา กล่าวเจาะจงไปที่การเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของวัด การขยายตัวของเมืองได้เข้าไปทำลายเหตุปัจจัยที่ทำให้วัดสามารถรักษาบทบาทหน้าที่สำคัญของตนเองมาได้โดยสืบเนื่อง เพื่อให้ชีวิตของแต่ละคนและชุมชนอยู่ดีมีสุขทั้งทางกาย จิต สังคม จิตวิญญาณ เช่น ในเรื่องของสุขภาพกาย วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ และให้การรักษาโรคด้วยสมุนไพร ตำรับยา การนวดแผนไทย ฯลฯ ไปพร้อมกับจิตบำบัดด้วยข้อธรรม คือเป็นที่ปรึกษา รับฟัง ช่วยแก้ไข คลายทุกข์ใจจากความเจ็บป่วยของคนไข้และญาติ แม้นิยาม

ปกติก็สอนและแสดงด้วยวิถีชีวิตของพระในเรื่องการกินอยู่อย่างพอเพียง ให้ชาวบ้านรู้จักกินอยู่ตามฤดูกาล คิดถึงธรรมชาติซึ่งให้กำเนิดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรต่างๆ มิใช่กินตามใจอยากเพื่อความเอร็ดอร่อยแต่อย่างเดียว

นอกจากนี้ การกินก็เป็นเรื่องของความประณีต ใส่จิตใจในการทำอาหาร ให้ผู้กินมีความสุขและไม่เสียสุขภาพ (อาหารไทยจึงเป็นอาหารที่บำรุงสุขภาพ ด้วยสมุนไพรมากมาย) มีกิจกรรมประเพณีพิธีกรรมของวัดและชุมชนที่พัฒนาสุขภาพจิต ความสนุกสนาน เบิกบาน สงบ ฯลฯ เน้นธรรมชาติของการแบ่งปัน แลกเปลี่ยนความรู้ ทรัพยากรที่ตนเองมี อย่างคิดถึงประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน และประโยชน์ร่วมกันซึ่งจะเชื่อมโยงไปถึงธรรมชาติสูงสุด คือเข้าใจถึงการอยู่อาศัยร่วมกันภายใต้ความเข้าใจกฎแห่งธรรมชาติ (พระไตรลักษณ์) มีความสำนึกในสังขารของชีวิตในเรื่องการเกิด-แก่-เจ็บ-ตาย วัดจึงเป็นบ่อเกิดหรือศูนย์เรียนรู้ของชุมชนในด้านสังคมและจิตวิญญาณที่เข้าใจความจริงแท้ของชีวิต ไม่เสพติดหลงใหลเป็นทาสของความสุขแบบฉาบฉวยจนเกิดทุกข์กายทุกข์ใจ การแก่งแย่งทำลายกัน

การพัฒนาความทันสมัยแบบเมือง เข้าไปทำลายเหตุปัจจัยที่สำคัญ ๔ ประการ ที่ทำให้วัดทำหน้าที่ของตนเองไม่ได้ หรือทำได้น้อยอย่างยิ่ง คือ

๑. ทำลายปัจจัยทางเศรษฐกิจแบบเกื้อกูลสู่เศรษฐกิจแบบตัวใครตัวมัน

วัดในสมัยเดิมนั้น อยู่ในสังคมเกษตรกรรม ที่มีการใช้แรงงานมนุษย์อย่างเข้มข้น ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งในฐานะผู้ผลิตและผู้บริโภคเองในตัว มีการแลกเปลี่ยนที่ผลิตได้และเป็นที่ต้องการกันโดยตรง การค้าขายยังมีจำกัด ระบบเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกินนี้ เอื้อให้ผู้คนต้องรวมกลุ่มช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันในด้านปัจจัยสี่ อาทิ การลงแขก ทำนาไร่ การเข้าป่าล่าสัตว์และหาพันธุ์พืชเป็นอาหาร-สมุนไพร หาทรัพยากรเพื่อสร้างบ้านเรือน ทำเครื่องนุ่งห่ม รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนความรู้ในด้านต่างๆ เพื่อการยังชีพ และดำรงความสงบสุขในชุมชน ฯลฯ

กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ของชุมชน จึงอยู่บนความสัมพันธ์แบบเสมอกัน หรือใกล้เคียงกันมากกว่าแบบมีชั้นชั้น เหตุเพราะต้องช่วยเหลือกัน จึงมีความสำคัญต่อกันและกัน ไม่เว้นแม้แต่ความสัมพันธ์ระหว่างวัด และชุมชน ถึงแม้ว่าวัดจะถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์พึงเคารพ แต่ก็สัมพันธ์อยู่กับชุมชนในลักษณะพึ่งพาอาศัยกันด้วย วัดถือเป็นสถานที่สาธารณะซึ่งคนทุกฐานะ ชั้นชั้น วรรณะเข้าถึงได้ตามเจตนารมณ์ดั้งเดิมของการมีวัดตั้งแต่ครั้งพุทธกาล คือเป็นพื้นที่ของคนทุกรูปทุกนาม เข้ามาศึกษา (สิกขา) เล่าเรียน เพื่อพัฒนาตนเอง วัดและชุมชนจึงมีการปรึกษาหารือและแบ่งบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจนให้เกื้อกูลแก่กัน โดยในส่วนของวัดจะมีพระสงฆ์เป็นผู้ดูแล แต่มิใช่เป็นเจ้าของ หน้าที่หลักของวัดคือเป็นสถานที่จัดการศึกษาที่ส่งเสริมการพัฒนามนุชคนให้เข้าถึงธรรมอย่างเหมาะสมตามสถานะและเป้าหมายในชีวิตส่วนบุคคลและชุมชนที่วัดตั้งอยู่ คือมีหน้าที่หลักพัฒนาฝึกฝนให้กับพระและคฤหัสถ์ โดยมีหน้าที่รองคือเกื้อกูลวิถีชีวิตของชาวบ้านให้มีความพร้อมเพื่อการศึกษาธรรม ปัญหาของชาวบ้านจึงเป็นปัญหาของวัด และพระสงฆ์ไปด้วย มิได้แยกส่วนจากกัน การเกื้อกูลคฤหัสถ์จึงเป็นหน้าที่ประการหนึ่งของสงฆ์

ในอดีตที่ล่วงมา วัดจึงเป็นสถาบันที่มีบทบาทหน้าที่สูงมากทั้งในทางธรรมและทางโลก ครอบคลุมความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนทั้ง ๔ ด้าน คือร่างกาย จิตใจ ชุมชน-สังคม และจิตวิญญาณ ในทางโลกนั้น พระสงฆ์เป็นแหล่งความรู้ และเป็นต้นธารของความรู้ใหม่ๆ ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ความรู้ดังกล่าวส่วนหนึ่งมาจากความรู้เดิมของพระซึ่งมีความสามารถในการอ่านตำราความรู้ที่มีการบันทึกไว้ในขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่อ่านหนังสือได้น้อยหรือไม่ได้เลย อีกส่วนมาจากการศึกษาค้นคว้าของพระองค์เองด้วยซึ่งมักใช้วัดเป็นสถานที่เพื่อการศึกษาดลองโดยเฉพาะด้านสมุนไพร การรักษาโรค การดูแลสุขภาพ ฯลฯ

เมื่อได้ความรู้แล้วก็เผยแพร่เป็นวิทยาทานให้แก่คนทุกชั้นในการดำรงชีวิตให้เป็นปกติสุข และเป็นผู้สร้างสรรค์ประเพณีพิธีกรรมทางเศรษฐกิจอันเชื่อมร้อยบุคคลให้มาร่วมกันผลิตและบริโภค เพิ่มความแข็งแกร่งให้กับความสัมพันธ์ในสังคมของผู้คนในชุมชน ผลผลิตที่ได้มากเกินบริโภคได้หมด ชาวบ้านก็จะนำมารวมไว้ที่วัดเพื่อกระจายไปยังผู้ที่ขาดแคลนเป็นกิจกรรมเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาสุขภาวะครบทั้ง ๔ มิติด้วย คือ กาย (ผู้ขาดแคลนได้มีอาหารยังชีพ) จิต (พัฒนาคุณธรรมของผู้ให้-ผู้รับ เกิดเป็นความสุขใจ) สังคม (มีน้ำใจแน่นแฟ้นกลมเกลียว ช่วยเหลือแบ่งปัน ฯลฯ) และจิตวิญญาณ (ลด ละ ความทุกข์ เข้าถึงความจริงของความสุขที่ประณีต พึ่งพาวัตถุแต่พอดี มีอิสรภาพที่ไม่ยึดติดวัตถุ สิ่งของภายนอก) มิติทางเศรษฐกิจจึงส่งเสริมคุณธรรม มากกว่าส่งเสริมความอยากมืออยากได้ (โลภะ)

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในแบบเกื้อกูลอาศัยกันนี้ เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากจากการพัฒนาของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่มาพร้อมความทันสมัยของรัฐ ที่เปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตร่วมกันในระดับชุมชนสู่ระดับครัวเรือนที่ต่างคนต่างเอาตัวรอด เป็นการผลิตเพื่อตอบสนองต่อตลาดภายนอก ทำให้เกิดความสัมพันธ์แบบแนวตั้ง คือมีผู้มีอำนาจมากกว่าอยู่ข้างบนเป็นผู้กำหนดสิ่งที่ต้องการ และมีผู้น้อยกว่าตกเป็นเบี้ยล่างหรือลูกไล่ คือระหว่างเกษตรกรซึ่งตกอยู่ใต้อำนาจของระบบตลาด ต้องซื้อปัจจัยการผลิตและสินค้าอุปโภคบริโภคตามราคาของผู้ขายสินค้า (อุตสาหกรรม) และต้องขายผลผลิตของตนตามอำนาจของผู้ซื้อ (พ่อค้าคนกลาง พ่อค้าส่งออก) กำหนด

ในระบบเศรษฐกิจแบบใหม่นี้ ความรู้ทางโลกของพระที่เคยสนับสนุนการยังชีพและวิถีชีวิตของคนทุกชั้นจึงมีความหมายน้อยลงมาก เกษตรกรเพาะปลูกโดยใช้พันธุ์พืชตามราชการ-ธุรกิจการเกษตรใช้สารเคมีกำจัดแมลง-วัชพืช ใช้ปุ๋ยเคมีเพิ่มผลผลิต ตามแรงโฆษณา ฯลฯ

ซึ่งล้วนแต่เป็นสินค้าอุตสาหกรรมสำเร็จรูป ได้มาด้วยการใช้เงินซื้อ
ผลผลิตที่ได้จะนำไปขายเพื่อนำเงินรายได้มาয়ซึ่งฟ ซึ่งรายได้มักไม่พอ
รายจ่าย เพราะต้นทุนการผลิตสูงขึ้นโดยตลอด ในขณะที่เดียวกันผลผลิต
ถูกพ่อค้ารับซื้อลดราคา การพัฒนาแบบดังกล่าวได้นำชุมชนเข้าสู่ยุค
แห่งวังวนของหนี้สิน ที่ก่อความทุกข์ยากให้แก่ครัวเรือนเกษตรกรไทย
มาโดยลำดับนานกว่ากึ่งศตวรรษ และนำไปสู่การลดน้อยถอยลงของ
อาชีพทำนา ไปสู่การทำไร่พืชเศรษฐกิจ ซึ่งขาดทุนและหนี้สินพอกพูน
หมดทางใช้หนี้ ในที่สุดก็ขาย (หรือถูกยึด) ที่ดิน กลายเป็นแรงงาน
รับจ้างการเกษตร กรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรม และคนรับใช้ตาม
บ้านเรือนในเมือง

ไม่เพียงการเผยแผ่ความรู้ทางโลกของวัดจะหมดบทบาทลง
เท่านั้น บทบาทเผยแผ่ความรู้ทางธรรมของพระสงฆ์ ก็ประสบอุปสรรค
เช่นกัน เพราะระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มุ่งสะสมความมั่งคั่งร่ำรวย
(โลภะ) ผู้คนจึงมุ่งการเพิ่มผลผลิตเพื่อหาเงินมาซื้อปัจจัยการผลิตและ
ปัจจัย ๔ แทนการผลิตเพื่อบริโภคเอง เวลาซึ่งต้องใช้ในการทำมาหากิน
จึงเปลี่ยนแปลงจากเดิม ไปสู่การต้องดิ้นรนหารายได้ให้พอรายจ่าย
เพื่อมาเลี้ยงปากท้องมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านจึงมาวัดในทุกวันพระน้อยลง
หรือรับมารีบไป ธรรมเนียมการหยุดงานทุกวันพระได้หายไป ทำให้
ชาวบ้านยิ่งห่างวัดออกไป โอกาสที่จะมาฟังธรรมหรือมาปรึกษาบอก
เล่าสุขทุกข์ความในใจก็ลดน้อยลง ในขณะที่พระสงฆ์ส่วนใหญ่ก็ไม่เข้าใจ
วิถีชีวิตและความทุกข์แบบใหม่ อาทิ ความยากจนแบบใหม่ (หนี้สิน)
ความขัดแย้งและแปลกแยกแบบใหม่ ฯลฯ มากเพียงพอที่จะให้คำ
แนะนำ มีเพียงพระสงฆ์จำนวนหนึ่งในชนบทเท่านั้นในยุคตั้งต้นการ
พัฒนาที่เท่าทันการพัฒนาที่ซับซ้อนด้วยแนวคิดปัจเจกนิยม (ตัวใคร
ตัวมัน) และความโลกของทุนนิยม แล้วไปนำการพัฒนาแบบใช้ทุน
ทางศาสนาเข้าไปแก้ไขปัญหาก็ได้ เช่น กรณีหลวงพ่อนาน จ.สุรินทร์,

หลวงพ่อดำปาดาราภิรมย์ จ.เชียงใหม่ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของ
พระอาจารย์สุบิน ปณฺเฑโต จ.ตราด เป็นต้น

ปัญหาหนี้สินที่พอกพูนก่อให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นออกจาก
ชุมชนทั้งชั่วคราวและถาวรมากระจุกตัว ปากกัดตีนถีบอยู่ในเมืองเพื่อ
หางานรับจ้าง เป็นยุคเริ่มต้นที่วัดและพระสงฆ์เริ่มไม่สามารถแสดง
บทบาทหน้าที่ของตนเองได้อย่างสมบูรณ์ มิใช่เพียงความรู้ของพระ
ไม่ตอบปัญหาการยังชีพที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเท่านั้น แต่เพราะ
ผู้คนในชุมชนเองก็เคลื่อนย้ายอพยพออกจากพื้นที่ไปด้วย ระบบเศรษฐกิจ
ที่เกิดขึ้นใหม่ในยุคพัฒนาความทันสมัยไม่ว่าในภาคเกษตรกรรมหรือ
อุตสาหกรรมจึงล้วนแล้วแต่มีผลกระทบต่อบทบาทหน้าที่ของวัดในทาง
ธรรมและทางโลก

๒. ทำลายปัจจัยความสัมพันธ์แบบเอื้ออาทรสู่อำนาจและผลประโยชน์

วัดในอดีตมีบทบาทหน้าที่สำคัญยิ่งในการส่งเสริมให้ผู้คนเรียนรู้
ถึงคุณค่าของความสุขจากการช่วยเหลือพึ่งพาและพัฒนาซึ่งกันและกัน
บนพื้นฐานของการมองผู้อื่นจากสังขารแห่งชีวิตว่า สรรพชีวิต (มิใช่
เฉพาะมนุษย์ แต่ครอบคลุมรวมถึงเทพยดา เปเรตอสุรกาย สัตว์โลกทั้ง
หลาย) ต่างเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย พึ่งเบียดเบียนกันให้
น้อยที่สุดและปฏิบัติต่อกันด้วยความปรารถนาดี รักใคร่ มีความเอื้อ
อาทรและเมตตากรุณาต่อกัน นำไปสู่การทำกิจกรรมทั้งด้านเศรษฐกิจ
และสังคมร่วมกัน อาทิ การเอาแรงช่วยกันทำนา การช่วยข้าวของกัน
ในงานแต่งงาน งานศพ งานบวช การสร้างทาง การขุดลอกคูคลอง การ
สร้างบ้านเรือน การผลิตข้าวของเครื่องใช้ การดูแลความปลอดภัย การ
ป้องกันโจรผู้ร้าย ภัยธรรมชาติ รวมถึงการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ในทุก
ด้าน ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยี การจัดการ ค่านิยม ความเชื่อ ในกรณีที่บุคคล
มีปัญหาหรืออุปสรรค ก็จะได้รับความเห็นอกเห็นใจและช่วยเหลือจาก

บุคคลอื่น ไม่มีการทอดทิ้งดูดาย ตัวใครตัวมัน เอื้อต่อการขัดเกลาความเห็นแก่ตัว เสริมสร้างชุมชน (สังฆะ) ให้มั่นคงอย่างสืบเนื่อง สังฆะเป็นจิตสำนึกของชุมชนที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางทำหน้าที่ปัมเพาะ

สถาบันทั้งสองได้สูญเสียบทบาทหน้าที่ทางสังคมนี้ไปจากการพัฒนาเมือง เนื่องจากลักษณะของการอยู่อาศัย ไม่มีเงื่อนไขจะต้องพึ่งพากัน การมาอยู่อาศัยในละแวกเดียวกันก็ด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันไป ชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่จึงไม่รู้จักกัน (และไม่ต้องการจะรู้จักกันด้วย) พึ่งพอใจที่จะต่างคนต่างอยู่หรือรู้จักกันเพียงละแวกติดกันโดยตรง วิธีชีวิตไม่เอื้อให้เกิดกิจกรรมอันใดที่จะก่อให้เกิดการสานความสัมพันธ์ทางสังคม กลางวันไปทำงาน ตกเย็นกลับบ้านเพื่อพักผ่อนสำหรับวันต่อไป อีกทั้งความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งตั้งอยู่บนแนวคิดของการแข่งขัน เอาชนะ การกระตุ้นหาความร่ำรวยมั่งคั่ง (ความโลภ) แล้วแสวงหาอำนาจจากความมั่งคั่งนั้น สังคมจึงเน้นการแข่งขัน โดยผู้เข้มแข็งกว่า (มีเงิน ความรู้ เส้นสาย ฯลฯ มากกว่า) คือผู้รอด การพัฒนาเมืองจึงสร้างวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์อีกแบบหนึ่ง คือความสัมพันธ์ทางผลประโยชน์และอำนาจ ที่คิดถึงผลประโยชน์ที่ตนเองและกลุ่มจะได้เป็นเบื้องแรก จนละเลยต่อมนุษยสัมพันธ์ไปจนถึงละเลยต่อมนุษยธรรม

๓. ทำลายปัจจัยของการเรียนรู้แก่นธรรมสู่การเรียนรู้เฉพาะเปลือก- กระพี้

วัดและพระสงฆ์ในยุคเดิมที่มีความรู้สึกซึ่งทางธรรมจะสร้างสรรค์ ออกแบบประเพณีและพิธีกรรมสำหรับฆราวาสได้อย่างแยกสืบทอดกันมา เพื่อให้ประเพณีพิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่อยู่ในทุกช่วงชีวิตของชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายนั้น มิใช่เป็นเพียงรูปแบบหรือมีเพียงเปลือก หากแต่เป็นกุศโลบายที่สอดแทรกการเรียนรู้แก่นธรรมเพื่อ

ขัดเกลาบุคคลและชุมชนทางโลกให้ได้ประโยชน์ทั้งทางโลกุตระธรรม และโลกียธรรม (สังฆธรรมของธรรมชาติและคุณธรรม-ศีลธรรมทาง สังคม) ด้วยเสมอไป อาทิ ธรรมเนียมการหยุดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อไปวัดทุกสัปดาห์ในวันพระ, ประเพณีการทอดกฐิน ตักบาตรเทโว การถือจารีตฮีต ๑๒ คอง ๑๔ ของชุมชนอีสาน ฯลฯ ล้วนเป็นเหตุให้ สมาชิกของชุมชนได้พบปะกัน ทำกิจกรรมด้วยกันคราวละมาก ๆ หรือ ทั่วทั้งชุมชน ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ทุกซ่ซุระหว่างกันและส่งเสริม ค่านิยมความศรัทธาร่วมของชุมชน รวมไปถึงกิจกรรมสันตนาการหรือ ความบันเทิงสนุกสนานตามประเพณีของชุมชนในแต่ละท้องถิ่นซึ่งล้วน เกิดขึ้นในวัด ในขอบเขตที่พอเหมาะไม่ละเมิดหลักธรรมพื้นฐาน

ส่วนการเรียนรู้ในระดับบุคคล ประเพณีการบวชเรียนของผู้ชาย ทุกคนที่มีอายุครบ ๒๐ ปีในทุกครอบครัวช่วงเข้าพรรษา ๓ เดือน ทำให้ ครัวเรือนยิ่งใกล้ชิดกับวัดตลอดเวลา เมื่อผู้บวชลาสิกขาแล้วก็ เป็น กลไกนำธรรมะไปสู่ครัวเรือนและชุมชน พระสงฆ์ซึ่งมีภูมิรู้ทางธรรมสูง สามารถออกแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมให้กับศฤงษ์ที่มีความแตก ต่างกัน โดยเอาระดับธรรมของบุคคลเป็นฐานการพัฒนา แล้วสร้าง กุศโลบายเพื่อการเรียนรู้ศีลธรรมอย่างเหมาะสม มิให้ออกนอกกรอบ พุทธธรรม อาทิ การให้วัดอุ้มงคลของพระสงฆ์ในสมัยเดิมจะมีให้อย่าง พร่ำเพรื่อจนบุคคลไม่พัฒนาการพึ่งพาตนเอง และการให้เครื่องราง ของขลังจะเกิดควบคู่กับข้อกำหนดทางศีลธรรม คือจะต้องปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบเท่านั้น อาคมของขลังจึงไม่เสื่อม (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๓๗)

ดังนั้น ประเพณีพิธีกรรมในทางพุทธศาสนาในอดีตที่ผ่านมา จึง เป็นการถ่ายทอดและรักษาแก่นธรรม มิใช่เป็นเพียงแค่รูปแบบหรือ เปลือก หากแต่ห่อหุ้มรักษาแก่นธรรมอย่างมีเป้าหมาย เป็นเพื่อการ พัฒนาศาสนิกชนให้พัฒนาความก้าวหน้าทางธรรม อีกทั้งนำให้ผู้คน

มาวัดและมีการพบปะติดต่อสื่อสารระหว่างวัด-พระสงฆ์และคฤหัสถ์ โดยต่อเนื่อง ทำให้วัดและพระสงฆ์สามารถแสดงบทบาทหน้าที่สำคัญ ต่อการศึกษาเรียนรู้ทั้งทางธรรมและทางโลกอย่างสม่ำเสมอ ช่วยสร้าง ความเป็นปึกแผ่นและจิตวิญญาณของบุคคลและชุมชนให้แน่นแฟ้น ยิ่งขึ้นกับวัด

ในขณะที่เดียวกันข้อกำหนดทางพระวินัยและวัตรปฏิบัติของ พระสงฆ์เองก็ทำให้ต้องมีการติดต่อใกล้ชิดกับคฤหัสถ์ นั่นคือ การต้อง ออกบิณฑบาตทุกเช้าตรู่ที่เอื้อให้พระได้พบปะพุทธศาสนิกชนถึงบ้าน เรือนและพระวินัยซึ่งกำหนดมิให้พระจัดหาภัตตาหารเพื่อบริโภคเอง พระสงฆ์จึงได้ออกไปเรียนรู้ชีวิตของชาวบ้านโดยตรงด้วย จากการได้ พบปะพูดคุยและรู้จักสภาพโดยอ้อมจากภัตตาหารที่ชาวบ้านนำมาใส่ บาตรซึ่งจะสะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์หรือความอัตคัดขาดแคลน ของครัวเรือนและชุมชน ปัญหาของชุมชนจึงถือเป็นปัญหาของพระ ที่ไม่อาจทอดทิ้งได้

การพัฒนาแบบเมืองได้ลดหรือทำลายสาระธรรมของประเพณี พิธีกรรมเพื่อการขัดเกลาบุคคลไปเกือบหมดสิ้น รวมไปถึงลดพื้นที่ของ การติดต่อสื่อสารระหว่างวัดและชาวบ้านไปเกือบสิ้นเชิง จากเงื่อนไข เวลาที่จำกัดตามกำหนดเวลาในงานอาชีพ คือทำงานวันธรรมดาและ หยุดวันเสาร์อาทิตย์ น้อยคนที่จะมีเวลาทำบุญตักบาตรก่อนไปทำงาน หรือได้ไปวัดในวันพระ วันสำคัญของพระและคฤหัสถ์จึงต่างกันโดย พื้นฐาน เช่นเดียวกับพระที่ไม่คุ้นเคยเข้าไปบิณฑบาตในบ้านจัดสรรที่ เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งส่วนมากจะปิดประตูบ้านเงียบเพื่อออกไปทำงานในตอน เข้าของวันธรรมดา วันหยุดทางศาสนาของคฤหัสถ์สมัยใหม่โดยเฉพาะ ในเมือง คือการได้ออกไปเที่ยวพักผ่อนตามต่างจังหวัดหรือไปเที่ยว พรีอัมครอบครัว โดยรูปแบบความบันเทิงเปลี่ยนแปลงจากการรวม กลุ่มพบปะสังสรรค์ ไปเป็นการหาความบันเทิงของแต่ละบุคคล เช่น

จากการดูโทรทัศน์ในแต่ละครัวเรือน ต่อมาแยกคนละเครื่องต่างคนต่างดูรายการที่ชื่นชอบ จนปัจจุบันใช้อินเตอร์เน็ตหาความบันเทิงและการติดต่อส่วนตัว การหาความบันเทิงสาธารณะก็ไปร่วมกันในสถานที่เดียวกันแต่ไม่รู้จักกัน เช่น ดูคอนเสิร์ต กีฬา เทียวในสถานที่ต่างๆ สรรพสินค้า แหล่งพักผ่อน ฯลฯ

เมื่อประกอบกับการที่พระสงฆ์ห่างเหินไม่รู้จักวิถีชีวิตของคนเมืองขาดความรู้ทางธรรมมากพอที่จะประยุกต์ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ให้ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ทางธรรม บทบาทของวัดและพระสงฆ์ ประเพณีพิธีกรรมจึงคงเหลือไว้เพียงรูปแบบซึ่งทำตามธรรมเนียมสืบๆ กันมา หรือตามมารยาทสังคม เช่น ไปงานศพ งานบุญ ทอดกฐิน ฯลฯ โดยไม่รู้สาระแก่นธรรมที่สอดแทรกเอาไว้ คนรุ่นใหม่จำนวนมากจึงไม่เห็นคุณค่าของประเพณีและเบียดเบียนกับพิธีกรรม การเข้าวัดกลายเป็นเรื่องน่าเบื่อ โบราณคำครี หากต้องเกี่ยวข้องก็ทำตามๆ กัน โดยไม่เข้าใจ วัด-พระสงฆ์จึงยังไม่มีส่วนในการเรียนรู้หรือเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่ออริสราภาพและการหลุดพ้นจากทุกข์ของบุคคลและสังคม

ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อวัดได้กลายสถานภาพเป็นนิติบุคคล ทำให้วัดจำนวนมากต้องบริหารจัดการให้สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองมากขึ้น โดยเฉพาะวัดที่ไม่มีคฤหัสถ์ที่เกื้อกูลกันมาก่อน หรือห่างจากชุมชนเดิมนำไปสู่การจัดหาเงินบริจาคในรูปแบบต่างๆ เช่น การทอดกฐิน ผ้าป่า จัดงานวัด ให้เช่าพื้นที่เพื่อจอดรถ เกิดการเรียไบบนฐานความเชื่อเรื่องบุญ และการสร้างพิธีกรรมในลักษณะไสยศาสตร์ หรืออยู่ในสภาพหยุดนิ่งไม่มีบทบาทการเป็นศูนย์การเรียนรู้ใดๆ ทางธรรมมากยิ่งขึ้นอีก

๔. ทำลายวัฒนธรรมพัฒนาจิตวิญญาณสู่วัฒนธรรมบริโภคนิยม (วัตถุนิยม)

ในสังคมที่มีวัฒนธรรมพุทธศาสนาเป็นค่านิยมหลักนั้น สังคม

จะทำให้ทุกอย่างให้มีชีวิต เพื่อจัดความสัมพันธ์ที่ไม่เบียดเบียนกัน เช่น การทำแม่น้ำให้เป็นพระแม่คงคา ทำพื้นดินให้เป็นพระแม่ธรณี เพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยดีระหว่างมนุษย์ สังคม ธรรมชาติ พุทธศาสนามองชีวิตในมิติที่กว้างกว่าเพียงกายภาพหรือวัตถุ โดยรวมจิตใจ สติปัญญา หรือจิตวิญญาณเป็นหนึ่งในพัฒนาาร่างกายเสมอ มิได้แบ่งแยกเป็นส่วนเป็นชิ้น ที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่ง คือพุทธศาสนามองชีวิตอื่นไม่ว่ามนุษย์ สัตว์ พืช ฯลฯ ในฐานะของ “เพื่อนร่วมทุกข์ เกิดแก่เจ็บตาย” จึงมุ่งความไม่เบียดเบียนกันในทุกระดับของชีวิตให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แม้แต่กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดูเหมือนว่าไม่มีชีวิต พุทธศาสนา ก็สอนมิให้ศาสนิกชนทำอะไรตามใจชอบ (การตัดต้นไม้ของพระถือว่าเป็นอาบัติ) วัฒนธรรมแบบพุทธจึงขัดเกลาสมาชิกให้มีจิตใจเอื้ออาทรต่อชีวิตอื่น-สิ่งอื่น มีความใส่ใจและตระหนักรู้ในความสัมพันธ์ของตนเองกับสิ่งรอบตัว ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต บุคคลจึงไม่บริโภครทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยหรืออย่างทำลายล้าง หากแต่หาความสุขจากการบริโภคแต่พอดี และมีความสุขทางจิตใจจากการแบ่งปันอยู่ร่วมกับสรรพชีวิตอื่น วัฒนธรรมที่มุ่งความสุขทางจิตวิญญาณนี้ มีวัดและพระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่และสืบทอดโดยการสั่งสอนและ โดยเฉพาะการแสดงให้ดูให้เห็นจริงแก่สายตาของคุณผู้สอ

การพัฒนาสังคมยุคทันสมัยโดยเฉพาะในเมือง และการศึกษาสมัยใหม่ได้ทำให้เกิดวัฒนธรรมในทางตรงข้าม คือ “ชีวิต” และ “ความสุข” ได้จากการบริโภควัตถุ ความมั่งคั่งร่ำรวยเงินทอง การมีอำนาจ ยศ เป็นปัจจัยสำคัญของการได้มาซึ่งความสุข ความจำกัดของทรัพยากรจึงทำให้เกิดการแก่งแย่งชิงทั้งภายในสังคมเดียวกันและระหว่างประเทศ เกิดความเหลื่อมล้ำไปไม่เป็นธรรมในการครอบครองทรัพยากร วัฒนธรรมในรูปแบบใหม่ที่เรียกกันว่าวัฒนธรรมบริโภคนิยมหรือวัตถุนิยมนี้ นอกจากจะทำให้วัดหมดหรือลดบทบาทหน้าที่แบบเดิมไปแล้ว

ยังเปลี่ยนแปลงบทบาทไปในทิศทางที่ทำลายหลักการคำสอนแก่นแท้ของ พุทธศาสนา ให้กลายเป็นการพาณิชย์ค้าวัตถุมงคลและจัดบริการ พิธีกรรมที่ย้อนกลับไปหาศาสนาแบบอ้อนวอนเทพยดา ฟังพาลิ่ง คักดีสิทธิ์ก่อนเกิดพุทธศาสนา โดยพระสงฆ์หันไปเบ้ห้วย จัดพิธีเสริม ดวงชะตา แก้กรรม ฯลฯ ทำลายความบากบั่นพากเพียร การพึ่งพา ตนเองตามหลักกรรม และทำลายบทบาทที่เน้นการพัฒนาจิตวิญญาณ เพื่อสู่อิสรภาพทางจิตใจ (สะอาด สงบ สว่าง) จากการเข้าใจในสังขารม ของชีวิต ผ่านกุศโลบายซึ่งสมานอยู่ในประเพณีพิธีกรรมทั้งหลาย

การเปลี่ยนแปลงบทบาทมาตอบสนองต่อวัฒนธรรมบริโภคนิยม แม้จะ เรียกคนจำนวนมากเข้าหาวัด แต่ก็ไม่ตรงกับบทบาทหน้าที่ของวัดที่พึง จะเป็น ชำร่วยกว่านั้นคือ กิจกรรมของวัดได้กั้นคนสมัยใหม่ที่ปฏิเสธ ความเชื่อแบบไสยศาสตร์ และคนชั้นกลางในกลุ่มปัญญาชนที่มีการ ศึกษา หรือผู้มีช่องทางแสวงหาความมั่งคั่งของตนเองมากกว่าการ อ้อนวอนเทพยดา ให้ห่างไกลออกจากวัดไปด้วย มิหนำซ้ำยังเห็น สถาบันวัดและพระสงฆ์เป็นปัจจัยผลิตซ้ำความมั่งคั่งในสังคมอีกด้วย ทักษะคิดเหล่านี้ล้วนแต่ทำให้บทบาทหน้าที่ของวัดและพระสงฆ์ถดถอย จากการจรรโลงแก่นแท้ของหลักพุทธธรรม นำไปสู่การเกิดขึ้นของพุทธ ศาสนาแบบฆราวาสที่มีฆราวาสเป็นผู้สอนผู้ถ่ายทอดธรรมโดยมิต้อง เข้าวัดหรือฟังปาพระสงฆ์เพียงประการเดียว

เงื่อนไขสำคัญซึ่งทำให้วัดและคณะสงฆ์แสดงบทบาทอันไม่เป็นไป ตามหลักพระพุทธศาสนานั้นนั้นมาจากหลายสาเหตุ แต่ที่สำคัญที่สุดคือ

- (๑) การรวมศูนย์อำนาจการปกครองคณะสงฆ์เข้าสู่ส่วนกลาง โดยมีมหาเถรสมาคมเป็นกลไกสำคัญในการดูแลปกครองสงฆ์ และการให้วัดเป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับ ที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ การดูแลรักษาและจัดการวัดเป็นอำนาจหน้าที่ ของเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นผู้แทนของนิติบุคคล มีผลให้อำนาจทาง

กฎหมาย มีบทบาทสำคัญกว่าพระธรรมวินัย เพราะอยู่ภายใต้
อำนาจการจัดการของพระสงฆ์ซึ่งจะแปรเปลี่ยนไปตามความ
เข้าใจของเจ้าอาวาสและคฤหัสถ์ซึ่งเข้ามาเกี่ยวข้องมีอิทธิพลกับวัด
ทำให้เกิดการบริหารจัดการพื้นที่วัดในเมืองให้กลายเป็นที่จอด
รถ ตลาดนัด จัดคอนเสิร์ต ฯลฯ วัดจึงยิ่งลดบทบาททางสังคม
ของการเป็นพื้นที่สาธารณะซึ่งคนทั่วไปสามารถเข้าถึงและใช้
ประโยชน์ได้โดยเสมอกันไปในที่สุด

(๒) การทอดทิ้งการศึกษาของคณะสงฆ์ของรัฐ ทำให้ความ
รู้ของพระสงฆ์ซึ่งใช้ประโยชน์ได้ในยุคเกษตรกรรมหรือสังคมแบบ
ชุมชน ไม่ได้รับการปฏิรูปเพื่อให้มีศักยภาพและความสามารถในการ
ในการทำบทบาทหน้าที่ในสังคมยุคใหม่ พระสงฆ์ส่วนมากขาด
ภูมิรู้ทางธรรมระดับโลกุตระธรรมที่เป็นปัจจัยเอื้อต่อการสร้าง
กุศลไพบายเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ศาสนธรรมให้แก่ศาสนิกชน
อย่างเหมาะสม พุทธศาสนาที่เผยแผ่จึงอยู่ในระดับศีลธรรม
(โลกียธรรม) อันไม่เพียงพอต่อการใช้ชีวิตให้เท่าทันความทุกข์
แบบใหม่ในวัฒนธรรมบริโภคนิยมซึ่งกระตุ้นออกุศลมูล (โลภะ
โทสะ โมหะ) ด้วยปัจจัยแวดล้อมที่ซับซ้อนมากมาย

ยิ่งไปกว่านั้น การจัดการศึกษาทางโลกของรัฐเอง ก็ได้สร้าง
ผลกระทบโดยตรงต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของพระสงฆ์
อย่างสำคัญด้วย นั่นคือ การขยายการศึกษาภาคบังคับจาก ๖ ปี
เป็น ๑๒ ปี แม้จะช่วยส่งเสริมให้เด็กด้อยโอกาสได้มีช่องทางมากขึ้น
ในการเลื่อนขั้นทางสังคมและฐานะเศรษฐกิจโดยผ่านระบบการ
ศึกษา ในระดับประเทศเองก็ช่วยลดจำนวนการใช้แรงงานเด็ก
ซึ่งเคยเป็นปัญหาใหญ่ของประเทศ และช่วยพัฒนากำลังคนเพื่อ
รองรับการพัฒนาเศรษฐกิจ รวมไปถึงให้เด็กได้รับการดูแลด้าน
สุขภาพมากขึ้นจากโครงการอาหารกลางวัน-นมโรงเรียน ได้รับ

วัดขึ้นป้องกันโรคคอตีบทั่วถึง ฯลฯ ทำให้เด็กด้อยโอกาสไม่จำเป็นต้องใช้ช่องทางการศึกษาเป็นพระเณรเพื่อเข้าถึงโอกาสต่างๆ อีกต่อไป

แต่การแก้ไขปัญหามหาวิทยาลัยทั่วโลกก็สร้างผลกระทบทางอ้อมต่อสถาบันสงฆ์โดยมิได้คาดหมายด้วย เพราะทำให้พระเณรในปัจจุบันมีจำนวนน้อยลงไปเรื่อยๆ ส่งผลกระทบต่อเนื่องไปถึงการพัฒนาบุคลากรเพื่อการพัฒนาจิตวิญญาณของสังคมไทยทั้งด้านปริมาณและคุณภาพโดยปริยายด้วย เพราะไม่ว่าจะอย่างไร การเติบโตของพุทธศาสนาแบบฆราวาสก็ไม่อาจทดแทนบทบาทของพระสงฆ์ได้ เนื่องจากสถาบันสงฆ์ในทางสัญลักษณ์มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงไปถึงพระรัตนตรัยที่ ๑ คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า วิถีชีวิตการครองตนของพระสุปฏิปันโน ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ย่อมสร้างการเรียนรู้ และแรงบันดาลใจ ความศรัทธาให้เอาแบบอย่างแก่ฆราวาสทั่วไปได้มากกว่า กว้างขวางกว่า โดยไม่เจาะจงเฉพาะคนชั้นกลางที่มีการศึกษาเท่านั้น

ดังนั้น การที่รัฐไม่สนับสนุนระบบการศึกษาทั้งสายทางโลกและทางธรรมให้มีคุณภาพอย่างเท่าเทียม และให้เชื่อมต่อกันได้อย่างเหมาะสม เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กที่เรียนพื้นฐานในระดับประถมศึกษาแล้วมีฉันทะใฝ่ใจในธรรม ให้สามารถเลือกเรียนรู้ในสายทางธรรมที่มีคุณภาพได้ตั้งแต่เป็นสามเณร เพื่อเติบโตอย่างมั่นคงเป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทเป็นสติปัญญาและเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณแก่ประชาชนในยุคสมัยใหม่ได้ เพื่อให้เงื่อนไขของการลาสิกขาน้อยลงเนื่องจากได้รับการบ่มเพาะอย่างต่อเนื่องยาวนาน หรือหากต้องการลาสิกขามาศึกษาหรือใช้ชีวิตทางโลกก็สามารถสามารถเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพเพราะได้รับการบ่มเพาะทางจิตวิญญาณมาแล้ว การจัดการศึกษาของรัฐไม่ว่า

ในสายทางโลกหรือทางธรรมจึงกระทบต่อการสร้างบุคลากรที่จะพาสังคมออกจากวิกฤตการณ์ทางจิตวิญญาณในปัจจุบันและอนาคตอย่างสำคัญ

(๓) มิใช่เพียงบทบาทของรัฐใน ๒ ประการที่กล่าวมาเท่านั้น ในส่วนของฆราวาสเองก็มีผลต่อคุณภาพของวัดและพระสงฆ์ด้วยอย่างสำคัญด้วย อาทิ การแสวงหา ยศ ตำแหน่งสมณศักดิ์ของพระสงฆ์นั้น เกิดขึ้นจากการส่งเสริมของฆราวาสด้วย ที่มักให้ความสำคัญกับคุณค่าเทียมเหล่านี้ ด้วยการจัดพิธีฉลองพัทธยศ สมณศักดิ์กันอย่างเอิกเกริกใหญ่โต สิ้นเปลืองเงินทองและเวลา หรือสร้างเงื่อนไขให้เกิดลาภสักการะด้วยการริเริ่มจัดพิธีกรรมต่างๆ เช่นการปลุกเสกพระเครื่อง การจัดพิธีสะเดาะเคราะห์ แก้กรรม ฯลฯ รวมไปถึงคติ “ชั่วช่วงซี ดีช่วงสงฆ์” ที่ทำให้บุคคลและสังคมทอดทิ้ง ไม่เอาธุระต่อความเป็นไปของพระสงฆ์และวัด ทำให้สถาบันสำคัญทั้ง ๒ สถาบันหลุดออกจากการดูแลของสังคมมากขึ้นเป็นลำดับ

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาเมืองให้ทันสมัยทางวัตถุ พรั่งพร้อมด้วยความสะดวกสบายนานับประการ เป็น “ผลได้” ที่เกิดขึ้นท่ามกลาง “ผลกระทบ-ผลเสีย” ที่สร้างความเสื่อมถอยลงของบทบาทหน้าที่วัดและพระสงฆ์ในทางเกื้อกูลสังคมมาโดยตลอด

อย่างไรก็ตาม ยังมีความพยายามโดยต่อเนื่องเช่นกันของวัดและพระสงฆ์ในเมืองที่จะฟื้นฟูวัดให้กลับมาฟื้นฟูจิตวิญญาณให้แก่คนเมืองดังกล่าวต่อไปในบทที่ ๓ •

บทที่ ๓

กระบวนการฟื้นฟูวัด-คีนเมือง

ผลกระทบที่กล่าวถึงในบทที่ ๒ มิได้เกิดขึ้นแบบฉับพลันทันทีทันใดพร้อมกันหมดทั่วประเทศ ในส่วนของพื้นที่ชนบทยังมีวัดและพระสงฆ์เป็นอันมากที่พยายามจะปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยพยายามจะรักษาไว้ซึ่งบทบาทหลัก-รอง ทั้งทางธรรมและทางโลกเอาไว้ให้ได้ ในยุคต้นของการพัฒนาชนบทไปสู่ความทันสมัย (Modernization) ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติของรัฐ (พ.ศ.๒๕๐๔) มีงานวิจัยที่พบว่า วัดและพระสงฆ์ยังมีบทบาทสูงในการพัฒนาชุมชน เป็นผู้นำที่ชาวบ้านให้ความศรัทธาและชุมชนให้ความร่วมมืออย่างดี (มากกว่าให้กับทางราชการเสียอีก) พระสงฆ์ยังมีบทบาทหน้าที่ทำงานพัฒนาสังคมในหลากหลายมิติ ให้ความช่วยเหลือประชาชนไม่เพียงแต่ในด้านจิตใจเท่านั้น แต่ช่วยในด้านวัตถุ คือ การพัฒนาการศึกษา วิชาชีพ อนามัย การเกษตร การโภชนา อาชีพ และการออมทรัพย์ รวมถึงการปลูกเร้าจิตใจด้วยธรรมะให้ชาวบ้านช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จนนำไปสู่การจัดตั้งองค์กรในชุมชน เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารควาย และสหกรณ์ ซึ่งเป็นการเสียสละช่วยเหลือแบ่งปันกัน เป็นต้น วัด พระสงฆ์ และชุมชนในยุคต้นของการพัฒนาความทันสมัยของรัฐ ฯ จึงยังมิได้แยกห่างจากกัน (สมบุญรณ์ สุขสำราญ, ๒๕๒๗)

มาถึงยุคปัจจุบันบทบาทหน้าที่ทั้ง ๒ ประการของพระสงฆ์และวัดในชนบทก็ยังคงมีอยู่ในด้านต่างๆ โดยเฉพาะบทบาทด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติซึ่งถูกทำลายโดยการพัฒนาสมัยใหม่ และเบียดเบียนวิถี

ชีวิตของชุมชนและสรรพชีวิตให้ได้รับความทุกข์เข็ญ พระสงฆ์มีการรวมกลุ่ม เป็นเครือข่ายของ “พระนักอนุรักษ์” ในพื้นที่ภาคต่างๆ แสดงบทบาททั้งทาง ธรรมและทางโลก มีการสร้างสรรค์กุศโลบายการ “บวชต้นไม้” สอดแทรก ธรรมะพร้อมๆ กับการรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรเพื่อการยังชีพของชุมชน (พระไพศาล วิสาโล, ๒๕๕๘) นอกจากนี้ยังมีวัดและพระสงฆ์ที่บทบาทด้านการพัฒนา เด็ก-เยาวชน ด้านการพัฒนาสังคมและชุมชน ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านการ ท่องเที่ยว ฯลฯ บทบาทดังกล่าวข้างต้นเกิดขึ้นได้ เนื่องจากวัดและชุมชนใน ชนบทยังมีเงื่อนไขทางกายภาพและมีความเป็นชุมชนที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน แม้จะมากน้อยแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นก็ตาม อีกทั้งมีผู้นำสงฆ์ที่มีภูมิ วัตรธรรม เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และตระหนักในบทบาททั้งหลักและรองของวัด และพระสงฆ์

ตรงข้ามกับวัดและพระสงฆ์ในเมืองซึ่งวิถีชีวิตของคนเมืองมีความเป็น ชุมชนเพียงมิติทางกายภาพ คือเป็นกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันโดยไม่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน หรือมีก็อย่างผิวเผิน ฉาบฉวย เช่น บ้านจัดสรร อพาร์ทเมนต์ หรือคอนโดมิเนียม ในยุคหลัง การรักษาบทบาทหน้าที่ทั้ง ๒ ประการจึงกล่าวได้ว่า มีความยาก ลำบากไม่น้อยที่จะเริ่มต้น กระนั้นก็ตาม มีความพยายามในการปรับตัวของ กลุ่มพระสงฆ์ เพื่อรักษาบทบาท ๒ ประการไว้ ดังเช่น พระสงฆ์กลุ่ม “สังฆะเพื่อ สังคม” “กลุ่มเสขิยธรรม” และเครือข่ายพระสงฆ์ในการพัฒนาด้านต่างๆ เป็นต้น แต่ทั้งหมดมิได้ทำในนามของวัด เพราะบางส่วนทำในนามส่วนบุคคล เนื่องจากการจะให้วัดเข้าร่วมจะต้องได้รับการสนับสนุนจากเจ้าอาวาสด้วย ซึ่งในหลาย กรณีไม่มีเงื่อนไขเอื้อให้

อีกหนึ่งความพยายามของการผลักดันให้วัดมีบทบาทในเมือง คือ **โครงการวัดบันดาลใจ** หรือ “โครงการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาพะ ของเมืองและเป็นศูนย์รวมจิตวิญญาณให้กับวัดทั่วประเทศ” อันเกิดจากความ ร่วมมือของพระสงฆ์ ชุมชน และเหล่าภาคีเครือข่ายต่างๆ^๑ ที่มีความตั้งใจฟื้นฟู พื้นที่วัดในเมืองให้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้สุขภาพะและศูนย์รวมทางจิตวิญญาณ

ของทุกคน โดยการปรับพื้นที่ให้สอยให้มีประโยชน์มากขึ้น มีวิศวกรและสถาปนิกอาสาสมัครมาช่วยปรับภูมิทัศน์ ออกแบบวางผังแม่บท จัดสภาพแวดล้อมใหม่ให้แก่วัดนาร่อง เพื่อให้เอื้อต่อการเจริญภาวนาและทำกิจกรรมสร้างสุขภาวะต่างๆ พลิกฟื้นคืนธรรมชาติให้กับวัด เน้นความสงบ สะอาด สว่าง สร้างแรงบันดาลใจให้กับวัดทั่วประเทศได้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง

วัดดำเนินการนาร่อง ๙ แห่ง ประกอบด้วย (วัดบันดาลใจ, ออนไลน์)

(๑) **วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร จ.นครพนม** เป็นวัดที่มีประชาชนจำนวนมากจากทั่วทุกสารทิศไปสักการะบูชาองค์พระธาตุจอมเจดีย์ องค์สำคัญของประเทศไทย-ลาว มีร้านค้ารอบวัดมากมาย ทำให้บริเวณรอบวัดไม่สงบ จึงมีการปรับปรุงจัดระเบียบพื้นที่ร้านค้าให้อยู่ภายนอกวัด สร้างพื้นที่สีเขียวรอบองค์พระธาตุ เพิ่มพื้นที่โดยรอบให้เกิดความสงบ และใช้เป็นพื้นที่ปฏิบัติภาวนา เรียนรู้และพักผ่อนหย่อนใจของผู้คนทั่วไป

(๒) **วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จ.เชียงใหม่** เป็นวัดที่มีมรดกทางประวัติศาสตร์ล้านนา มีพระพุทธรูปสี่องค์พระคู่บ้านคู่เมืองชาวเชียงใหม่ มีประเพณีวัฒนธรรมอันเก่าแก่ และยังมีโรงเรียนภายในวัดที่ให้นักเรียนกับสามเณรเรียนร่วมกัน มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากในแต่ละวัน จึงมีการจัดระเบียบใหม่ คือแบ่งสัดส่วนวัดกับชุมชนภายนอก ใช้แนวต้นไม้แบ่งสัดส่วนวัดกับโรงเรียนเพื่อความสงบ ส่งเสริมสถาปัตยกรรมสำคัญภายในวัด เปิดพื้นที่บางส่วนเพื่อรองรับมหาชนจากกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมทางธรรม

^๑ สถาบันอาศรมศิลป์, หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สมาคมภูมิสถาปนิกประเทศไทย, สมาคมสถาปนิกสยามฯ, สมาคมวิศวกรรมสถานแห่งประเทศไทยฯ, สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น) และภาคีเครือข่ายอาสาต่างๆ

(๓) **วัดนางชี กรุงเทพฯ** เป็นวัดเก่าแก่ที่อยู่ภายในชุมชนเก่าของเมืองหลวง แต่ยังคงความสงบร่มรื่นเต็มไปด้วยต้นไม้ มีอาคารสถาปัตยกรรมในยุครัชกาลที่ ๓ มีประเพณีริมน้ำเก่าแก่อย่าง “ประเพณีชักพระ” เป็นสถานที่สงบกลางกรุง ซึ่งได้มีการปรับเปลี่ยนคือ ปรับเส้นทางสัญจรใหม่ให้กับชุมชนใกล้เคียง ไม่ให้ผ่านกลางวัด เพื่อให้วัดคงความสงบ ปรับปรุงพื้นที่การใช้งาน และเพิ่มสาธารณูปโภคเพื่อรองรับกิจกรรมที่มีคนจำนวนมาก

(๔) **วัดชลประทานรังสฤษฎ์ จ.นนทบุรี** มีเอกลักษณ์ทั้งรูปแบบของพื้นที่ และการเผยแพร่ธรรมตามพุทธวิธีอย่างทันสมัย เช่น ลานหินโค้ง หรืองานศิววิถีพุทธที่มีการแสดงธรรม ปัจจุบันผู้คนเข้ามาในวัดมากขึ้น ทำให้พื้นที่ไม่เพียงพอ จึงมีการปรับปรุงลานหินโค้งให้เป็นพื้นที่ใหญ่ผืนเดียวเพื่อรองรับคน และให้คนเข้าถึงกิจกรรมได้ในจำนวนมาก ไม่กระจัดกระจาย จัดอาคารจอดรถใหม่ และเพิ่มพื้นที่ใช้งานให้มากขึ้น

(๕) **วัดภูเขาทอง จ.อยุธยา** เป็นวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีเจดีย์ต้นแบบของวัดสระเกศในกรุงเทพมหานคร แต่ปัจจุบันผู้คนเริ่มห่างหายไปจากวัด และโบราณสถานมีสภาพทรุดโทรมอย่างมากตามกาลเวลาและจากการผ่านอุทกภัยครั้งใหญ่ที่ผ่านมา (พ.ศ.๒๕๕๔) วัดแห่งนี้ได้มีการปรับปรุงใหม่ คือ ปรับปรุงภูมิทัศน์ตามคติจักรวาล ตามลักษณะโบราณสถานดั้งเดิม เพื่อสร้างจิตวิญญาณของพื้นที่และเจดีย์จัดสัดส่วนพื้นที่ใช้งาน ให้ผู้คนสามารถเข้าถึงวัดได้ง่าย และยังคงกระตุ้นให้เกิดการใช้พื้นที่ต่างๆ ในวัดทำกิจกรรม และเดินเล่นพักผ่อนได้มากขึ้น

(๖) **วัดสุทธิวราราม กรุงเทพฯ** มีโรงเรียนวัดสุทธิวรารามตั้งอยู่คู่กัน ในเขตเจริญกรุง ซึ่งเป็นแหล่งธุรกิจ การค้า การท่องเที่ยว บริเวณโดยรอบไม่มีพื้นที่สีเขียวเพียงพอ คนเข้าวัดเพื่อเป็นเพียงสถานที่จัดงานศพ และลานจอดรถ จึงได้ปรับปรุงใหม่ คือ เปลี่ยนพื้นที่จอดรถให้เป็นพื้นที่สีเขียวเพื่อความสงบร่มรื่น เปลี่ยนพื้นที่ว่างที่ไม่ได้ใช้งานบนอาคาร

สวดศพให้กลายเป็นศูนย์การเรียนรู้ร่วมสมัย เปิดให้เป็นพื้นที่พักผ่อนทั้งทางกายและจิตใจแก่ประชาชน

(๗) **วัดศรีทวี จ. นครศรีธรรมราช** เป็นวัดในเมืองที่มีกิจกรรมปฏิบัติตามพุทธวิธี ทำให้มีคนศรัทธามาร่วมศาสนกิจอยู่เสมอ และยังมีการใช้พื้นที่วัดในการพบปะกันด้วย เมื่อพื้นที่วัดมีผู้คนเข้ามาใช้งานมากขึ้น วัดจึงไม่เพียงพอเหมือนเมื่อก่อน ดังนั้นวัดแห่งนี้จึงได้ปรับปรุง โดยขยายพื้นที่ใช้งานศาลาการเปรียญให้รองรับการใช้งานมากขึ้น จัดพื้นที่สำหรับการปฏิบัติภาวนาให้เป็นสัดส่วน เปลี่ยนพื้นที่ให้เข้าด้านหน้าวัดให้กลายเป็นพื้นที่สีเขียว เพิ่มพื้นที่พักผ่อนและพบปะกันของฆราวาส

(๘) **วัดป่าโนนกุศล จ. ศรีสะเกษ** เป็นวัดป่าที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำชาวบ้านดังเช่นในอดีต มีรูปแบบของวัดที่เป็นเอกลักษณ์ แต่เมื่อวัดขยายตัวทำให้พื้นที่ใช้สอยไม่เป็นสัดส่วน วัดแห่งนี้ถูกปรับภูมิทัศน์ใหม่ให้ส่งเสริมกับแนวทางของวัด ปรับเปลี่ยนการใช้งานบางพื้นที่ให้วัดเป็นระบบระเบียบ สะอาด สงบ เหมาะแก่การปฏิบัติภาวนา และทำกิจกรรมของชาวบ้าน

(๙) **วัดมหาจุฬาลงกรณราชูทิศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จ. พระนครศรีอยุธยา** เป็นวัดในมหาวิทยาลัยสงฆ์ จึงถือโอกาสที่จะใช้ผังแม่บทในการทำวัดแห่งนี้ ให้เป็นที่เผยแพร่แนวคิดและแรงบันดาลใจสู่พระนิสิตทั่วประเทศที่มาเรียน ได้เรียนรู้ถึงการออกแบบและการจัดสภาพแวดล้อมที่ดีให้กับวัดของตัวเอง วัดได้มีการปรับปรุงคือ จัดสรรพื้นที่ให้สิ่งปลูกสร้างอยู่ร่วมกับน้ำในทุกพื้นที่ พลิกฟื้นสภาพผืนดินเดิมให้ปลูกต้นไม้ได้มากที่สุด จัดบรรยากาศโดยรอบให้พระนิสิตได้อยู่เป็นหมู่คณะในวิถีของสงฆ์ ได้ปฏิบัติภาวนาและประกอบศาสนกิจได้อย่างเหมาะสม

วัดทั้ง ๙ แห่งดังกล่าว เป็นวัดใหญ่มีชื่อเสียงมายาวนานจึงมีปัจจัยสนับสนุนที่จะรักษาบทบาททั้งหลักและรองไว้ได้ แต่ยังมีวัดในเมืองและกึ่งเมืองอีกจำนวนมากทั่วประเทศซึ่งมิได้มีเงื่อนไขปัจจัยสนับสนุน จึงต้องเผชิญผลกระทบอย่างมากจากการพัฒนาของเมือง แต่จากการศึกษาสำรวจก็พบว่า ยังมีวัดอีกจำนวนไม่น้อยที่พยายามปรับตัวเพื่อจะรักษาและฟื้นฟูบทบาทสำคัญของวัดในเมืองให้คงอยู่ต่อไป ในที่นี้จะนำกรณีศึกษาของวัด ๔ แห่ง ใน ๓ จังหวัด คือนนทบุรี ราชบุรี สงขลา ซึ่งอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของเมือง แต่ก็พยายามฟื้นฟูบทบาทของวัดให้มีความสำคัญทางธรรมทางโลกสำหรับเมืองสมัยใหม่ แม้จะเป็นเพียงวัดธรรมดาทั่วไปที่แรกเริ่มมิได้รับการสนับสนุนเป็นพิเศษจากรัฐหรือองค์กรพิเศษอื่นใด วัดทั้ง ๔ แห่งดังกล่าวประกอบด้วยวัดไม่เหลือ อ.บางบัวทอง จ.นนทบุรี, วัดพระศรีอารย อ.โพธาราม จ.ราชบุรี, วัดคลองแห อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา และวัดโพธิ์เผือก อ.บางกรวย จ.นนทบุรี ^๒

ทั้ง ๔ วัดของกรณีศึกษาดังกล่าว ต้องเผชิญปัญหาการรุกไล่ของเมืองเหมือนกัน โดยความเข้มข้นแตกต่างกันไป กรณีวัดพระศรีอารยและวัดคลองแห การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นช้าๆ คงลักษณะของกึ่งเมืองกึ่งชนบท โดยเฉพาะวัดพระศรีอารยที่ดินโดยรอบวัดยังเป็นพื้นที่การเกษตร แต่ชาวบ้านหันไปทำงานในโรงงานปลาทูกันเป็นส่วนใหญ่มากแล้ว วิถีชีวิตและการใช้เวลาจึงเป็นแบบคนเมืองมากกว่า ในครัวเรือนหนึ่งจะมีทั้งคนทำอาชีพการเกษตร (คนรุ่นพ่อแม่) และคนรุ่นลูกซึ่งทำอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรมและบริการในเมืองแบบไปเช้าเย็นกลับ จึงเติบโตมาโดยไม่ห่างไกลจากวัดมากนัก ลักษณะผสมผสานในครัวเรือนแบบนี้ มีผลให้วัดยังคงมีบทบาทบางระดับในด้านศาสนาอยู่นอกจากนี้ วัดพระศรีอารยมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจช้ากว่าวัดอื่นในกรณีศึกษา เนื่องจากอยู่ในอ.โพธารามซึ่งยังมีพื้นที่การเกษตรอยู่ด้วยไม่น้อย แต่กระนั้น วัดในเมืองหรือกึ่งเมืองของอำเภอก็ยังเผชิญกับวิถีชีวิตแบบใหม่ที่ผู้คน

^๒ อ่านกรณีศึกษาลบย่อในหน้า ๑๑๕ และอ่านรายงานกรณีศึกษาลบเต็มในรายงานวิจัยที่ www.arsomsilp.ac.th/th/portfolio-category/หนังสือออนไลน์/

มีเวลามาวัดน้อยลงและคนรุ่นใหม่มีโอกาสการเรียนรู้ศาสนธรรมน้อยกว่าคนรุ่นพ่อแม่ไม่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้

ส่วนวัดไม้เหล็องและวัดโพธิ์เผือกนั้น มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางเศรษฐกิจอย่างมาก กรณีวัดไม้เหล็อง ความเป็นเมืองรุกเข้ามาเปลี่ยนพื้นที่การเกษตรให้เป็นบ้านจัดสรร ตามการขยายตัวของจังหวัดนนทบุรีที่เป็นปริมณฑลของกรุงเทพฯ ซึ่งต้องการที่อยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ชุมชนการเกษตรขายที่ดินแล้วย้ายออกไปอยู่ที่อื่นเปลี่ยนสภาพแวดล้อมของวัดให้อยู่ในบริบทของชุมชนบ้านจัดสรร อพาร์ทเมนต์ คอนโดมิเนียม ฯลฯ ซึ่งเป็นคนแปลกหน้าระหว่งกัน ทั้งที่แต่เดิมนั้นชุมชนมีความผูกพันกับวัดแห่งนี้มาก เพราะเดิมเป็นวัดร้าง อาศัยพลังชุมชนในการฟื้นฟูก่อตั้งขึ้นใหม่ในปี ๒๕๑๙ หรือประมาณเกือบ ๕๐ ปีที่แล้ว เช่นเดียวกับกรณีของวัดโพธิ์เผือก สภาพพื้นที่การเกษตรเปลี่ยนแปลงเป็นที่พักอาศัยของคนทำงานในหน่วยงานขนาดใหญ่ ที่เข้ามาตั้งใน อ.บางกรวย คือการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ และองค์การโทรศัพท์ บางกรวย

ลักษณะที่เกิดขึ้นนี้ จึงคล้ายกับการลดบทบาทหน้าที่ของวัดในชุมชนชนบทดังกล่าวมาแล้ว ต่างกันตรงที่ยุคแรกนั้น บุคคลที่เคยใกล้ชิดกับวัดถอยห่างออกไปด้วยเหตุจำเป็นทางเศรษฐกิจบีบคั้น โดยไม่มีคนกลุ่มใหม่เข้ามาให้วัดต้องปรับตัว หรือหากต้องปรับตัวก็เพื่อให้เข้าใจปัญหาและสภาพการณ์ความทุกข์ยากของชาวบ้านในชุมชน เพียงพอที่จะแสดงบทบาทในทางโลกและทางธรรมได้ต่อไป ต่างจากวัดในเมืองหรือกึ่งเมืองที่จะต้องปรับตัวกับสภาพแวดล้อมภายใต้ผู้คนกลุ่มใหม่ ซึ่งโดยมากเป็นคนที่มีรูปแบบการใช้ชีวิตและวิธีคิดแตกต่างจากเดิม มีหน้าซำยังเป็นความแตกต่างที่มีความหลากหลายสูงมาก ทำให้การดำรงรักษาหรือฟื้นฟูบทบาทหน้าที่ของวัดมีความยากลำบากมากขึ้นอีก

กรณีศึกษาทั้ง ๔ วัด ได้รื้อฟื้นบทบาทหน้าที่ของวัดขึ้นมาใหม่ในระดับต่างๆ กัน โดยกระบวนการฟื้นฟูนี้ มีทั้งการฟื้นฟูปัจจัยที่เคยทำให้วัดมีบทบาทให้กลับมาเข้มแข็งมากขึ้นอีกครั้ง และการลดหรือจำกัดผลกระทบของปัจจัยที่ทำให้วัดอ่อนแอลง อาจสรุปได้ ๓ กระบวนการ คือ

๑. ลุย บุก รุกไปข้างหน้า ค้นหาความสัมพันธ์คนเมือง

ทุกวัดใช้กระบวนการทำหน้าที่ในเชิงรุก ทั้งแบบเปลี่ยนการตั้งรับในวัด เป็นฝ่ายออกไปหาศฤงฆ์และสานสัมพันธ์ทั้งระดับองค์กร-บุคคล และแบบพัฒนากิจกรรมเชิงรุกเพื่อดึงคนเข้าหาวัด พื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างศฤงฆ์ด้วยกันเอง และระหว่างวัดกับชุมชน

กรณีศึกษาที่ปรากฏชัดมากคือกรณีของวัดไผ่เหลือง จ.นนทบุรี ซึ่งสภาพแวดล้อมถูกเปลี่ยนแปลงจากชุมชนเดิมซึ่งเคยมีส่วนในการก่อสร้างฟื้นฟูวัดจากวัดร้างในปี ๒๕๑๙ มาเป็นบ้านจัดสรรของผู้เข้ามาอยู่อาศัยใหม่ที่มีฐานะเศรษฐกิจแตกต่างกันไป ในขณะที่ชาวบ้านเดิมจำนวนไม่น้อยย้ายออกไป หากแต่ศฤงฆ์เดิมที่ยังอยู่นั้นยังมีความศรัทธาต่อเจ้าอาวาสจึงให้ความสนับสนุนบทบาทหน้าที่หลักของวัด ด้วยการให้ความร่วมมืออย่างเข้มแข็งในกิจของวัด เมื่อมีพระภิกษุรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาทางโลกในด้านการสื่อสาร-การตลาด และมีความรู้ทางธรรม วัดจึงได้ดำเนินการเชิงรุก ด้วยการเดินเข้าไปหากลุ่มผู้อยู่อาศัยในบ้านจัดสรร แสดงธรรมในเรื่องที่ใกล้ตัวหรือตามที่ญาติโยมอยากรู้ การติดต่อแสดงธรรมในโรงพยาบาลซึ่งมีผู้ป่วยที่ต้องการความสนับสนุนด้านจิตใจ หรือแม้แต่การเข้าหาห้างสรรพสินค้าซึ่งเป็นสถานที่แวดล้อมแบบใหม่ของวัดและมีอิทธิพลในวิถีชีวิตของคนอยู่เมือง ซึ่งเป็นการทำงานเชิงรุกที่ถูกช่องทางเพราะมีความต้องการธรรมอยู่ในพื้นที่ต่างๆ เหล่านี้ด้วย

เช่นเดียวกับวัดพระศรีอารยที่พระสงฆ์ออกทำงานเชิงรุกอย่างมาก ด้วยการเก็บข้อมูลจากการบิณฑบาต การศึกษาปัญหาของชาวบ้าน การสอนชาวบ้านเขียนโครงการเพื่อขอทุนพัฒนาที่รัฐจัดให้ การเปิดพื้นที่วัดให้แก่กิจกรรมการเงินของกลุ่มชาวบ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ เพื่อสร้างเงื่อนไขให้มาเรียนรู้ธรรมและหาความสงบจากวัดระหว่างการทำกิจกรรมต่างๆ

ส่วนวัดโพธิ์เผือกนั้น ทำงานเชิงรุกกับศฤงฆ์ในอีกรูปแบบหนึ่ง

โดยยังอยู่ในวัด หากแต่ไปชักชวนให้ชาวบ้านเข้าวัดมาทำกิจกรรมที่เพิ่มเติมจากปกติ คือการมาวัดเพื่อสวดมนต์ทำวัตรในทุกเย็น แทนการมาวัดเฉพาะวันพระหรือวันสำคัญทางศาสนาเท่านั้น ซึ่งได้รับการตอบสนองด้วยดีอย่างต่อเนื่องมา ๖ ปี และขยายไปสู่กิจกรรมถือศีลนอนวัดในวันพระ แนวทางของวัดคลองแหก็เป็นการทำงานเชิงรุกในแบบดึงคนเข้าวัดด้วยกิจกรรมที่วัดพัฒนาขึ้นอย่างหลากหลายมิใช่เฉพาะประเพณีพิธีกรรมทางศาสนา แต่รวมวัฒนธรรมพื้นบ้านทั่วไปและการตอบสนองต่อประโยชน์ของชาวบ้าน เช่นการทำกิจกรรมตลาดนัด การจัดสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น การมีบทบาทนำการพัฒนาสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น

การทำงานเชิงรุกนี้ ได้พ่วงวัดให้เข้าไปมีความสัมพันธ์อันดีกับบุคคล และองค์กร หน่วยงานให้คุ้นเคยกับวัดมากขึ้น อีกทั้งทำให้ศาสนิกชนได้รู้จักกันและสานความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นมาระหว่างกันด้วย ดังกรณีวัดคลองแหเป็นศูนย์กลางให้ชุมชนในตำบลเข้ามาร่วมกันผ่านกิจกรรมทางสังคมของวัด เช่น กิจกรรมตลาดน้ำ กรณีวัดโพธิ์เผือกชาวบ้านที่มาทำวัตรเย็นด้วยกัน เกิดความสนิทสนมถึงขั้น “สนิทกว่าญาติ” ส่วนวัดไผ่เหลือง พ่อแม่ที่พาบุตรหลานมาเข้ากลุ่มกิจกรรมในวันอาทิตย์ของวัดเกิดความรู้จักมักคุ้นกัน แม้จะมีได้อยู่ชุมชนเดียวกันและมีฐานะทางเศรษฐกิจต่างกันก็ตาม ส่วนชาวบ้านที่อยู่ใกล้วัดก็รวมกลุ่มมาทำหน้าที่อาสาสมัคร ทำครัวจัดอาหารให้เด็ก และกลุ่มครูอาสาซึ่งมาจากที่ต่างๆ กัน แต่มาร่วมสอนพิเศษและจัดกิจกรรมให้เด็ก

การทำงานเชิงรุกของวัดในกรณีศึกษาเกิดขึ้นโดยมีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมของวัดให้มีความสอดคล้องแก่กิจกรรมซึ่งดำเนินการในวัดด้วย ที่เหมือนกันหมดทุกกรณีศึกษาคือ การจัดพื้นที่วัดให้สะอาด รมรื่น มีระเบียบเป็นสัดส่วน มีความสงบเงียบเป็นพื้นฐานจัดความสะอาดด้านที่จอดรถเพราะทราบเงื่อนไขของการเดินทางมาวัดของผู้ที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่ใกล้วัด วัดไผ่เหลือง วัดพระศรีอารีย์ ให้ความ

สำคัญกับการจัดสัปปายะอีกประการ คือการมีผู้ทรงธรรม ด้วยการเน้น การศึกษาของพระสงฆ์ที่อยู่ประจำวัดให้ศึกษาเล่าเรียนธรรมเป็นประจำ ทุกวัน ในทุกกรณีศึกษานั้น ประชาชนทุกคนชั้นสามารถเข้าถึงและใช้ ประโยชน์จากวัดได้ แม้แต่กลุ่มต่างชาติพันธุ์ เช่น วัดคลองแหให้ พุทธศาสนิกชนพม่าเข้ามาสร้างเจดีย์และทำกิจกรรมทางศาสนาได้ใน ขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์อันดีกับชุมชนมุสลิมที่อยู่บริเวณใกล้เคียง หรือวัดไผ่เหลืองเอื้อเพื่อให้พ่อค้ารถแร่เข้าจอดรถพักผ่อนได้

๒. จัดทัพ ปรับกระบวนการทำงานของพระสงฆ์

เพื่อให้กระบวนการทำงานเชิงรุกของวัดมีประสิทธิภาพมากขึ้น วัดในกรณีศึกษาได้ปรับกระบวนการบริหารจัดการวัดและพระสงฆ์ใน วัดเพื่อให้สอดคล้องกับภารกิจดังกล่าว จุดเด่นที่สำคัญคือการแบ่ง บทบาทหน้าที่ให้พระแต่ละรูปตามชั้นหะ ความถนัด และความรู้เดิม ที่พระมี วัดพระศรีอรุณให้พระวิทยากรรุ่นใหม่ อายุไม่มากซึ่งมีความรู้ ความสามารถและทักษะในการประยุกต์ธรรมให้อบรมเยาวชนนักเรียน ที่มาเข้าค่ายธรรมะ วัดไผ่เหลืองพระที่มีพื้นความรู้เดิมก่อนบวชด้านการ บริหารจัดการสมัยใหม่ มีประสบการณ์ด้านการทำงานขยายตลาดและ การติดต่อสื่อสาร ทำงานเชิงรุกเข้าหาเป้าหมายใหม่ๆ ในกลุ่มเอกชน เช่น โรงพยาบาล ห้างสรรพสินค้า มิใช่ติดต่อหรือร่วมมือเฉพาะหน่วยงานราชการเช่น โรงเรียน เทศบาล อันเป็นองค์กรปกติที่สร้างความร่วมมือ ไม่ยากนัก

นอกจากนี้ วัดในกรณีศึกษาได้ปรับกระบวนการทำงานทั้งระหว่าง พระกับพระ และพระกับคฤหัสถ์ โดยการลดความสัมพันธ์แบบแนวตั้ง (ข้างบนสั่ง - ข้างล่างทำตาม) ในหลายมิติ เช่น เจ้าอาวาสจะฟังความเห็น และให้พระลูกวัดมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น กระจายและจัด ขอบเขตอำนาจการจัดการภายในวัดอย่างเหมาะสม เช่นกรณีวัดโพธิ์เผือก

ที่มอบอำนาจการจัดการให้ผู้ช่วยเจ้าอาวาสที่มีความสามารถด้านการบริหารให้ดูแลจัดการเรื่องสถานที่และการแสดงธรรม แต่เมื่อพระแกนนำกิจกรรมยังมีอาวุโสน้อย ก็ไม่มอบหมายอำนาจการกำกับดูแลความประพฤติของพระสงฆ์ให้ หรือเมื่อแกนนำพระรับทราบว่าการเข้าร่วมกิจกรรมของคฤหัสถ์มาจากความเกรงใจพระตามธรรมเนียมโบราณ พระแกนนำก็จะยกเลิก ส่วนวัดไผ่เหลืองจะไม่บังคับให้พระทุกรูปต้องทำกิจกรรมเดียวกันเพราะไม่ได้มีทักษะด้านอบรมเยาวชนยุคใหม่ซึ่งห่างไกลวัดและต้องการกิจกรรมที่ผลิตเพลินจากการเรียนรู้ธรรม มิใช่การบังคับเรียนธรรมะตามรูปแบบ โดยมอบหมายงานอื่นให้ทำแทน ส่วนวัดคลองแหมีการระดมความคิดเห็นของทุกฝ่ายทั้งพระและคฤหัสถ์ในการออกแบบกิจกรรมอบรมค่ายธรรมะแก่เยาวชนให้เหมาะสมกับยุคสมัย มิใช่ให้พระเป็นผู้กำหนดรูปแบบเพียงลำพัง เพราะถือว่าเรื่องธรรมะเป็นเรื่องของพระสงฆ์เท่านั้น

กระบวนการบริหารงานเพื่อฟื้นฟูบทบาทหน้าที่ของวัดซึ่งมีลักษณะแนวราบเสมอกันมากขึ้นนี้ ถือเป็นกา^รฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างวัดและบ้านหรือองค์กรภายนอกอื่น ๆ ด้วย ทำให้การขยายงานของวัดในกรณีศึกษาเป็นไปได้มากขึ้น การเพิ่มจำนวนภาคีเครือข่ายจะปรากฏชัดในกรณีวัดคลองแหช่วงทำงานเริ่มต้น ๑๐ ปีแรก แต่ในด้านความหลากหลายนั้น วัดพระศรีอารย^{ย์}มีความหลากหลายสูง ทั้งหน่วยงานพัฒนาการวิจัย หน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ฯลฯ ในขณะที่วัดไผ่เหลืองมีความหลากหลายของประเภทองค์กรใหม่ คือมีภาคเอกชน-ธุรกิจร่วมเป็นภาคี นอกจากภาคีทั่วไปตามปกติของวัด ในส่วนของวัดโพธิ์เผือกจะขยายความร่วมมือจากทุนเดิมคือเครือข่ายที่รู้จักก่อนเป็นหลัก

กระบวนการบริหารงานของวัดที่น่าสนใจในกรณีศึกษาอีกประการคือ การทำงานโดยการ^{ใช้}ข้อมูลและให้ความสำคัญกับการเก็บรวบรวมข้อมูลมาทำงาน วัดไผ่เหลืองจะเห็นประเด็นนี้ชัดเจน ก่อนการเข้าไป

ประสานติดต่อหน่วยงานต่างๆ ทั้งเก่าและใหม่ พระแกนนำจะศึกษาข้อมูลขององค์กรที่จะติดต่อด้วย เพื่อให้ทราบข้อมูลพื้นฐานของหน่วยงานนั้น พร้อมวิเคราะห์ข้อเสนอที่จะไปประสานขอความร่วมมือ เพื่อให้กิจกรรมมีความสอดคล้องกับความต้องการของอีกฝ่ายหนึ่ง อีกทั้งจัดทำเอกสารข้อเสนอโครงการเพื่อให้สิ่งที่เสนอมีรูปแบบชัดเจน หน่วยงานสามารถส่งต่อภายในเพื่อการพิจารณาได้ มีใช้การประสานงานโดยปากเปล่า และในบางครั้งจะติดต่อบุคคลซึ่งมีเนื้อหาหรือมีความคุ้นเคยกับหน่วยงานที่ต้องการติดต่อให้ช่วยประสานงานในเบื้องต้นให้ก่อน

กรณีของวัดพระศรีอารยก็เช่นกัน เจ้าอาวาสจะทำงานด้วยกระบวนการ “ธมฺมวិจย” (ธรรมวิจย) คือการเก็บข้อมูลเพื่อให้ทราบปัญหาอย่างชัดเจนหนักแน่น เป็นประโยชน์แก่การวางแผนพัฒนาบทบาททางสังคมของวัดได้ถูกต้อง เช่น ศึกษาปัญหาของชาวบ้านจากการวิเคราะห์ข้อมูลอาหารที่ชาวบ้านตักบาตร ศึกษาการซื้อขายที่ดินโดยรอบวัด เพื่อให้มูลนิธิของวัดซื้อที่ดินมีให้ไปตกอยู่ในความครอบครองของโรงงานอุตสาหกรรมการเกษตรรายใหม่ที่จะเข้าไปเปลี่ยนวิถีชีวิตของชาวบ้านให้มากยิ่งขึ้นไปอีก หากแต่มูลนิธิจะนำที่ดินมาพัฒนาจัดสรรเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงอันจะเอื้อแก่การพัฒนาวัฒนธรรมทางศาสนธรรมเพื่อสกัดกั้นการรุกของวัฒนธรรมบริโภคนิยม ที่ก้าวหน้ายิ่งไปกว่านี้ คือ การจัดการอย่างมีการวางแผนล่วงหน้า และมีการติดตามเช็คแผนซึ่งกำหนดไว้ ว่าเป็นไปตามที่วางหรือไม่ ควรปรับปรุงอะไรอย่างไร

นอกจากนี้ ยังมีการเก็บข้อมูลด้วยเครื่องมืออื่นๆ เช่น การทำแผนที่เดินดิน แผนที่ภูมิศาสตร์ เพื่อให้รู้จักและเข้าใจชุมชนรอบวัดมากขึ้น หรือแม้แต่เวลาที่วัดมีกิจกรรม มีการประชุม ฯลฯ ก็จะจดบันทึกชื่อที่อยู่ของชาวบ้านที่มาร่วม พร้อมให้เซ็นชื่อทุกครั้ง เพื่อใช้ประโยชน์ในการประเมินความสัมพันธ์ช่วยเหลือของชาวบ้านที่มีต่อวัด เป็นต้น

ข้อดีของกระบวนการบริหารแบบที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ได้เปิดพื้นที่ทางสังคมของวัดให้มีลักษณะคล้ายในสมัยเดิมที่วัดและบ้านร่วมมือกัน ซึ่งปัจจุบันยังมีปรากฏให้เห็นอยู่ในวัดอีกจำนวนไม่น้อย หากแต่ส่วนใหญ่อยู่นในชนบทซึ่งวัดกับบ้านมีความคุ้นเคยกันอยู่ก่อน ความก้าวหน้าของการบริหารนี้ คือมิได้แบ่งบทบาทผูกขาดเรื่องการสอนธรรมะให้เป็นการของพระ แล้วให้ฝ่ายคฤหัสถ์ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกด้านอาหาร-สถานที่ เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายใหม่โดยเฉพาะเยาวชนนั้นมีความสนใจเรื่องของธรรมะน้อย และมีกิจกรรมอื่นที่เป็นความบันเทิงอย่างอื่นมากกว่า การเข้าค่ายอบรมธรรมะจึงมีใช้สิ่งที่ยาวชนส่วนใหญ่เต็มใจหรือให้คุณค่าจะทำด้วยตนเอง ดังนั้นการบริหารจัดการด้วยกระบวนการที่เหมาะสมของกรณีศึกษาจึงทำให้ได้ผลตอบรับที่ดีกว่า

๓. จัดธรรมะให้น่าสมัย สู่ใจคนทุกวัย

การบริหารจัดการแบบใหม่ของพระสงฆ์ดังกล่าวมาแล้ว ทำให้เกิดกิจกรรมใหม่ๆ ที่เหมาะสมกับความต้องการของคนสมัยใหม่โดยเฉพาะคนเมือง ที่เห็นชัดคือ การจัดค่ายวาทศิลป์หรือการฝึกพูดในที่สาธารณะให้แก่เยาวชนของวัดพระศรีอารย์ ได้รับความสนใจสูงมาก มีเยาวชนสมัครมากเพราะตอบสนองความต้องการพัฒนาศักยภาพที่มีความสำคัญในสังคมสมัยใหม่ การอบรมของพระวิทยากรจะสอดแทรกเรื่องธรรมะกับชีวิตโดยตลอดในการฝึกฝนการพูด วัดพระศรีอารย์ยังมีกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ ในวัด เช่น เชื้อเพื่อสถานที่แก่สมาคมผู้สูงอายุ เพื่อให้ผู้สูงวัยได้เข้าใกล้ธรรม หรือการให้วัดเป็นศูนย์กลางของ “สถาบันการเงิน” เพื่อให้เรื่องการเงินอยู่ในพื้นที่ของชีวิตอย่างเหมาะสม คือวัดทำหน้าที่เตือนสติ ดังที่แกนนำคฤหัสถ์ให้ความเห็นว่า การจัดกิจกรรมนี้ในวัด ทำให้ระหว่างการทำกิจกรรมการเงิน ได้ศึกษาธรรมทางอ้อมจากการเดินภายในวัดซึ่งจัดสัปปายะที่เอื้อต่อความสงบ

หากมองด้วยการบริหารจัดการสมัยเดิมแล้ว กิจกรรมแบบนี้ใหม่ๆ นี้ พระสงฆ์อาจคิดว่ามีใช้งานของพระ แต่เมื่อมีการระดมความคิดและ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภาคอื่น ก็นำไปสู่กิจกรรมที่บรรลุทั้งความรู้ทาง ธรรมและทางโลกได้ เช่นเดียวกับการตั้งกลุ่ม “เด็กมรรคง่าย” ของวัด ไม้เหลืองที่เสริมความรู้วิชาเรียนโดยครูที่มาสอนเสริมได้มาจากธนาคาร จิตอาสาซึ่งเป็นคนร่วมสมัยกับเด็ก ในขณะที่พระแกนนำจะสอดแทรก ธรรมในรูปแบบใหม่ๆ เพื่อการเรียนรู้ เช่นการประยุกต์จิตปัญญาศึกษา มาใช้ ผู้เรียนจะได้ทั้งความรู้ทางโลกและทางธรรม กิจกรรมจึงได้รับความ สนใจจากเด็กเช่นเดียวกับได้รับความสนับสนุนจากผู้ปกครอง มากกว่าโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์แบบเดิมซึ่งมีลักษณะเน้นขนบ จารีตเดิม ซึ่งยากที่สร้างความสนใจสำหรับเด็กโดยเฉพาะชนชั้นกลาง ในเมืองหรือบ้านจัดสรร ซึ่งสามารถแสวงหากิจกรรมและความบันเทิง ได้มากมายช่องทาง

ในขณะเดียวกันก็จัดกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับผู้ป่วยถึงใน โรงพยาบาล หรือการร่วมมือกับหน่วยแพทย์ของเอกชนในพื้นที่ ออกดูแลสุขภาพทั้งกายและจิตให้กับผู้สูงอายุตามหมู่บ้านจัดสรร และเลือกแสดง ธรรมในลักษณะการเสวนาโดยให้ผู้ฟังเป็นผู้เสนอมากกว่าการเทศน์ทาง เดียวในรูปแบบเดิม และมีการถามตอบให้เกิดการสื่อสารสองทาง เพื่อให้เนื้อหาธรรมที่แสดงมีประโยชน์นำไปใช้ได้จริงในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาชีวิต

ส่วนวัดโพธิ์เผือกนั้น การจัดกิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ก็ใส่ใจให้มีความ ยืดหยุ่นในการจัดสถานที่ทางกายภาพที่เพิ่มความสบายแก่ผู้เข้าร่วมที่เป็นผู้สูงอายุ มีการเสริมกิจกรรมฟังและเสวนาธรรมะต่อจาก การสวดมนต์ ความสะดวกสบายทางสปีดของสถานที่เอื้อให้การปฏิบัติ วัตรทางศาสนาเป็นไปได้ง่ายขึ้น วัดโพธิ์เผือกจึงมีการปรับปรุงสถานที่ ไปจากเดิมอย่างมาก

เมื่อสังเคราะห์ ตัวอย่างกิจกรรมต่าง ๆ ของกรณีศึกษา โดยเฉพาะกิจกรรมของวัดไผ่เหลือง วัดพระศรีอารยตามที่กล่าวข้างต้น ถ้ากล่าวเปรียบเทียบกับย้อนกลับไปถึงวัดในอดีต กิจกรรมที่คิดขึ้นใหม่นี้ เป็นเสมือนกุศโลบายยุคใหม่ที่จะน้อมนำคนเข้าสู่ทางธรรมและได้ประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตทางโลกของคฤหัสถ์ได้ด้วย เป็นการเสริมวัฒนธรรมจิตวิญญาณให้กับชาวพุทธท่ามกลางวัฒนธรรมบริโภคนิยม

การศึกษากระบวนการฟื้นฟูวัด คืบเมืองของกรณีศึกษาทั้ง ๔ วัดที่กล่าวมา ได้ให้ความรู้อันสำคัญว่า หากจะฟื้นฟูวัดในเมือง ให้กลับมามีบทบาทพัฒนาจิตวิญญาณให้แก่คนเมืองได้นั้น จะต้องสร้างเหตุปัจจัยอะไรให้เกิดขึ้นบ้าง ดังจะได้กล่าวต่อไปข้างหน้า •

เหตุปัจจัย ให้วัดฟื้นคืนจิตวิญญาณเมือง

กระบวนการฟื้นฟูบทบาทหน้าที่ของวัดในกรณีศึกษาดังกล่าวมาในบทที่ ๓ นั้น สามารถทำให้เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพได้ ก็โดยอาศัยเหตุปัจจัยบางประการ ซึ่งพบว่ากรณีศึกษาทั้งหมดหรือส่วนใหญ่มีส่วนร่วมกัน และเป็นเหตุปัจจัยทั่วไปที่พัฒนาให้เกิดขึ้นในวัดอื่นๆ ได้ แม้ว่าจะยากจะแยกแยะแตกต่างกันไปในแต่ละวัด แต่มีใช้สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ปัจจัยทั่วไปที่สำคัญ มีดังนี้

๑. แกนนำพระ-คฤหัสถ์ : เก่งธรรม นำโลก

ปัจจัยประการนี้ ถือเป็นปัจจัยหรือเงื่อนไขจำเป็นซึ่งขาดมิได้ ในการฟื้นฟูบทบาทของวัดให้กลับมามีหน้าที่ทางโลกและทางธรรม คือ งานต้องได้รับความสนับสนุนเห็นชอบจากเจ้าอาวาส เพราะวัดในปัจจุบันมีฐานะเป็นนิติบุคคล กฎหมายมอบหมายให้เจ้าอาวาสเป็นผู้ดูแลปกครองวัด ใน ๔ กรณีศึกษาจะเห็นชัดเจน โดยเฉพาะกรณีวัดไผ่เหลืองและวัดโพธิ์เผือกที่เจ้าอาวาสมอบหมายและสนับสนุนให้พระลูกวัดเป็นแกนนำทำกิจกรรมต่างๆ ได้โดยสะดวก โดยเจ้าอาวาสดูภาพรวมหรือคอยกำกับ-สนับสนุน ส่วนวัดคลองแหและวัดพระศรีอารย์ เจ้าอาวาสจะเป็นผู้นำการทำกิจกรรม แล้วแบ่งงานให้พระลูกวัด เจ้าอาวาสจึงต้องเกี่ยวข้องด้วยไม่ว่าโดยตรงก็โดยอ้อม

ในส่วนของคฤหัสถ์นั้น ใน ๔ กรณีศึกษา ก็นับว่ามีบทบาทสำคัญมากเช่นกัน บทบาทแรกคือการสนับสนุน เดิมเติม ให้บทบาทของวัดมีความหลากหลาย

สอดคล้องกับสภาพเมืองที่ผู้อยู่อาศัยมีความแตกต่างหลากหลายอย่างมาก มิใช่เป็นอันหนึ่งอันเดียวแบบชุมชนเดิม การฟื้นฟูบทบาทหน้าที่ของวัดในเมือง จึงต้องการทรัพยากรหรือทุนสนับสนุนในหลากหลายมิติซึ่งในกรณีศึกษา สะท้อนให้เห็นได้ชัดเจน กรณีวัดไผ่เหลืองมีคฤหัสถ์ซึ่งเป็นทั้งผู้นำชุมชน ที่สนับสนุนระดมทุนทรัพย์ และมีแกนนำที่มีความเชี่ยวชาญกิจกรรมด้าน สิ่งแวดล้อม สามารถเชื่อมโยงธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมให้เป็นเรื่องเดียวกัน เพื่อจัด สืบปายะของสถานที่ให้เกิดความร่มรื่นและจัดกิจกรรมให้ความรู้ด้วยการอบรม ทำของใช้ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ให้แก่ผู้สนใจและกลุ่มพ่อแม่ที่นำเด็กมา ร่วมกิจกรรมกลุ่มเด็กในวันอาทิตย์ ส่วนวัดพระศรีอารยัมมีบุคลากรจากองค์กร พัฒนาเอกชน หน่วยงานวิจัย ฯลฯ มีบทบาทร่วมในการเสริมความหลากหลาย ของบทบาทวัดโดยเฉพาะในการทำหน้าที่ทางสังคม

เช่นเดียวกับวัดคลองแห ซึ่งมีคฤหัสถ์ที่เข้มแข็งมากทำหน้าที่สนับสนุน กิจกรรมของวัดมาอย่างต่อเนื่องก่อนเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน มีส่วนร่วมรักษา บทบาทหน้าที่ทั้ง ๒ ประการของวัดในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ของเมืองขนาดใหญ่ กระทั่งเกิดการเชื่อมโยงบุคคล หน่วยงาน องค์กร เข้ามา สนับสนุนการบุกเบิกงานของเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ส่วนวัดโพธิ์เผือกพระแกนนำ มีเครือข่ายทั้งพระและคฤหัสถ์ภายนอกเป็นจำนวนมากตั้งแต่ก่อนบวช เป็น แหล่งให้การสนับสนุนการฟื้นฟูบทบาทของวัดให้เกิดขึ้นได้

จากกรณีศึกษาพบว่าคุณสมบัติร่วมทั่วไปที่พระสงฆ์แกนนำและคฤหัสถ์ ต้องมีในการบรรลุมารกิจฟื้นฟูบทบาทหน้าที่วัดทั้งทางธรรมและทางโลกนั้น มีอยู่หลายคุณสมบัติ แต่ประการซึ่งถือว่าสำคัญมากที่สุดซึ่งไม่อาจขาดได้ในการฟื้นฟูบทบาทหน้าที่ของวัดในสังคมสมัยใหม่ คือ

- (๑) ต้องมีภูมิรู้ในระดับโลกุตระธรรม เพียงพอที่จะอธิบายความซับซ้อน ของความทุกข์สมัยใหม่ มิใช่เพียงการเผยแผ่ธรรมะระดับโลกียธรรมหรือ ศีลธรรมทั่วไป เนื่องจากสภาพสังคมอันซับซ้อนได้ก่อให้เกิดสภาพ สังคมและระบบความสัมพันธ์อย่างใหม่ ที่บ้างก็บีบคั้นชีวิต บ้างก็ล่อใจ

ให้บุคคลโดยเฉพาะเยาวชน ดำรงรักษาศีลธรรมได้ยากมากกว่าสังคม ชุมชนในสมัยเดิมอย่างยิ่ง ก่อให้เกิดความทุกข์ใจ ความรุนแรง ความเกลียดชัง ความมัวเมา หมกมุ่น ฯลฯ ที่มาจากเหตุปัจจัยที่ซับซ้อนมาก การคลี่คลายความทุกข์ในสังคมสมัยใหม่จึงต้องการความรู้ความเข้าใจที่ประจักษ์แจ้งในระดับแก่นแท้ของพุทธธรรม สามารถแจ่มแจ้งแสดงเหตุปัจจัยแห่งทุกข์และสุขได้อย่างเป็นขั้นบันได ชี้แนะทางออกและวิธีปฏิบัติ กล่าวโดยสรุปคือแสดงอริยสัจสี่ เพื่อการพัฒนาบุคคล-สังคมให้พ้นทุกข์ มีอิสรภาพทางจิตวิญญาณได้

(๒) มีทักษะในการออกแบบวิธีการศึกษา (ไตรสิกขา) ออกแบบ คุศโลบายให้อยู่ในกิจกรรมต่างๆ ได้ โดยสาระแก่นธรรมยังดำรงอยู่ คุณสมบัติประการนี้มีความสำคัญไม่น้อยกว่าประการแรก เพราะความรู้ที่สูงหากสื่อสารออกไปให้คนเข้าใจไม่ได้หรือได้น้อย ก็มีประโยชน์เฉพาะตน ไม่สามารถสร้างประโยชน์เพื่อกลุ่ม ชุมชน สังคมได้

วัดกรณีศึกษาได้นำผลงานเผยแพร่ธรรมระดับโลกุตระของพระมหาเถระ ๒ รูปซึ่งมีผลงานเป็นที่ประจักษ์แจ้งของสังคมไทยและนานาชาติ คือ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) มาเป็นฐานในการเผยแพร่ พระแกนนำของวัดพระศรีอารย์ เห็นว่าการสอนธรรมะระดับศีลธรรม (ดังที่สอนกันอยู่มากมายโดยทั่วไป ของค้ายธรรมะในโรงเรียน) ไม่เพียงพอ จึงประยุกต์นำเอาอริยสัจ ๔ มาสอนเพื่อให้เด็กเข้าใจความทุกข์และรู้วิธีแก้ไขสาเหตุแห่งทุกข์ เช่นเดียวกันกับวัดโพธิ์เผือกและวัดไผ่เหลือง พระแกนนำกิจกรรมจะประยุกต์ธรรมะระดับโลกุตระมาใช้ในการตอบคำถามและแนะนำหนทางพัฒนาชีวิตแก่กลุ่มเป้าหมาย

เมื่อศึกษาย้อนหลังกลับไปในกรณีศึกษาของวัดคลองแห วัดพระศรีอารย์ และวัดไผ่เหลืองจะพบข้อมูลด้วยว่า เจ้าอาวาสในอดีตซึ่งมี

ชื่อเสียงและชักนำให้คนมาวัดจนถึงปัจจุบัน จะสอนธรรมผ่านกุศโลบาย อันเป็นลักษณะเด่นสำคัญของการเผยแผ่พุทธศาสนาในอดีตของสังคมไทย คือ ยอมรับความแตกต่างในระดับความรู้ความเข้าใจของบุคคลที่จะเข้าถึงสัจธรรมนั้นว่ามีไม่เท่ากัน การเรียนรู้เพื่อพัฒนาเข้าสู่ธรรมนั้น บังคับกันไม่ได้ ยิ่งไปกว่านั้นบางคนบางกลุ่มยังมีความเชื่อชุดอื่น ๆ อยู่ก่อนด้วย การเผยแผ่พุทธศาสนาในอดีตของสังคมไทยซึ่งกล่าวได้ว่า ประสบความสำเร็จนั้น มาจากการไม่หักหาญหรือมุ่งลุ่มล้างความเชื่อเดิมในเรื่องผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพยดา เครื่องรางของขลัง ดวงชะตา คาถาอาคม ฯลฯ ที่บุคคลหรือชุมชนเชื่ออยู่ก่อน หากแต่ยอมรับและออกแบบกุศโลบายเพื่อเชื่อมโยงหรือต่อยอดไปสู่คำสอนของพุทธศาสนาทั้งเรื่อง การกระทำของตนเอง (กรรม) การสอนด้วยการแสดงให้เห็นว่า การพันทุกข์ มีความสุขอันประณีต มาจากการฝึกฝนตนเองในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา (ดังตัวอย่างรูปธรรมของวิถีชีวิตสงฆ์) และโน้มนำบุคคลที่ยังไม่เข้มแข็งอยู่ระหว่างการพัฒนาตนเองว่า หากจะเชื่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ การสวดอ้อนวอนขอสิ่งต่างๆ จะต้องไม่ทิ้งหลักความเชื่อในเรื่องการกระทำของตน (กรรม) และการเพียรพยายามพัฒนาตนเอง ด้วยความไม่ประมาท อีกทั้งต้องไม่เป็นไปในทางเพิ่มอกุศลมูล (โลภะ โทสะ โมหะ) และทำผิดศีลที่นำไปสู่การเบียดเบียน อันขัดหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนา

สถาบันสงฆ์ในอดีตจึงเป็นแหล่งสะสมกุศโลบายในรูปแบบของ ประเพณีพิธีกรรมที่สร้างขึ้นจากฐานคิดดังกล่าวข้างต้น อันมีผลให้พุทธศาสนาอยู่ในระดับความสำคัญเหนือผีและพราหมณ์ ก่อนที่การศึกษาสงฆ์จะถูกทอดทิ้งจากการพัฒนาสมัยใหม่ ทำให้การสืบทอดที่มีเนื้อหาแก่นธรรมสูญหายไป เหลือไว้เพียงเปลือกของประเพณีพิธีกรรมที่ไม่อาจสื่อสารกับคนยุคใหม่ได้ และไม่มีกุศโลบายที่ปรับปรุง-สร้างสรรค์พัฒนาขึ้นใหม่ให้เหมาะสมกับสังคมใหม่ ที่ประชาชนมีความหลากหลายสูง

ทั้งนี้เพื่อให้กลุ่มคนที่สมาทานพุทธศาสนาแล้วได้ประโยชน์จากพระศาสนา มีโอกาสพัฒนาขึ้นจากฐานเดิมตามกำลังความสามารถของสติปัญญา แห่งตน โดยมีวัด-พระสงฆ์หรือบุคคลภายนอก (กัลยาณมิตร) เป็นผู้สนับสนุน

คุณลักษณะในประการข้างต้น ยังมีความสำคัญยิ่งในการกลั่นกรอง กิจกรรมทางสังคมที่วัดเข้าไปเกี่ยวข้อง หรือกิจกรรมอื่นที่ภายนอกมาใช้ ประโยชน์จากพื้นที่วัดในฐานะพื้นที่สาธารณะมิให้ออกนอกหลักการของ พุทธศาสนา คือเข้าใจว่าการเกื้อกูลใด ๆ ทางสังคมของวัดนั้น ถึงที่สุด แล้วต้องเชื่อมโยงหรือต่อยอดไปสู่เป้าหมายสูงสุดของการมีวัด คือการ เป็นสถานที่สาธารณะอันเอื้อต่อการศึกษาพัฒนาตนเองของบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน หรือการพัฒนาสุขภาวะ ๔ มิติ กาย จิต สังคม จิต วิญญาณ โดยมีเรื่องของการพัฒนาจิตวิญญาณเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุด เพราะการไม่เข้าใจในหลักการสำคัญของการก่อกำเนิดวัดนี้เอง ที่ได้ ทำให้วัดกลายเป็นสถานที่จืดกราด ตลาดนัด สถานที่จัดคอนเสิร์ต ฯลฯ เหมือนสถานการณที่เกิดขึ้นอยู่แล้วเป็นอันมาก

ยิ่งไปกว่านั้น อาจทำให้กิจกรรมดั่งามบางอย่างหยุดนิ่งไม่ตอบ เป้าหมายหรือหน้าที่หลัก หรือกระทบต่อหน้าที่หลักได้ เช่น ความเข้าใจ ว่ากิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่วัดจะต้องทำหน้าที่อนุรักษ์ไว้ จึง เกิดกิจกรรมอนุรักษ์ขึ้นเป็นอันมากในวัด ซึ่งแม้ว่าเป็นสิ่งดีงาม แต่จะดี ยิ่งขึ้นไปอีก หากบุคลากรเข้าใจจุดมุ่งหมายแท้จริงของเป้าหมายและ ประโยชน์อันควรจะเป็นจากการอนุรักษ์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมหรือ สุนทรียศาสตร์อื่นๆ เพราะศิลปวัฒนธรรมของวัดในอดีตนั้น มิใช่เป็น เพียงรูปแบบ หากมีขึ้นเพื่อการขัดเกลาจิตใจของบุคคล (ทั้งผู้สร้างสรรคดี ศิลปะและผู้ใช้ประโยชน์) ให้เกิดความซาบซึ้ง กล่อมเกลาจิตใจให้ ประณีต หรือฝึกจิตให้ตั้งมั่น (สมาธิ) จากการสร้างสรรค์ผลงาน รวมไปถึง การพัฒนาความศรัทธา ความอดทนและคุณสมบัติอันพึงประสงค์

อีกหลายประการให้แก่บุคคล ในบางกรณีศึกษา พบว่า กิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมได้รับความสนับสนุนอย่างมากจากหน่วยงานรัฐ แต่กิจกรรมอยู่ในลักษณะหยุดนิ่ง เคลื่อนออกจากบทบาทหน้าที่หลักของวัด มีผลให้วัดกลายเป็นสถานที่พลุกพล่าน จอแจหรืออึกทึก ไม่เอื้อต่อความสงบ

(๓) มีความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่โดยเฉพาะวัฒนธรรมบริโภคนิยม เนื่องจากอภุศลมูลทั้งหลายอันเป็นรากเหง้าแห่งความทุกข์นั้นมีความซับซ้อนหลายระดับ ซ้อนรูปรวมในหลายลักษณะ โดยเฉพาะการตลาดของระบบทุนนิยมที่กระตุ้นการบริโภค สร้างมายาคติของชีวิตและสังคมให้ห่างไกลจากความจริงของโลก (ความรวย ความสวย การเอาชนะกฎธรรมชาติ ฯลฯ) และสร้างแรงจูงใจที่ yak ต่อการวินิจฉัยแยกแยะว่า จะเอื้อให้เกิดฉันทะหรือตัณหาในบุคคล มีผลให้การออกแบบบุคคลโอบายในข้อที่ (๒) ที่เพิ่งกล่าวถึง จำเป็นที่จะต้องมีความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกในด้านต่างๆ ที่เป็นปัญหาสำคัญๆ อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมบริโภคนิยม โดยเฉพาะอุบายของการตลาดคือการหลอก ล่อมอมเมาการเสพวัตถุ อีกทั้งมีอิทธิพลกระทบเฉพาะระดับบุคคลเท่านั้น หากแต่พระสงฆ์และคฤหัสถ์จำเป็นที่จะต้องมีความรู้เท่าทันระดับโครงสร้างและระบบของสังคมที่กำหนดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ด้วย

ในวัดที่เป็นกรณีศึกษาจะพบว่า พระสงฆ์และคฤหัสถ์มีความรู้ในประการนี้โดยเฉพาะพระสงฆ์ของวัดพระศรีอารย์ ทั้งเจ้าอาวาสและพระแกนนำกิจกรรมต่างมีความรู้ในเรื่องนี้ดี ดังที่เจ้าอาวาสมีแนวคิดให้มูลนิธิของวัดซื้อที่ดินรอบบริเวณวัด ก่อนที่ที่ดินจะถูกกว้านซื้อโดยอุตสาหกรรมกรรมการเกษตร อันจะทำให้ชุมชนยังมีเงื่อนไขห่างไกลจากอิสระในชีวิตของตนเอง ในขณะเดียวกัน ก็มีแนวคิดการสร้างชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุขด้วยความพอเพียง ส่วนพระแกนนำที่อบรมเยาวชน ก็นำปัญหา

ใหม่ๆ ในชีวิตของเด็กและเยาวชนมาเป็นโจทย์สร้างกระบวนการเรียนรู้
ธรรมะในระดับโลกุตระธรรมของค่ายธรรมะที่จัดขึ้น เช่นเดียวกับพระแกนนำ
ของวัดไผ่เหลือง ซึ่งรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่ และ
วิชาการสมัยใหม่จากการเป็นคฤหัสถ์มาก่อนการบวชเรียน จนกระทั่ง
สามารถนำมาใช้ในทางสร้างสรรค์งานเผยแผ่ธรรม เช่น ความรู้ด้านการ
ตลาด การสื่อสาร ฯลฯ เหมือนกับพระแกนนำวัดโพธิ์เผือกที่รู้เท่าทัน
การเปลี่ยนแปลงของโลกจากการทำกิจกรรมต่างๆ มาตั้งแต่ยังเป็น
นักศึกษา

คุณสมบัติที่หนุนเสริม

กรณีศึกษายังแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติอื่นๆ ที่เป็นปัจจัยสำคัญของ
การฟื้นฟูบทบาทหน้าที่วัดด้วยอีก ๒ ส่วน คือ

(๑) *คุณสมบัติทางความคิด* ได้แก่

(๑.๑) เป็นผู้มีวิสัยทัศน์ และความคิดเชิงยุทธศาสตร์ ดังกรณี
ของวัดพระศรีอารยย์ซึ่งจะโดดเด่นมาก คือเจ้าอาวาสมองเห็นและ
คาดการณ์ถึงการขยายตัวของเมืองและวัฒนธรรมบริโภคนิยม
ซึ่งจะเข้าไปกระทบบทบาทของวัดต่อชุมชนโดยรอบวัดและ
หาทางป้องกันก่อนดังกล่าวไปแล้ว

(๑.๒) มีความคิดเชิงสร้างสรรค์เพื่อต่อยอดกิจกรรม เช่น
วัดโพธิ์เผือกขยายกิจกรรมจากการทำวัตรเย็นไปสู่การถือศีลนอนวัด
ในวันพระ วัดไผ่เหลืองขยายกิจกรรมทางธรรมไปสู่พื้นที่และกลุ่ม
เป้าหมายใหม่ๆ โดยต่อเนื่อง อีกทั้งเชื่อมโยงกิจกรรมไปสู่การ
อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอันเป็นประเด็นซึ่งพุทธศาสนาให้ความสำคัญ
อย่างมาก ส่วนวัดพระศรีอารยย์ต่อยอดกิจกรรมธรรมวิจยไปสู่การ
เรียนรู้อย่างแจ่มแจ้งของเด็กและเยาวชนในเรื่องโทษภัยของบุหรี่
การป้องกันสิ่งแวดล้อมของวัดจากแมลงวัน เป็นต้น

(๒) คุณสมบัติด้านปฏิบัติการ ได้แก่

(๒.๑) ประสานงานความร่วมมือได้ดี สามารถสร้างเครือข่ายภาคีให้มีความหลากหลาย แตกต่าง จนสามารถขยายงานได้หลากหลายในเนื้อหาด้วย

(๒.๒) ชำนาญการบริหารทรัพยากร มีใช้เฉพาะทุนเงิน แต่ครอบคลุมทุนอื่นๆ เช่น ทุนมนุษย์ ทุนความรู้ ทุนทรัพยากรวัสดุ เป็นต้น

(๒.๓) มีความใฝ่รู้ แสวงหาความคิดและความรู้ใหม่ๆ จากหนังสือ จากกิจกรรมขององค์กรต่างๆ อย่างต่อเนื่อง

(๒.๔) มีความสามารถและทักษะการสื่อสารเก่ง วาทศิลป์ดี จึงสร้างความร่วมมือกับผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งแสดงธรรมได้เป็นที่ประทับใจของคนวัยต่างๆ ที่แตกต่างกันได้ ไม่ว่าเยาวชน ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ

(๒.๕) มีภาวะผู้นำ และให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากร ดังเช่นเจ้าอาวาสของทุกวัดในกรณีศึกษาได้รับคำชื่นชมจากคฤหัสถ์ว่าเป็นผู้ดูแลใส่ใจสุขทุกข์ของผู้เกี่ยวข้อง กรณีวัดพระศรีอารียะแก่นนำพระได้รับการดูแลจากเจ้าอาวาส จนเกิดความรู้สึกว่าจะต้องกตัญญูด้วยการช่วยทำงานเผยแผ่ธรรมะและส่งต่อเป็นรุ่นๆ กันมา

เงื่อนไขสำคัญของระดับพลังแห่งปัจจัยในประการที่สี่ที่สร้างประสิทธิภาพให้เกิดขึ้น คือการทำงานร่วมกันของพุทธบริษัท ทั้งผู้นำ-ผู้ตาม ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ หากสามารถทำงานเป็นหมู่คณะ มีการสื่อสารแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความรู้อย่างสม่ำเสมอ จะทำให้คุณสมบัติต่างๆ เป็นพลังปัจจัยของการฟื้นฟูผลักดันวัดให้แสดงบทบาทที่หลัก-รองได้มากยิ่งขึ้นและมีความยั่งยืน

• กิจกรรมหลากหลาย ไม่หยุดนิ่ง

การฟื้นฟูบทบาทหน้าที่ของวัดทั้งในประการหลักและรอง ในกรณีศึกษาทั้ง ๔ วัดมาจากการพัฒนาปัจจัยด้านกิจกรรมให้มีความหลากหลายและไม่หยุดนิ่ง จนกระทั่งสามารถเข้าไปตอบสนองไขว่คว้าใหม่ที่เกิดจากความเป็นเมือง ที่กลุ่มเป้าหมายมีความแตกต่างหลากหลายมาก ทั้งอายุฐานะ อาชีพ การศึกษา ค่านิยม รสนิยม ฯลฯ วัดไผ่เหลืองมีเมนูกิจกรรมให้เด็กเล็ก นอกจากกิจกรรมกับผู้ป่วยในโรงพยาบาล และกิจกรรมกับเด็ก-ผู้สูงอายุในบ้านจัดสรร วัดพระศรีอารย์กิจกรรมที่เกิดในวัดจะมีการปรับเปลี่ยนตลอดเวลาให้สอดคล้องกับกลุ่มเด็กที่เข้าร่วม การสอนธรรมะ การสอนนาฏศิลป์ ในขณะที่กิจกรรมนอกวัดจะเน้นการเชื่อมโยงกับปัญหาของชุมชนในหลายมิติ ทั้งการสอนให้ความรู้เพื่อเขียนโครงการ ขอบทุนการพัฒนา การส่งเสริมการออมที่โยงให้เข้ามาใช้สถานที่ในวัดเพื่อมิให้เรื่องเงินกระตุ้นไปสู่ความโลภ แต่เป็นการแบ่งปันเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน การส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ เป็นต้น ส่วนวัดคลองแห มีเนื้อหา งานมาก แต่เน้นหนักไปที่การเป็นผู้นำชุมชนด้านอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การแก้ไขสิ่งแวดล้อมรอบวัด

เงื่อนไขของระดับพลังแห่งปัจจัยในประการนี้ ขึ้นกับปัจจัยด้านคุณสมบัติของพระแกนนำและคฤหัสถ์ที่กล่าวไปแล้ว เพราะหากมีคุณสมบัติตามที่กล่าวไว้สูง ก็ยิ่งทำให้การออกแบบกิจกรรมมีความหลากหลายสูง สามารถตอบสนองของกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ได้มากตามไปด้วย เมื่อผลแห่งกิจกรรมเป็นที่ประทับใจ สร้างการเปลี่ยนแปลงให้บุคคลได้พบกับอิสระจากความทุกข์ภายใน ก็จะทำให้กิจกรรมมีความสืบเนื่อง และในบางกรณีดำเนินการต่อได้โดยกลุ่มเป้าหมายเองด้วย

๒. สถานที่ : ยังฟื้นคืนธรรมชาติได้

วัดทั้ง ๔ กรณศึกษาให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องสัปปายะว่ามีความสำคัญกับการฟื้นฟูบทบาทหน้าที่ของวัดในเมืองเป็นอย่างยิ่ง ทั้งในบทบาทหน้าที่หลักและรอง (ทางธรรมและทางโลก) เนื่องจากสภาพแวดล้อมของเมืองซึ่งเต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวาย พลุกพล่านจอแจ มีผลให้ผู้คนแสวงหาสถานที่พักผ่อนที่มีไซ่เพียงร่างกาย คือมีต้นไม้ร่มรื่น ให้อากาศดี มีที่ว่างให้เดินหรือออกกำลังกายในรูปแบบต่างๆ ได้เท่านั้น แต่สิ่งที่วัดให้มากกว่านั้น คือการพักผ่อนทางจิตใจได้แก่ความสงบเย็นเป็นพื้นฐานในยามปกติ และสำหรับศาสนิกชน วัดที่สงบยังให้บรรยากาศที่ได้ระลึกถึงพระรัตนตรัย ทำให้จิตเกิดความชุ่มชื้น ศรัทธาซึ่งสวนสาธารณะทั่วไปให้ไม่ได้ หรือวัดที่ออกแบบทางศิลปะอย่างมีสุนทรียะก็ช่วยให้ผู้ชมเกิดความปิติ ศรัทธาได้ด้วย

กรณีวัดโพธิ์เผือกจะเห็นอิทธิพลของการปรับปรุงสัปปายะด้านสถานที่ชัดเจนมาก เนื่องจากมีการปรับปรุงจากสภาพเดิมโดยพระแกนนำ จากสภาพที่ขาดระเบียบสู่การปรับภูมิทัศน์ จัดแบ่งสถานที่ให้เป็นสัดส่วน และปรับปรุงสถานที่ภายในอุโบสถให้เอื้อต่อกิจกรรมที่จะเกิดขึ้น ทำให้วัดซึ่งเคยระเกะระกะด้วยรถที่เข้ามาจอด ขาดความเป็นระเบียบ ได้รับการปรับปรุงให้เปลี่ยนแปลงโดยชัดเจน อีกทั้งปรับซุ้มประตูวัดซึ่งเป็นเหมือนด่านแรกของการต้อนรับผู้มาไหว้ดูสวยงามเหมาะสม ฯลฯ เช่นเดียวกับวัดไผ่เหลืองซึ่งปรับปรุงเพิ่มสภาพแวดล้อมให้ร่มรื่น และเมื่อจะมีการปรับปรุงสถานที่ก็จะคำนึงถึงสิ่งที่เพิ่มเข้ามาใหม่ให้สอดคล้องกับของเดิมและเน้นธรรมชาติ เช่น การขุดบึงน้ำ ซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ในกิจกรรมลอยกระทง จัดพื้นที่มุมหนึ่งเล็กๆ สำหรับผู้ที่ต้องการไหว้พระขอพรตามความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำบุญใส่กลอง แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญเป็นพิเศษ พิจารณาจากไม่มีผู้ค้าดอกไม้ธูปเทียนทั้งในวัดและนอกวัด แต่ให้ผู้ศรัทธาเลื่อมใสดำเนินการเองจากข้าวของที่จัดไว้ให้บนโต๊ะ แล้วหย่อนเงินบริจาค แต่ในวัดโพธิ์เผือกจะไม่มีเลย เนื่องจากทั้งเจ้าอาวาสและพระแกนนำไม่ให้ความสำคัญ

ส่วนวัดพระศรีอารีย์จะจัดแบ่งพื้นที่กิจกรรมออกจากเขตที่ควรสงบ เพื่อมิให้กิจกรรมซึ่งในหลายครั้งมีความอึกทึกจากเสียงของเด็กและเยาวชน นักท่องเที่ยว ไม่ให้รบกวนความสงบเงียบสำหรับผู้คนที่จะมาใช้ประโยชน์จากวัด แม้วัดจะมีชื่อเสียงในเรื่องเกจิอาจารย์ แต่ก็ไม่มีธุรกิจการค้าอันสืบเนื่องจากชื่อเสียงของเกจิอาจารย์ เหมือนกับวัดจำนวนมากในเมืองที่แสวงหารายได้และ ลามสักการะจากความศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว แต่ก็ได้ถึงกับปฏิเสธมิให้มีเลยโดย สิ้นเชิง เนื่องจากเป็นวัดที่อยู่ในเส้นทางรถท่องเที่ยวของ จ.ราชบุรี ในแต่ละวัน จึงมีนักท่องเที่ยวที่หลากหลายเดินทางมาเยี่ยมชม

เงื่อนไขสำคัญซึ่งจะมีผลต่อระดับคุณภาพของการจัดสัปปายะให้เอื้อ ต่อการทำหน้าที่ของวัด คือ มีปัจจัยจำเป็นที่กล่าวถึงในประการแรก ได้แก่ แกมี้ แกนนำพระและคฤหัสถ์ซึ่งมีคุณสมบัติตามที่กล่าวไว้ นอกจากนี้จะต้องได้รับความร่วมมือจากเจ้าอาวาส และได้รับความสนับสนุนจากปัจจัยภายนอกทั้งด้าน ความรู้ ทรัพยากร ความรู้ในทันทันนี้ไม่ใช่เพียงความรู้ทางด้านสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงความรู้ในเรื่องภูมิหลังของวัด ชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งของวัด และ ชุมชนบริเวณใกล้เคียงที่อาจจะมาใช้ประโยชน์จากวัดได้ รวมไปถึงแหล่ง ทรัพยากรที่จะให้ความสนับสนุนในการพัฒนาและบำรุงรักษาด้วย

๓. จัดการเงิน ให้เกื้อกูลความศรัทธา

การจัดกิจกรรมเพื่อการฟื้นฟูบทบาทวัดของ 4 กรณีศึกษา ล้วนแต่ต้อง ใช้งบประมาณมากน้อยต่างกันไป แต่ละวัดมีแหล่งที่มาของงบประมาณ แตกต่างกันไป เช่น ค่าysonธรรมะเยาวชนก็จะมิงงบประมาณของหน่วยงานเข้า มาสนับสนุน หรือการอาศัยเงินบริจาค มี ๒ กรณีศึกษาที่มีเงื่อนไขพิเศษ คือ เป็นงบประมาณส่วนตัว ได้แก่วัดโพธิ์เผือกซึ่งการจัดกิจกรรมและฟื้นฟูสัปปายะ ได้มาจากทุนส่วนตัวด้วยการระดมทุนจากภาคีเครือข่ายของพระแกนนำสมัชช ์ท่านยังเป็นคฤหัสถ์ ส่วนวัดพระศรีอารีย์ได้มาจากเงินมรดกของโยมมารดา เจ้าอาวาส ซึ่งนำมาตั้งเป็นมูลนิธิใช้ในการดำเนินงาน ส่วนวัดไผ่เหลืองได้มา

จากหลายแห่งตามความหลากหลายของกิจกรรม บางส่วนไม่ต้องใช้เงินเช่น กิจกรรมเยี่ยมผู้ป่วยที่โรงพยาบาล การจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมตามหมู่บ้าน จัดสรรนอกจากไม่ต้องใช้งบประมาณแล้ว ยังได้เงินบริจาคจากญาติโยมด้วย แต่พระแกนนำก็คืนให้กลุ่มใช้ในกิจกรรม ซึ่งสร้างความเลื่อมใสศรัทธาให้แก่ญาติโยมมากยิ่งขึ้น ฐานะโดยพื้นฐานของพระแกนนำในกรณีศึกษามีภูมิหลังทางฐานะดี มีเครือข่ายส่วนบุคคลที่จะระดมทุนได้

กรณีศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า การบริหารจัดการเงิน ประเด็นสำคัญมิใช่ การมีหรือไม่มีเงินเพียงประการเดียว เพราะแหล่งทุนสามารถหาได้ หากกิจกรรมมีความชัดเจน เพราะยังมีผู้เลื่อมใสศรัทธาต้องการสนับสนุนกิจกรรม ทางศาสนายู่เสมอ ประเด็นสำคัญที่มีความเปราะบางและอ่อนไหวสูงคือ จะบริหารจัดการทุนทรัพย์อย่างไรให้โปร่งใส ป้องกันข้อครหา เนื่องจากเป็นปัญหาที่มักเกิดขึ้นและถูกระแวงอันเนื่องมาจากข่าวสารที่ปรากฏตามสื่อต่างๆ อยู่เสมอ (จนเกิดวลี “วัดครึ่งกรรมการครึ่ง”) พระแกนนำวัดโพธิ์เผือกตระหนักในปัญหาประการนี้ดี จึงเลือกใช้งบประมาณส่วนบุคคลของท่านเองหรือที่ได้มาจากการระดมเครือข่ายซึ่งรู้จักเชื่อถือกันดีตั้งแต่ก่อนบวช ซึ่งถือเป็นเงื่อนไขเฉพาะที่มีใช้จะทำได้โดยทั่วไป

แต่สำหรับทั่วไปแล้ว ท่าทีต่อการจัดการเงิน ถือเป็นปัจจัยสำคัญมาก ประการหนึ่งต่อความราบรื่นในการฟื้นฟูบทบาทหน้าที่ของวัด เพราะมีผลโดยตรงต่อความศรัทธาในเบื้องต้นของผู้เกี่ยวข้อง นอกจากวัดโพธิ์เผือกดังกล่าวแล้ว วัดพระศรีอรารย์และวัดไผ่เหลืองได้แสดงชัดเจนถึงการเสียสละให้โดยมีประสงค์ลาภสักการะ เช่น การนำเงินมรดกตั้งมูลนิธิ หรือการคืนเงินบริจาคของญาติโยมกลุ่มปฏิบัติธรรมตามหมู่บ้านจัดสรรให้แก่กลุ่มเพื่อทำกิจกรรมต่อเนื่อง รวมถึงท่าทีไม่เข้าข้องเกี่ยวกับเงินทองในขณะเดียวกันก็มีวัตรปฏิบัติที่เรียบง่าย สันโดษในปัจจุบัน 4 ไม่สะสม ของเจ้าอาวาส ซึ่งคุณุสถ์เห็นอย่างต่อเนื่องมานาน ล้วนแต่เป็นปัจจัยให้งานฟื้นฟูไม่สะดุดติดขัด หรือเปิดจุดอ่อนไปสู่ปัญหาหรือความเลื่อม

เงื่อนไขสำคัญในปัจจัยประการนี้ เกี่ยวโยงกับปัจจัยจำเป็นประการที่ ๑ คือ คุณสมบัติของแกนนำพระและคฤหัสถ์ ที่อยู่โดยสันโดษในวัตร มุ่งความสุขทางจิตวิญญาณจากความรู้ในระดับโลกุตระธรรม อันทำให้ผู้เกี่ยวข้องเห็นและสัมผัส โดยชัดเจนว่า มิได้หวังลาภสักการะใดๆ อันสวนทางกับชาวภาพลักษณ์ของ วัดและพระสงฆ์ในทางลบซึ่งปรากฏอยู่เป็นประจำ

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่า การฟื้นฟูบทบาทหน้าที่ของวัดรวมไปถึง พระสงฆ์นั้น มีความเป็นไปได้ แม้กระทั่งในเขตพื้นที่เมือง-กึ่งเมือง ซึ่งมีสภาพแวดล้อมที่เป็นอุปสรรคมากมายหลายประการให้ทำได้ยากลำบาก การฟื้นฟู ปัจจัยด้านสถานที่ให้ร่มรื่น สงบ เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ แต่กล่าวได้ว่า สับปายะ ด้านสถานที่ยังมีใช้ปัจจัยสำคัญที่สุด หากเป็นปัจจัยเสริมที่มีความเกี่ยวข้อง โดยยังมีปัจจัยสำคัญอื่นๆ อีกที่จะต้องฟื้นฟูสร้างสรรค์ขึ้นมา กรณีศึกษาทั้ง ๔ วัด แม้เป็นบทเรียนเล็กๆ แต่ให้การเรียนรู้ที่สำคัญว่า หากมีการพัฒนาปัจจัย เอื้ออย่างถูกต้องเหมาะสมแล้ว ก็สามารถทำให้วัดและพระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่ ขึ้นมาได้ใหม่ เพื่อเยียวยาวิกฤตการณ์ด้านกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ จากการพัฒนาของสังคมสมัยใหม่ •

บทสรุปและข้อเสนอแนะ : ฟันวัด คีรีธรรม นำเมือง

บทสรุปและข้อเสนอแนะในที่นี้ได้มาจากผลการวิจัย ซึ่งคณะผู้วิจัยนำเสนอต่อโครงการวัดบันดาลใจ ตลอดจนองค์กร หน่วยงาน และพุทธศาสนิกชน ผู้เกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและโดยอ้อมในการขับเคลื่อนการฟื้นฟูวัดให้กลับมามีบทบาทในทางธรรมและทางโลก โดยเฉพาะบทบาทหลักของวัดในด้านเป็นศูนย์เรียนรู้การพัฒนาจิตวิญญาณ ดังนี้

๑. บทสรุปการวิจัย

การศึกษารายงานเรื่องนี้ มุ่งหาคำตอบใน ๓ คำถาม คือ

(๑) ปัจจัยและเงื่อนไขอะไร ที่เอื้อต่อการฟื้นฟูบทบาทของวัดในเขตเมือง-กึ่งเมือง ให้พัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะด้านจิตวิญญาณ ท่ามกลางบริบทที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมสมัยใหม่?

(๒) แนวคิดสัปปายะและการฟื้นฟูบทบาทของวัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สุขภาวะของเมืองในสังคมสมัยใหม่ ควรเป็นอย่างไร?

(๓) มีเหตุปัจจัย เงื่อนไข และบริบทใดที่เอื้อให้แนวคิดดังกล่าวมีประสิทธิภาพในทางปฏิบัติ?

ปัจจัยและเงื่อนไขที่เอื้อต่อการฟื้นฟูสุขภาพของวัดในเมืองและกิ่งเมือง

ประกอบด้วยปัจจัยที่จำเป็น (Necessary conditions) ที่มีอาจากขาดได้ แต่ก็ยังเป็นปัจจัยทั่วไปที่วัดอื่นๆ สามารถพัฒนาให้มีขึ้นได้ ทั้งโดยวัด-พระสงฆ์ ของวัดเองและโดยความร่วมมือของภาคีและเครือข่าย ประกอบด้วย

(๑) ปัจจัยด้านคุณสมบัติของแกนนำพระสงฆ์และคฤหัสถ์

ประกอบด้วย ๑) มีภูมิรู้ในระดับโลกุตระธรรม ๒) มีทักษะในการ ออกแบบวิธีการศึกษา (ไตรสิกขา) และ ๓) มีความรู้เท่าทันการ เปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่โดยเฉพาะวัฒนธรรมบริโภคนิยม นอกจากนี้ต้องมีคุณสมบัติอื่นๆ เป็นปัจจัยเอื้อที่หนุนเสริมซึ่งทำให้ แนวคิดการฟื้นฟูประสิทธิภาพในทางปฏิบัติ โดยแบ่งได้ ๒ ส่วน คือ ๑) คุณสมบัติทางความคิด ประกอบด้วยเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ และความคิดเชิงยุทธศาสตร์, มีความคิดเชิงสร้างสรรค์เพื่อต่อยอดกิจกรรมให้สามารถ เข้าถึงบริบทของเมืองที่มีความหลากหลายของกลุ่มบุคคลที่แตกต่าง ทั้งอาชีพ ฐานะ การศึกษา อายุ รสนิยม ฯลฯ ๒) คุณสมบัติด้านปฏิบัติการ คือประสานความร่วมมือได้ดี สามารถสร้างเครือข่ายภาคีให้มีความ หลากหลาย แตกต่าง จนสามารถขยายงานได้หลากหลายเนื้อหา อีกทั้ง สามารถบริหารทรัพยากรโดยชำนาญ มีใช้เฉพาะทุนเงิน แต่ครอบคลุม ทุนอื่นๆ เช่น ทุนมนุษย์ ทุนความรู้ ทุนทรัพยากรวัตถุ และมีความใฝ่รู้ แสวงหาความคิดและความรู้ใหม่ๆ อย่างสม่ำเสมอ

นอกจากนี้ ก็มีความสามารถและทักษะการสื่อสารดี วาทศิลป์ดี สามารถสร้างความร่วมมือกับผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งแสดงธรรมได้เป็นที่ ประทับใจของคนวัยต่างๆ ที่แตกต่างกันได้ ไม่ว่าจะเยาวชน ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ และสุดท้ายคือมีภาวะผู้นำ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากร และดูแลใส่ใจผู้อื่น

เงื่อนไขสำคัญของระดับพลังความสำเร็จแห่งปัจจัยในประการนี้ คือการสามารถทำงานร่วมกันเป็นหนึ่งเดียวได้ ทั้งผู้นำและผู้ตาม

ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ โดยมีการแลกเปลี่ยนสื่อสารอย่างต่อเนื่อง เพราะจะทำให้คุณสมบัติเด่นต่าง ๆ ของสมาชิกแต่ละรูปและแต่ละคน เป็นพลังร่วมในการผลักดันภารกิจได้มากยิ่งขึ้นและ มีความยั่งยืน

(๒) ปัจจัยกิจกรรมหลากหลาย ไม่หยุดนิ่ง และมีความต่อเนื่อง

ลักษณะสังคมแบบเปิดของเมือง ซึ่งมีผู้อยู่อาศัยที่มีภูมิหลังหลากหลายแตกต่างกันสูงมาก การฟื้นฟูบทบาทหน้าที่ของวัดจึงต้องสามารถสร้างกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความแตกต่างนานาประการได้ ทั้งกิจกรรม เนื้อหา วิธีการ เวลา ฯลฯ ต้องมีความยืดหยุ่น มีการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลง ไม่สามารถหยุดนิ่งหรือใช้ต้นแบบเดียวกันทุกครั้ง อีกทั้งจำเป็นต้องมีความต่อเนื่อง เพราะการพัฒนาบุคคลด้านจิตวิญญาณ เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ วิธีคิด พฤติกรรม ซึ่งไม่สำเร็จรูปในเวลาอันสั้น

เงื่อนไขของระดับพลังแห่งปัจจัยในประการนี้ ขึ้นกับปัจจัยด้านคุณสมบัติของพระแกนนำและคฤหัสถ์ เพราะเอื้อให้การออกแบบกิจกรรมมีความหลากหลายสูง ตอบสนองกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ได้มาก เมื่อผลแห่งกิจกรรมเป็นที่ประทับใจ มีผลเปลี่ยนแปลงต่อบุคคล ก็จะทำให้กิจกรรมมีความสืบเนื่อง และในบางกรณีกลุ่มเป้าหมายดำเนินการต่อด้วยตนเองอีกด้วย

(๓) ปัจจัยสถานที่ยังมีเงื่อนไขพัฒนาสัปปายะได้

การวิจัยพบว่าสัปปายะถือสภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยแรกหรือด่านแรกของบุคคลภายนอกที่เข้าสู่พื้นที่วัด บุคคลจะใช้เวลายู้นานเพียงใด เข้าร่วมกิจกรรมด้วยหรือไม่ ต่อเนื่องเพียงใด ขึ้นกับปัจจัยในประการนี้เป็นสำคัญ การจัดสัปปายะให้มีความสงบ ร่มรื่น เป็นธรรมชาติมากที่สุด จะเอื้อต่อการพัฒนาบทบาทหลักของวัดได้มาก โดยเฉพาะในเขตเมือง ซึ่งแสวงหาพื้นที่ในแบบดังกล่าวได้จำกัด หากวัดซึ่งมีอยู่มากมายในเขตเมืองกึ่งเมือง สามารถจัดสัปปายะให้เป็นธรรมชาติ

เปิดให้ผู้คนเข้าถึงโดยง่าย ไม่รู้สึกแปลกแยก ก็จะเอื้อต่อการจัดกิจกรรม ส่งเสริมการพัฒนาจิตวิญญาณได้มากขึ้น หรืออย่างน้อยที่สุดทำให้บุคคลภายนอกที่ผ่านเข้ามาพักผ่อน เริ่มเห็นว่าวัดมีบทบาทและเอื้อประโยชน์ที่มองเห็นได้แก่คุณภาพชีวิตหรือสภาวะของเขา วัดจึงไม่ห่างไกลจากชีวิตประจำวันของผู้ในเมือง

เงื่อนไขสำคัญซึ่งจะมีผลต่อระดับคุณภาพของการจัดสัปปายะ คือ มีแกนนำพระและคฤหัสถ์ซึ่งมีคุณสมบัติตามที่กล่าวไว้ และต้องได้รับความร่วมมือจากเจ้าอาวาส รวมทั้งได้รับความสนับสนุนจากปัจจัยภายนอกในด้านความรู้ ทรัพยากรที่เอื้อให้การจัดสัปปายะตอบสนองความต้องการของชุมชนซึ่งวัดตั้งอยู่และชุมชนบริเวณใกล้เคียง รวมไปถึงมีแหล่งทรัพยากรที่จะให้ความสนับสนุนในการพัฒนาและบำรุงรักษาด้วย

(๔) ปัจจัยของการจัดการทุนด้วยท่าทีที่เอื้อให้เกิดความศรัทธา

ทุนทรัพย์เป็นปัจจัยสำคัญของการทำงาน แต่จากการศึกษาพบว่า ยังไม่สำคัญเท่ากับท่าทีของการจัดการเงินของผู้เกี่ยวข้อง ทั้งพระและฆราวาส เนื่องจากการจัดการอย่างโปร่งใส เป็นที่รับรู้โดยทั่วถึง โดยเฉพาะท่าทีของพระสงฆ์หากจัดการให้เห็นโดยชัดเจนว่า นอกจากมิได้รับประโยชน์ในทางเงินทองแล้วยังพร้อมสละเงินทองที่มีที่ได้ เพื่อประโยชน์ของการพระศาสนา ก็จะสร้างความเลื่อมใสศรัทธาแก่ญาติโยมให้ร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ด้วยดี

เงื่อนไขสำคัญในปัจจัยประการนี้ เกี่ยวโยงกับปัจจัยจำเป็นประการที่ ๑ อีกเช่นกัน คือคุณสมบัติของแกนนำพระและคฤหัสถ์ ที่อยู่โดยสันโดษ ในวัดดูมีความสุขทางจิตวิญญาณให้ผู้เกี่ยวข้องเห็นและสัมผัสได้ มีท่าทีชัดเจนว่ามีได้หวังลาภสักการะใดๆ จะเป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญของการพัฒนาทุนใน ทุกด้าน

๒. ข้อเสนอแนะ

๒.๑ การจัดการกระบวนการเรียนรู้ในการอบรม

หัวใจของการจะฟื้นฟูวัดในเมืองให้กลับมามีบทบาททางธรรมและทางโลกได้นั้น ปัจจัยสำคัญที่สุดคือคุณสมบัติของแกนนำพระสงฆ์และคฤหัสถ์ของวัดที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย เพราะผลการวิจัยพบว่า คุณสมบัติของแกนนำพระสงฆ์และคฤหัสถ์ คือปัจจัย “จำเป็น” หรือพื้นฐานของการฟื้นฟูวัดในเขตเมือง (หรืออันที่จริง คือของวัดทุกแห่ง) หากพิจารณาจากรายละเอียดของคุณสมบัติที่ได้จากการศึกษาในงานวิจัยแล้ว จะพบว่า การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณสมบัติของแกนนำ ควรมีองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้

(๑) ด้านเนื้อหา : ประกอบด้วย

(๑.๑) พุทธศาสนาในระดับโลกุตระธรรมหรือแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา การเรียนรู้จะต้องเอื้อให้ผู้เข้าร่วมสามารถวิเคราะห์แยกแยะแก่นออกจากการปะปนของศาสนา ลัทธิอื่น อย่างไรก็ตาม ควรที่จะต้องเรียนรู้ส่วนของกระพี้ เปลือก ให้ถูกต้องด้วย ไม่ละเลยส่วนใดเลย หากแต่สามารถใช้ประโยชน์จากทั้งสามส่วนอย่างเหมาะสมกับระดับภูมิหลัง-ภูมิรู้ของบุคคล, สภาพแวดล้อมและกาลเทศะ เนื่องจากทั้งแก่น กระพี้ เปลือกเกี่ยวข้องกับ การออกแบบกุศโลบายพาคนเข้าสู่แก่นธรรมได้ทั้งสิ้น ดังความสามารถของพระสงฆ์ในยุคก่อน และพุทธวิธีในการสอนของพระพุทธองค์ในครั้งพุทธกาล

ความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาส่วนนี้ จะนำไปสู่การพัฒนาวิธีคิด วิธี การมองโลก สังคมและชีวิตบุคคลที่มีความยืดหยุ่น เข้าใจความหลากหลาย เอื้อต่อการพัฒนาทักษะการออกแบบกิจกรรมด้านการพัฒนาจิต วิญญาณ มีวิสัยทัศน์มองไกลมองใกล้ สามารถวางแผนในระยะต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมด้วย

(๑.๒) ความรู้เท่าทันวัฒนธรรมบริโภคนิยมที่แทรกซึมอยู่ในทุกพื้นที่ทางสังคม มิใช่เฉพาะด้านเศรษฐกิจ แต่ในวิธีคิด วิธีมองโลกที่นำไปสู่

วิกฤตการณ์ของโลกปัจจุบัน ที่จำเป็นต้องอาศัย วิธีคิด วิธีการมองแบบใหม่ที่แตกต่างจากการศึกษาในกระแสหลักของสถาบันการศึกษาทั่วไป ที่ไม่สนใจใส่ใจการพัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์

(๑.๓) ความรู้ทางพุทธศาสนาที่จะส่งเสริมการบริหารจัดการทั้งภายในและภายนอกวัด เพราะโดยข้อเท็จจริงแล้ว พุทธศาสนาให้ความสำคัญอย่างสูงกับการจัดการทางสังคมอย่างประณีตลึกซึ้งโดยอิงหลักสังฆธรรมหรือความเข้าใจอันถ่องแท้ในธรรมชาติของสรรพสิ่ง โดยเฉพาะธรรมชาติของมนุษย์และการรวมกลุ่มของมนุษย์ทุกระดับ (ครอบครัว องค์กร กลุ่ม ชุมชน สังคม ฯลฯ) ดั่งองค์ประกอบของ “ธรรม + วินัย” คือ เข้าใจความจริงแท้ (ธรรม)แล้วนำมาจัดระเบียบสังคม (วินัย) ให้สอดคล้องกับธรรมนั้น ดังนั้นควรนำความรู้ทางด้านพุทธศาสนามาเป็นฐาน ประยุกต์รวมกับความรู้และเครื่องมือของการจัดการสมัยใหม่ เพื่อการสร้างและพัฒนาความสัมพันธ์ในระดับต่างๆ โดยเฉพาะระดับเครือข่ายซึ่งมีความหลากหลายสูง เพื่อให้สามารถขยายความร่วมมือ และรักษาความสัมพันธ์ท่ามกลางความแตกต่างของภาคีให้มีความราบรื่นในการผลักดันบทบาทหน้าที่ของวัด

(๑.๔) ฝึกฝนทักษะในการประยุกต์ความรู้ต่างๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น ไปใช้ประโยชน์และทักษะอื่นๆ ที่จำเป็นตามผลการวิจัย เช่น ทักษะในการออกแบบกลยุทธ์ขยายเพื่อการพัฒนาจิตวิญญาณ ทักษะการสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย เป็นต้น

(๑.๕) ความรู้ที่ได้จากการแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิในการวิจัย คือ

- ความรู้และทักษะในการวิเคราะห์ชุมชน การทำงานชุมชน เพื่อให้มีความรู้ในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมตามบทบาทหน้าที่หลักของวัดได้อย่างเหมาะสม เกิดประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน รวมไปถึงการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางสังคมในเส้นทางคมนาคมและอาณาบริเวณที่วัดตั้งอยู่ เพื่อวิเคราะห์หาจุดเด่นของวัดที่จะสร้างเงื่อนไข

ของการรวมกลุ่มคนในอาณาบริเวณเดียวกันหรือที่อยู่ในเส้นทางคมนาคมเดียวกับวัด เนื่องจากการเดินทางที่สะดวก อยู่ในเส้นทางบ้านสถานศึกษา ที่ทำงาน หรือสถานที่สำคัญอื่นๆ ที่ผู้คนจะต้องเดินทางผ่าน เป็นปัจจัยสนับสนุนให้คนเมืองมาวัดได้มากขึ้น ง่ายขึ้น

- ทักษะในการให้คำปรึกษา แนะนำ แนะนำ อย่างมีจิตวิทยา และเข้าใจสารพันปัญหาความทุกข์ของคนต่างวัย ต่างฐานะ ต่างอาชีพ ฯลฯ ในสังคมยุคใหม่

- การตลาดทางสังคม ประยุกต์ความรู้สมัยใหม่ในการสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยกลยุทธ์ใหม่ๆ ซึ่งจะทำให้วัดมีความสำคัญในชีวิตของสังคมสมัยใหม่ได้

- วิธีคิดแบบต่างๆ ที่มีความสำคัญ อาทิ ความคิดเชิงวิพากษ์ ความคิดเชิงสร้างสรรค์ ความคิดแบบวิเคราะห์และสังเคราะห์ ความรู้เชิงระบบ เป็นต้น

- ความรู้ด้านการวิจัย (ธมมวิจัย) ในระดับที่เหมาะสม ใช้ประโยชน์ได้จริงเพื่อพัฒนาการเรียนรู้หลายด้านทั้งการเก็บข้อมูล การสังเกต การวิเคราะห์-สังเคราะห์ การจัดการความรู้ (สอดคล้องกับผลการศึกษาในกรณีศึกษาซึ่งประสบความสำเร็จจากการทำธมมวิจัยของวัดพระศรีอารย)

- ความรู้ด้านสุนทรียศาสตร์เพื่อให้สัปปายะหรือสภาพแวดล้อมของวัดมีความประณีต ใ้มนำไปสู่ความสงบ ในส่วนของผู้ออกแบบสัปปายะ ควรมีความรู้ด้านสุนทรียศาสตร์, ความรู้ในการจัดแสง สี เสียง ให้เอื้อต่อความสงบ และให้รู้สึกได้ถึงความเป็นพื้นที่สาธารณะของวัด ซึ่งทุกคนเข้าถึงได้โดยไม่มีข้อจำกัดทางเพศ วัย ผู้มีความบกพร่องทางร่างกาย ฯลฯ

(๒) ด้านกระบวนการเรียนรู้ของเนื้อหา

กระบวนการเรียนรู้ตามเนื้อหาที่กล่าวมา ควรเน้นการเรียนรู้จากของจริงให้มากที่สุด ผ่านกรณีศึกษาและการทัศนศึกษาจากของจริง แล้วนำมาถกเถียงแลกเปลี่ยนที่เน้นการประยุกต์กับสภาพแวดล้อมของตนเอง, การเรียนรู้ผ่านกลุ่มการสัมมนา หรือกระบวนการอื่นๆ ซึ่งส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปพร้อมกับพัฒนาเพิ่มพูนความสัมพันธ์ทางสังคม คือความสนิทสนมไว้วางใจ มีศรัทธาร่วม และการฝึกทักษะการพูด การสื่อสาร การนำเสนอ การจับประเด็น ฯลฯ ไปพร้อมกัน

(๓) ด้านแหล่งเรียนรู้

ให้ความหลากหลายให้มากที่สุด เพื่อฝึกทักษะในด้านต่างๆ ไปด้วยในตัว เช่น เรียนรู้จากบุคคลหลากหลายสถานภาพ เรียนรู้จากหนังสือ สื่อหลายรูปแบบ (Multimedia) สถานที่ ฯลฯ เพื่อให้ได้ฝึกทักษะการพูด การสื่อสาร การตั้งคำถาม การสังเกต ฯลฯ

๒.๒ การพัฒนากิจกรรมทางสังคมของวัด

กิจกรรมทางสังคมที่วัดจัดขึ้นจะต้องเชื่อมโยงกับภูมิรู้ด้านโลกุตระธรรมของพระสงฆ์และคฤหัสถ์ที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้การออกแบบกิจกรรมไม่ว่าจะหลากหลาย แปลกใหม่ไปสักเพียงใด ก็จะไม่หลุดไปจากเป้าหมายของบทบาทหน้าที่หลัก คือการพัฒนาบุคคลทั้งพระสงฆ์ คฤหัสถ์ และสังคมให้เข้าถึงแก่นธรรมหรือจิตวิญญาณ ซึ่งกล่าวได้ว่า ไม่มีสูตรสำเร็จที่ตายตัว การออกแบบกิจกรรม โดยเฉพาะทางสังคมนั้น ขึ้นอยู่กับระดับธรรม ความสนใจ และปัญหาของกลุ่มเป้าหมาย รวมถึงปัจจัยทางสังคมที่เกี่ยวข้อง ฯลฯ และความพรักพร้อมในด้านต่างๆ ของวัดและพระสงฆ์ผู้จัดกิจกรรมเองด้วย

ความท้าทาย คือกิจกรรมที่คิดค้นขึ้นนั้น จะแก้กฏต่อปัญหาซึ่งมีได้ตรงไปตรงมาแบบสังคมเกษตรกรรมในสมัยก่อน (เช่น สร้างถนน ความเจ็บไข้ ภัยแล้ง ฯลฯ) ได้อย่างไร เพราะมีปัญหาและวิกฤตการณ์ทางสังคมแบบใหม่ซึ่งมีเหตุ

ปัจจัยที่สลับซับซ้อนหลายมิติมาก เช่น ปัญหาหนี้สินที่มีสาเหตุจากความยากจนเหมือนสมัยเดิม หากแต่เกิดจาก “ความต้องการที่ยืม” ที่กระตุ้นการใช้จ่ายเงินที่เกินตัวของผู้คนจากวัฒนธรรมบริโภคนิยม ให้เสพติดความสุขจากวัตถุ, ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บที่มีได้เกิดจากปัญหาสุขอนามัย ความสกปรก เชื้อโรค แต่ความเจ็บป่วยส่วนใหญ่มาจากกลุ่มโรคไม่ติดต่อ ที่เกิดจากการไม่สามารถควบคุมจิตใจและพฤติกรรมการกิน การออกกำลังกาย การใช้ชีวิตอย่างสมดุลของบุคคลได้ เช่น โรคอ้วน โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง ฯลฯ รวมไปถึงปัญหาใหม่ๆ เช่น ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้ง, การตั้งครม.ในวัยเรียน, ยุวอาชญากร, การทารุณทำร้ายเด็ก ฯลฯ การเข้าไปจัดการช่วยเหลือสังคมของวัดและพระสงฆ์จะช่วยให้ได้มากน้อยเพียงใดหรือควรช่วยอย่างไร จึงไม่มีผลกระทบต่อการพัฒนาไตรสิกขาของพระสงฆ์เอง ที่จะต้องไม่หยุดความเพียรพยายามในการฝึกฝนพัฒนาตนเองด้วยตราบเท่าที่ยังเป็นสมมุติสงฆ์อยู่ และเมื่อทำกิจกรรมนั้นแล้วจะไม่เกินความสามารถในการจัดการของวัดและพระสงฆ์ในระยะยาว อีกทั้งสามารถต่อยอด ไปสู่การพัฒนาทางจิตวิญญาณให้แก่บุคคล และสังคมตามบทบาทหน้าที่หลักของวัดและพระสงฆ์

๒.๓ การสำรวจความพร้อมของวัด

วัดแต่ละแห่งมีความพร้อมของเหตุปัจจัยในการฟื้นฟูที่ไม่เหมือนกัน ไม่เท่ากัน จากผลการวิจัย มีข้อเสนอแนะว่า พระสงฆ์-คฤหัสถ์ของวัด และภาคีผู้เกี่ยวข้อง อาจใช้การสำรวจหาทุนทางสังคมของวัด เพื่อสำรวจหาความพร้อมหรือหนทางสร้างเสริมเพิ่มความพร้อมและความเป็นไปได้ในการเข้าร่วมขบวนการขับเคลื่อนสร้างสรรคฟื้นฟูวัด โดยการสำรวจหาปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

(๑) ทุนบุคคล ได้แก่ มีพระสงฆ์ที่มีฉันทะในศาสนกิจนี้อย่างจริงจัง มีเจ้าอาวาส ไวยาวัจกร พระเถระผู้ใหญ่ อาทิ เจ้าคณะอำเภอ-จังหวัด ผู้นำองค์กรในท้องถิ่น เช่น องค์กรบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลนคร-เมือง ฯลฯ องค์กรภาคธุรกิจ ฯลฯ ซึ่งมีความเลื่อมใสในการพระศาสนา

และความพร้อมจะมีมากยิ่งขึ้นอีกหากบุคคลที่กล่าวมาโดยเฉพาะพระสงฆ์เป็นผู้มีภูมิรู้ด้านโลกุตระธรรม และความรู้อื่นๆ ที่กล่าวไปแล้วในบทที่ผ่านมา โดยที่คุณสมบัติไม่จำเป็นจะต้องรวมอยู่ในรูปเดียวหรือบุคคลเดียว หากรวมกันอยู่ในคณะบุคคลที่จะร่วมกันทำงานได้

(๒) *ทุนธรรมชาติ*

วัดยังมีสภาพของธรรมชาติ เช่น ความร่มรื่นของต้นไม้ มีพื้นที่ว่าง ซึ่งจะเอื้อให้เกิดการพัฒนาพื้นที่สีเขียวให้เพิ่มขึ้นจากเดิมได้ และสามารถจัดระเบียบพื้นที่ใช้สอยได้

(๓) *ทุนทางวัฒนธรรม*

วัดมีงานศิลปะ เรื่องเล่า ตำนาน ประวัติชีวิตพระเกจิอาจารย์ที่นำศรัทธาเลื่อมใสในด้านการปฏิบัติธรรม ประเพณีพิธีกรรมเฉพาะ ฯลฯ ซึ่งจะเป็นฐานของการพัฒนาบุคลากรโยบายสร้างการเรียนรู้เข้าสู่การพัฒนาคุณธรรมและจิตวิญญาณได้มากขึ้น

หากจัดลำดับความสำคัญแล้ว **การมีทุนบุคคล-องค์กรถือว่าสำคัญที่สุด** เพราะทำให้สามารถนำทุนในข้ออื่นๆ มาพัฒนาต่อยอดได้ รวมถึงจัดหาหรือระดมงบประมาณที่จำเป็นต้องใช้ได้อย่างเหมาะสม โดยไม่ขัดแย้งกับหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา •

กรณีศึกษาโดยย่อ^๑

๔ วัดพื้น คิ่นเมือง

กรณีศึกษาที่ ๑ : วัดไม้เหลือง

ต.บางรักพัฒนา อ.บางบัวทอง จ.นนทบุรี

กรณีศึกษาที่ ๒ : วัดพระศรีอารย

ต.บ้านเลือก อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

กรณีศึกษาที่ ๓ : วัดคลองแห

ต.คลองแห อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา

กรณีศึกษาที่ ๔ : วัดโพธิ์เผือก

ต.บางกรวย อ.บางกรวย จ.นนทบุรี

^๑ เรียบเรียงเพื่อการเผยแพร่โดยกนกวรรณ แซ่จั้ง รายละเอียดของรายงานผลการศึกษา ทั้ง ๔ กรณี รวมอยู่ในภาคผนวกของรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ (www.arsomsilp.ac.th/th/portfolio-category/หนังสือออนไลน์)

ภาพจาก <https://www.facebook.com/วัดไผ่เหลือง>

กรณีศึกษาที่ ๑ วัดไผ่เหลือง ^๒

ต.บางรักพัฒนา อ.บางบัวทอง จ.นนทบุรี

๑. การเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองและผลกระทบ

เดิมวัดไผ่เหลืองเป็นวัดร้างที่หาประวัติมิได้ แรกเริ่มมีพระธุดงค์มาปักกลดตรงบริเวณเนินดินที่เคยเป็นเจดีย์ของวัด ทำให้เกิดการก่อสร้างสำนักสงฆ์ขึ้นก่อน ในปี ๒๕๑๙ ต่อมาผู้ใหญ่บ้านสมัยนั้นได้เชิญชวนให้ชาวบ้านมาร่วมกันสร้างวัด มีการขอพื้นที่ทุ่งนาจากชาวบ้านละแวกนั้นเพื่อปรับพื้นที่และสร้างเป็นกุฏิ การสร้างขณะนั้นใช้เพียงแรงงานชาวบ้านและใช้ปัจจัยไม่มากนัก ช่วง พ.ศ. ๒๕๒๒ เจ้าอาวาส ลำดับที่ ๒ ได้สร้างบริเวณดังกล่าวให้เป็นวัด มีการปรับพื้นที่ต่างๆ และมีการสร้างถาวรวัตถุขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง สังคมสมัยนั้นบริเวณรอบวัดยังคงมีความเป็นชนบทมาก ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา การคมนาคมยังไม่สะดวก ฆราวาสที่มาวัดคือชาวบ้านในบริเวณใกล้ๆ กิจกรรมของวัดคล้ายกับวัดทั่วไป คือ ทำบุญวันพระ วันสำคัญทางศาสนา การจัดงานตามประเพณีต่างๆ แต่เมื่อเจ้าอาวาสอาพาธ ก็ไม่ได้มีการพัฒนาอะไรขึ้นใหม่ คนเข้าวัดน้อยลง ส่วนหนึ่งเพราะสามารถไปวัดอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียงกันได้ โดยสะดวกกว่า

ต่อมาเริ่มมีถนนลูกรังเข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านเริ่มขายที่ดินเพื่อก่อสร้างเป็นหมู่บ้านจัดสรร พื้นที่รอบๆ ที่เคยเป็นทุ่งนากลายเป็นหมู่บ้านจัดสรร และห้างสรรพสินค้า เจ้าของที่เริ่มย้ายออก คนต่างถิ่นเข้ามาจับจองพื้นที่ซื้อบ้าน

^๒ วรณิกา ธีรชาดา ผู้ศึกษา-เก็บรวบรวมข้อมูล

จัดสรร ทำให้เกิดความหลากหลายของผู้คนมากขึ้น วิถีชีวิตคนเมืองเริ่มเข้ามา มีอิทธิพลต่อชาวบ้านบริเวณรอบวัด ผู้คนให้ความสำคัญกับการทำมาหากินมากขึ้น มีเวลาเข้าวัดน้อยลง

ต่อมาเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน พระมหาอนุชาติ อนุภทฺโท (อนุชาติ พันธุ์วิทยากุล) (พ.ศ. ๒๕๕๐ – ปัจจุบัน) ได้เข้ามารับหน้าที่ ได้มีการบูรณะวัดเพิ่มเติม มีการจัดระเบียบภายในวัด มีการสร้างพระพุทธรูปจำลองหลวงพ่อบุชชาตามตำนานของชาวบ้าน มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ จัดสวนหย่อมในบริเวณต่างๆ ของวัด มีผู้อุ้อยู่อาศัยในบ้านจัดสรรใกล้เคียงวัด มาทำบุญที่วัดในวันสำคัญทางศาสนามากขึ้น

๒. การปรับตัวเพื่อฟื้นฟูบทบาทหน้าที่ของวัดในบริบทเมือง

เมื่อความเป็นเมืองค่อยๆ ขยายตัวขึ้น วัดไม่เหลือพยายามทำใ้ญาติโยมเห็นบทบาทของวัดและพระมากขึ้น ทั้งบทบาทด้านการเผยแผ่ธรรม คำสอน และความสัมพันธ์ทางสังคมกับฆราวาสและชุมชน วัดมีการปรับทั้งสภาพแวดล้อมของวัด และกิจกรรมของวัด ทางด้านกิจกรรมวัดมีการปรับบริหารเวลาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตใหม่ที่เปลี่ยนไป การเผยแผ่หลักธรรม คำสอน ทำแบบเชิงรุกมากขึ้น พระเป็นฝ่ายออกไปหาชุมชนก่อน ไปคุยกับครูโรงเรียน โรงพยาบาล ห้างสรรพสินค้าเพื่อจัดกิจกรรมให้เข้าถึงชุมชนมากขึ้น มีการปรับความสัมพันธ์ทางสังคม จัดกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อให้สอดคล้องกับคนทุกเพศ ทุกวัย มีการจัดกิจกรรมต่อเนื่องทั้งปีเพื่อเปิดโอกาสให้คนเข้าวัดบ่อยขึ้น มีการปรับปรุงพื้นที่วัดให้มีที่จอดรถสะดวกสบาย พัฒนาเสนาสนะภายในวัดให้สะอาด เรียบร้อย รมรื่น เปิดพื้นที่ให้สอยให้รองรับการใช้ประโยชน์มากขึ้น ให้หน่วยงานต่างๆ หรือ บุคคลสามารถเข้ามาใช้พื้นที่ของวัดในการทำกิจกรรมต่างๆ ได้ อีกทั้งยังเป็นตัวกลางในการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนทราบ นอกจากนี้พระในวัดก็ประพฤติตนให้อยู่ในพระธรรมวินัย สร้างให้ชาวบ้านเกิดความศรัทธาได้จากการพบเห็นหรือพูดคุย

วัดไผ่เหลืองในปัจจุบันมีกิจกรรมหลักที่เหมือนวัดอื่นทั่วไป แต่มีการปรับกิจกรรมบางอย่างเพื่อให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่ โดยมีพระอาจารย์ณัฐภพ ขนติโก เป็นพระแกนนำคอยวิเคราะห์ สังเกต วางแผน และจัดกิจกรรมเผยแพร่ต่างๆ ตัวอย่างกิจกรรมดังกล่าว เช่น

(๑) *โครงการเสริมสร้างสุขภาพชุมชน* เป็นโครงการสวดมนต์ทำวัตรเย็น นั่งสมาธิ สันทนาการรวมในประเด็นที่ผู้ฟังสนใจในพื้นที่หมู่บ้านจัดสรร โดยพระแกนนำเดินเข้าหากลุ่มคนในชุมชนซึ่งออกมาจับกลุ่มกันอยู่ในพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน แนะนำตนเองและวัดพร้อมชักชวนชาวบ้านทำกิจกรรมทางธรรม แรกๆ นั้น ชาวบ้านรู้สึกแปลกและไม่วางใจเกรงพระจะมาเรียกรไ้เงิน แต่เมื่อพระแกนนำแสดงชัดเจนว่ามาทำหน้าที่เผยแพร่ธรรม แม้แต่ผู้ร่วมกิจกรรมถวายปัจจัยก็ไม่รับ แต่กลับคืนให้ชาวบ้านไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนากลุ่มในด้านปฏิบัติธรรม ทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อถือและศรัทธาร่วมกิจกรรมโดยต่อเนื่องมากขึ้น ในบางหมู่บ้าน พระแกนนำจะเข้าไปหาข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ก่อน หรือเข้าไปทำความรู้จักกับชาวบ้านผ่านการนำของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความไว้วางใจ กิจกรรมนี้จะมีการจัดขึ้นทุกสัปดาห์หมุนเวียนตามหมู่บ้านจัดสรรที่สนใจ

(๒) *โครงการสอนศีลธรรมในโรงเรียน* เป็นการเข้าไปสอนในช่วงโมงคุณธรรมให้นักเรียนครึ่งละ ๑ - ๒ ชั่วโมง มีการบรรยายธรรมะ เน้นเชื่อมโยงกับความรู้ความเข้าใจจากประสบการณ์ของนักเรียน สอนเรื่องศีลกับการฝึกระเบียบวินัย มีกระบวนการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับนักเรียน มีเกมละลายพฤติกรรม เนื้อหาในการสอนและการทำกิจกรรมจะปรับให้เข้ากับนักเรียนแต่ละระดับ

(๓) *ค่ายคุณธรรมสำหรับเยาวชน* เป็นกิจกรรมสืบเนื่องจากโครงการสอนศีลธรรมในโรงเรียน เป็นการอบรมปฏิบัติธรรมให้กับนักเรียน เนื้อหาในการอบรมขึ้นกับความต้องการของผู้จัดแต่ละกลุ่ม มีการออกแบบให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เข้าอบรม ต่อมามีการเขียนเป็นหลักสูตรให้เลือก ถ้า

ต้องการจะเน้นเรื่องเป็นพิเศษก็สามารถแจ้งได้ ระยะเวลาในการจัดค่ายคุณธรรมขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้เข้าอบรม กระบวนการที่ใช้ในการอบรมคือใช้สื่อต่างๆ มาสอน แต่มีการปรับรูปแบบเฉพาะที่ร่วมสมัยขึ้น ใช้กระบวนการของ “จิตตปัญญา” เข้ามาบูรณาการ มุ่งเน้นการรับฟัง เพื่อให้เกิดปัญญาและเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ผู้เข้าอบรมได้มีโอกาสดูแลแสดงความคิดเห็นถ่ายทอดประสบการณ์ซึ่งทำให้เกิดองค์ความรู้ร่วมกัน ไม่ให้เป็นผู้รับเพียงอย่างเดียว ทำให้เห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น ได้รู้ปัญหาของเขามากขึ้น มีพระทำหน้าที่เป็นวิทยากรกระบวนการและสอดแทรกธรรมะเข้าไปให้ มีการประเมินและการติดตามผลพฤติกรรมหลังจากจบค่ายด้วย

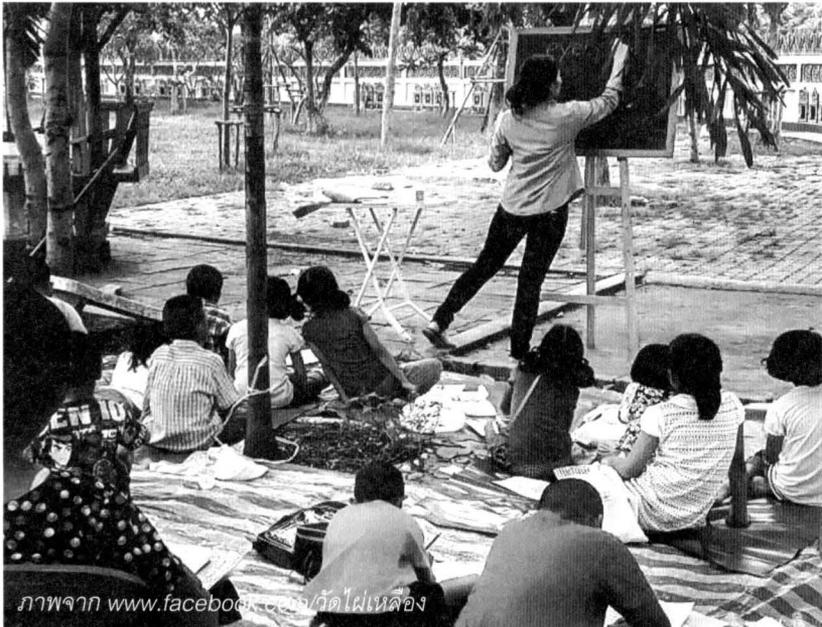
(๔) *โครงการจัดปฏิบัติธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป* เป็นการขยายต่อการจัดค่ายอบรมให้กับเยาวชน เป็นกิจกรรมที่ชักชวนให้คนได้เข้ามาอยู่ใกล้ชีวิตมากกว่าการแค่มาทำบุญใส่บาตรในวันสำคัญแล้วก็กลับบ้าน ให้ชาวบ้านบริเวณรอบๆ วัด หมู่บ้านใกล้เคียงและกลุ่มคนที่มาจากนอกพื้นที่ ได้มีโอกาสทำบุญ ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม รักษาศีล สวดมนต์ทำวัตรเย็น แล้วพักค้างที่วัดก่อนลาศีลกลับบ้าน

(๕) *โครงการเข้าวัดวันอาทิตย์* กิจกรรมนี้จัดขึ้นเพื่อทำให้กลุ่มคนทำงานที่ขาดโอกาสมาวัดในวันพระที่ไม่ตรงกับวันเสาร์ อาทิตย์ เป็นการขยายโอกาสให้กับกลุ่มคนทำงานมากขึ้น ซึ่งวันอาทิตย์เป็นวันหยุดที่สามารถเข้าวัดได้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ กิจกรรมของเด็กมี “โครงการเด็กมรรคง่าย” ในช่วงเช้า และมีการสวดมนต์ทำวัตรตอนเย็นสำหรับผู้ใหญ่ มีการบรรยายธรรมในลักษณะของการพูดคุย คนที่เข้ามาร่วมในกิจกรรมนี้มีทั้งคนวัยทำงาน คนวัยหนุ่มสาว และกลุ่มผู้สูงอายุที่เคยมาปฏิบัติธรรมอยู่เป็นประจำ

(๖) *การเทศน์และจัดกิจกรรมตามศูนย์การค้าบริเวณใกล้วัดไม่เหลือ* เป็นการเทศน์บรรยายธรรมในศูนย์การค้า โดยตอนแรกพระแกนนำต้องเขียนโครงการเข้าไปเพื่อเสนอให้กับฝ่ายการตลาด และทำให้เห็นว่าไม่ได้เป็นการเรียกรายได้ กิจกรรมที่เกิดขึ้นได้ประโยชน์ทั้งห้าง ศาสนา สังคม เมื่อจัดกิจกรรมไปได้ระยะหนึ่ง

ศูนย์การค้าก็จะมานิมนต์ให้พระแกนนำไปร่วมทำกิจกรรมด้วยบ่อยขึ้น มีการใช้สื่อใบปลิว หลักสูตรปฏิบัติธรรมเพื่อใช้ในการประชาสัมพันธ์วัด เป็นการทำให้คนรู้จักวัดมากขึ้น

(๗) โครงการเด็กมรรคง่ายต้นไม้แห่งปัญญา (พาเด็กเข้าวัดวันอาทิตย์) เป็นโครงการต่อเนื่องจากโครงการเสริมสร้างสุขภาวะชุมชน เมื่อพระเห็นเด็กในชุมชนไม่มีกิจกรรมทำ พ่อแม่ไม่มีเวลาดูแล บางคนเล่นเกม หรือมีโอกาสเสี่ยงกับยาเสพติด จึงคิดโครงการ “เด็กมรรคง่าย” เพื่อพาเด็กเข้าวัดในวันอาทิตย์ ได้อยู่ใกล้หลักธรรมคำสอนมากขึ้น โดยชื่อโครงการ “เด็กมรรคง่าย” ตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นที่สะดุดหูและเป็นคำที่แฝงความหมาย กิจกรรมเป็นการสอนเนื้อหาวิชาที่เด็กเรียน มีการซื้ออาหารกลางวันเลี้ยงเด็ก ช่วงแรกพระแกนนำใช้ทุนทรัพย์ส่วนตัวในการจ้างครูมาสอนเด็กๆ แต่เมื่อทำมาได้ระยะหนึ่งก็พบว่าวิธีการนี้ไม่ถูกต้อง จึงมีการติดต่อครูที่เคยสอนหนังสือให้เด็กด้วยโอกาสมาเป็นผู้สอน มีการเชิญชวนเพื่อนมาช่วยกันสอนมีการฝากให้ธนาคารจิตอาสาช่วยประชาสัมพันธ์

ภาพจาก www.facebook.com/วัดไผ่เหลือง

ทำให้มีครูอาสาเข้ามาช่วยมากขึ้นเรื่อยๆ ช่วงแรกจำนวนครูจะไม่แน่นอนในบางครั้ง ก็มีการคิดวิธีเพื่อบริหารจัดการ มีการประสานงานกับครูก่อนเพื่อให้จำนวนครูและนักเรียนสอดคล้องกัน เดิมสถานที่เรียนใช้การปูผ้าใบนั่งเรียนกันใต้ต้นไม้ เพราะพระแกนนำอยากให้เด็กได้สัมผัสใกล้ชิดกับธรรมชาติ เพื่อช่วยหล่อหลอมจิตใจให้อ่อนโยน วัชรธรรมะเข้าไปได้ง่าย ภายหลังมีผู้สนับสนุนบริจาคอุปกรณ์ต่างๆ ได้เขียนหนังสือ ผู้ปกครองที่เห็นความสำคัญและมีกำลังทรัพย์ ช่วยเทพื้นพื้นที่บริเวณลานธรรมให้ สถานที่ทำกิจกรรมจึงค่อยๆ พัฒนาขึ้น

(๘) **บิณฑบาตเยี่ยมผู้ป่วยที่โรงพยาบาล** เป็นการให้โอกาสกลุ่มผู้ป่วยบนเตียงในโรงพยาบาลได้มีโอกาสทำบุญและพูดคุยกับพระ พังธรรมเพื่อสร้างกำลังใจให้เกิดขึ้น ซึ่งได้ประโยชน์ทั้งผู้ป่วย ญาติของผู้ป่วยและพยาบาล โดยหลักธรรมที่บรรยายเป็นเรื่องของความเจ็บปวด และการควบคุมอารมณ์ตนเอง มีการเขียนหนังสือ เรื่องแม่กายป่วยแต่ใจไม่ป่วย โดยหาเจ้าภาพร่วมจัดพิมพ์ไว้แจกให้กับผู้ป่วยและคนทั่วไปที่สนใจ

๓. ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการฟื้นฟูบทบาทหน้าที่ของวัด

(๑) เจ้าอาวาส

เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากสังฆมณฑลเป็นชุมชนเมืองอย่างเต็มตัว การที่วัดสามารถรับมือและปรับตัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ ส่วนหนึ่งเนื่องมาจาก ๖ หลักคิดในการพัฒนาวัดของเจ้าอาวาส นั่นคือ ๑) วัดเก่าอย่าให้ร้าง ๒) วัดสร้างอย่าให้เสร็จ สร้างอาคารสถานที่แล้วต้องสร้างคนให้มีคุณธรรม จริยธรรมด้วย คนก็จะเข้ามาทำบุญเรื่อยๆ ๓) วัดเพชรอย่าให้หมอง ให้วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจ ต้องทำให้แกร่งให้คนเห็นคุณค่า ๔) วัดทองอย่าให้เศร้า ทำให้วัดสะอาด รมรื่น มีต้นไม้สำหรับพักผ่อน ๕) วัดเจ้าอย่าให้ขาด ไม่ขาดเจ้าอาวาสที่จะเป็นผู้นำในการพัฒนา ๖) วัดบาตรอย่าให้คว่ำ พระต้องทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ภายในวัด ทั้งนี้เจ้าอาวาสให้พระสงฆ์ในวัดมีหน้าที่ความรับผิดชอบตามความ

สมัครใจ ความถนัด ความสนใจของพระแต่ละรูป เจ้าอาวาสเน้นการพูดจริง ทำจริง แสดงความจริงใจและจริงจัง สำหรับเจ้าอาวาสพระองค์ต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เจ้าอาวาสอยากให่วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนเป็นศูนย์รวมจิตใจของญาติโยมเหมือนในอดีต ตามหลักคิดของ บวร คือ บ้าน วัด โรงเรียน มีการเปิดวัดให้ชุมชน และหน่วยงานต่างๆ สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์เพราะเห็นว่าวัดต้องเป็นผู้ให้เขาก่อน นอกจากนี้เจ้าอาวาสยังมีคุณสมบัติของการยินดีรับฟังความคิดเห็นจากพระสงฆ์และญาติโยม การปรับปรุงวัดและกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้มาจากการรับฟังความคิดเห็นจากทุกฝ่ายแล้ว และเจ้าอาวาสยังให้อำนาจทุกคนในการมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของวัดด้วย

(๒) พระสงฆ์ที่เป็นผู้นำในการเผยแผ่

พระแกนนำที่ทำให้เกิดการฟื้นฟูด้านเผยแผ่ธรรมคือ พระอาจารย์ ณัฐภพ ขนติโก ท่านเข้ามาช่วยงานเจ้าอาวาส มีความสนใจและมีความมุ่งมั่นในการทำงานอย่างจริงจังตลอดระยะเวลา ๕ ปี จบการศึกษาระดับปริญญาโท มีความรู้ความถนัดในด้านของการสื่อสาร การเจรจา มีการนำกลยุทธ์ทางการตลาดมาปรับใช้ในการทำโครงการต่างๆ ของวัด มีความสามารถในการเขียนโครงการ เจาะกลุ่มเป้าหมาย ใช้เทคโนโลยีในการสื่อสารและประชาสัมพันธ์ มีประสบการณ์ฝึกอบรมหลักสูตรจิตตปัญญาศึกษา มีประสบการณ์การทำงานก่อนบวชเปิดบริษัทรับจัดกิจกรรม (event) ประสบการณ์ทางโลกและความคิดสมัยใหม่ ประกอบกับความใฝ่รู้ในการศึกษาธรรมะและไม่หยุดนิ่งในการพัฒนาตนเองของพระแกนนำ ทำให้เกิดการปรับตัวของวัดท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ แนวทางที่ท่านใช้ในการทำงานคือ ๑) หาข้อมูลเพื่อทำความรู้จัก ด้วยการเข้าไปขอความร่วมมือกับองค์กรต่างๆ ๒) ทำงานเชิงรุก ๓) มีหลักฐานเชิงประจักษ์ มีเอกสารโครงการในการนำเสนอ สามารถอธิบายประโยชน์ที่นำไปของกิจกรรมได้ ๔) สร้างสัมพันธภาพเครือข่ายในการทำงาน เริ่มจากเป็นผู้นำแล้วถอยออกมาเป็นผู้ประสาน ทำตนให้เป็นตัวอย่างในการทำงานที่ดี ทำสม่ำเสมอ มุ่งมั่นไม่ย่อท้อ ตอนแรกนำทำ ชวนเขาทำ เมื่อมีผู้เข้ามาช่วย

ทำงานมากขึ้นก็ทยอยออกมาเป็นผู้ประสานงาน ๕) หมั่นศึกษาหาความรู้พัฒนาตัวเองอยู่เสมอ

(๓) ขรรษาสและกลุ่มขรรษาสที่เป็นภาคีเครือข่ายองค์กร

มีทั้งขรรษาสที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวัดอยู่แต่เดิม มีส่วนร่วมในการสร้างและพัฒนาวัดตั้งแต่อดีต ขรรษาสกลุ่มนี้มีบทบาทในการช่วยพัฒนาสภาพของวัด มีส่วนร่วมในการคิด เสนอวางแผนในการก่อสร้างหรือบูรณะศาสนสถานต่างๆ ที่สร้างขึ้นภายในวัด เป็นกระบอกเสียงในการกระจายข่าวและขอความร่วมมือต่างๆ จากคนในชุมชน

ขรรษาสกลุ่มใหม่จากภายนอกทั้งที่เป็นบุคคล ภาคีเครือข่ายและองค์กร ขรรษาสในกลุ่มนี้มาจากการทำงานเผยแผ่ของพระแกนนำ ซึ่งค่อนข้างมีความหลากหลาย มีทั้งที่เป็นบุคคล กลุ่มบุคคล และองค์กรซึ่งความหลากหลายนี้มีส่วนช่วยเสริมให้กิจกรรมต่างๆ มีความหลากหลาย เพราะแต่ละคนแต่ละองค์กรมีความถนัดและบทบาทที่แตกต่างกันไป ถือเป็นช่องทางในการช่วยขับเคลื่อนให้ธรรมะเข้าไปถึงความต้องการของกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ในสังคมได้มากขึ้น และทำให้วัดกลับมาจะมีมิติทางสังคมได้มากขึ้น •

กรณีศึกษาที่ ๒ วัดพระศรีอารีย์^๓

ต.บ้านเลือก อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

๑. สภาพของวัดพระศรีอารีย์ในอดีต

วัดพระศรีอารีย์ เป็นวัดเก่าแก่ที่บูรณะขึ้นมาใหม่เมื่อปี ๒๔๗๕ โดยมีเจ้าภาพหลักคือชมราวาส ในอดีตรอบวัดเป็นทุ่ง มีต้นไม้ใหญ่อยู่มากมายทำให้มีบรรยากาศร่มรื่น เป็นป่า มีไผ่หนามขึ้นรก คนเดินทางไปมาลำบาก การสร้างอุโบสถหลังใหม่ของวัดมีขึ้นปี ๒๕๐๔ ในสมัยหลวงพ่อจันทร์ โดยมีชาวบ้านเป็นแรงงานหลัก ไม่มีการจ้าง แต่ทำกันด้วยความสมัครใจ ช่วยกันตามกำลังศรัทธา การสร้างโบสถ์ครั้งนั้นไม่มีเสาเข็ม สร้างความกังวลแก่ชาวบ้าน แต่เมื่อเกิดน้ำท่วมใหญ่โบสถ์กลับไม่ได้รับความเสียหาย ทำให้ชาวบ้านเชื่อมั่นในวิถีดั้งเดิมของหลวงพ่อจันทร์มากขึ้น ในอดีตวัดมีขนาดเล็กมีพระสงฆ์อยู่ไม่มาก มีเพียงหลวงพ่อจันทร์ที่เป็นพระเกจิที่มีชื่อเสียง มีลูกศิษย์ให้ความเคารพศรัทธาอย่างมาก ชาวบ้านเดินทางมาให้ท่านเป่าหัว ทำน้ำมนต์ ทำเครื่องรางของขลังอยู่เนืองนิตย์เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน เป็นผู้นำทางจริยธรรม โดยให้คำแนะนำสั่งสอนชาวบ้าน เป็นพระผู้ทรงธรรมที่นำเคารพยำเกรงแก่ชาวบ้านทั่วไป

๒. ผลกระทบจากเมืองและสภาพวัดพระศรีอารีย์ในปัจจุบันและกิจกรรม

ปัจจุบันวัดพระศรีอารีย์มีขอบเขตพื้นที่น้อยลงกว่าในอดีต เพราะหลวงพ่อจันทร์เมตตาแบ่งพื้นที่ให้ชาวบ้านได้ทำนา และให้มีการตัดถนนผ่านเข้าไปยัง

^๓ พลธรรม์ จันคำ สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

ภาพจาก www.facebook.com/phrasian

หมู่บ้าน อาณาเขตวัดมีรั้วกันโดยรอบ เยื้องหน้าวัดมีตลาดนัดทุกวันศุกร์ ห่างจากวัดไป ๔ กิโลเมตรมีห้างสรรพสินค้า ชาวบ้านรอบวัดเปลี่ยนอาชีพจากทำนา และช่างก่อสร้าง มาเป็นอาชีพรับจ้างทำงานกับโรงงานปลาหวานซึ่งตั้งอยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียงกัน ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไป การเข้าวัดของชาวบ้านเป็นการเข้ามาในวันสำคัญทางศาสนาซึ่งเป็นวันหยุดของโรงงานเท่านั้น จากเดิมที่วัดมีกิจกรรมอะไรก็มักมาช่วยเหลือกันอย่างล้นเหลือ แต่ปัจจุบันนี้ การเข้ามาทำกิจกรรมในวัดมีความเห็นห่าง วัดจึงมีกุศโลบายที่จะดึงคนให้เข้าวัด โดยอาศัยวัตถุประสงค์ที่มีอยู่แล้วแต่เดิม เช่น โบสถ์ของพระเกจิอาจารย์ และการเปิดพื้นที่ให้กิจกรรมใหม่ๆ ด้วย เช่น กลุ่มการเงินของชาวบ้าน ที่เรียกรวมๆ ว่า “สถาบันการเงิน” เพื่อให้คนต้องเข้ามาในวัด นอกจากนี้ยังจัดกิจกรรมต่างๆ ที่มีลูกหลาน ผู้สูงอายุ เข้ามาร่วมด้วย เพื่อให้สถาบันครอบครัวเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกันในวัด

พระสงฆ์ในวัดที่มีมากขึ้นปรับบทบาทให้เกื้อกูลต่อการทำงานเชิงสังคม ชาวาวาสมีบทบาทช่วยเหลืองานของวัดอย่างแข็งขัน เจ้าอาวาสปัจจุบัน พระครูวิฑิตพัฒนโสภณ ไม่ได้เป็นพระเกจิอย่างยุคก่อน แต่เป็นพระนักพัฒนา เน้นแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน สนับสนุนให้คนเรียนหนังสือ ท่านเป็นผู้ที่มีความชาญฉลาดในการแสดงธรรม และมีวิธีการวิเคราะห์ทำความเข้าใจคนและชุมชน มีเมตตาธรรมสูง ทำให้เกิดการพัฒนากันทั้งคน พื้นที่ ระบบโครงสร้าง และการบริหารจัดการต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย เช่น

(๑) *ค่ายวาทศิลป์* ให้เด็กได้แสดงออกบนเวทีผ่านการได้วาที การจัดกิจกรรมทำให้เด็กได้รับรางวัลด้านวาทศิลป์ ส่งผลให้ผู้ปกครองและเด็กให้ความสนใจมาก แต่ละปีมีการจัด ๑ รุ่น มีเด็กเข้าร่วมประมาณ ๓๐๐ - ๔๐๐ คน จากหลายจังหวัด พระผู้นำกิจกรรมจะจัดให้เด็กฝึกฝนกันอย่างทั่วถึง มีพี่เลี้ยงประจำกลุ่มคอยประเมินผล พระวิทยากรจะสอดแทรกธรรมให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านกิจกรรมนี้

(๒) *ค่ายพุทธบุตร* เปิดพร้อมกับค่ายวาทศิลป์ เกิดขึ้นจากการที่

พระนักศึกษาก็ไปดูงานที่วัดชลประทานรังสฤษดิ์ เห็นกิจกรรมธรรมทายาท จึงนำมาประยุกต์ใช้ที่วัดบ้าง แรกๆ เป็นการเดินทางไปขอบรรยายตามโรงเรียน ตามสถานีวิทย์ภายใต้โครงการธรรมโฆษณีสัญจร พอโรงเรียนเห็นว่าวัดมีพระบรรยาย โรงเรียนก็เริ่มนำเด็กมาเข้าค่ายที่วัด ให้สอดคล้องกับหลักสูตร บังคับของกระทรวงศึกษาธิการ โดยมีพระนักศึกษามาเป็นพระวิทยากร กิจกรรม จะเน้นให้เด็กสำนึกถึงพระคุณพ่อแม่ ครู มีการเดินจงกรม เรียนรู้ศีลธรรม โทษ ยาเสพติด และมีกิจกรรมสันตนาการร่วมด้วย การอบรมในค่ายจะมีข้อมูล โรงเรียนเป็นข้อมูลพื้นฐานในการจัดอบรม

(๓) สถาบันการเงิน เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของชุมชน โดยมีกลุ่มกิจกรรมหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน กองทุนสวัสดิการกองทุนหมู่บ้านและสถาบันการเงิน กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบล บ้านเลือก และมีมูลนิธิประชาคมจังหวัดราชบุรี มูลนิธิสว่างวรรณ ซึ่งอยู่ในความดูแลของผู้จัดการสถาบันการเงิน โดยมีเจ้าอาวาสเป็นประธาน การทำงานแต่ละกลุ่มขึ้นกับโครงสร้างแต่ละกลุ่ม การบริหารจัดการแยกกันแม้จะมีกรรมการบางคนซ้ำบ้างก็ตาม ปัจจุบันมีเงินหมุนเวียนจากสมาชิก ๒๑ ล้านบาท ปล่อยกู้ ๒๐ ล้าน

(๔) สมาคมผู้สูงอายุและคลังปัญญาจังหวัดราชบุรี เป็นที่พบปะพูดคุย และมีการเลี้ยงอาหารทุกเดือน มีการแข่งขันเปตองช่วงเทศกาลสงกรานต์เป็นกิจกรรมประจำปีที่ดีอย่างต่อเนื่อง วัดเตรียมสถานที่ให้ เจ้าอาวาสดูแลเรื่อง ค่าใช้จ่าย กิจกรรมนี้ถือว่าได้สร้างความสัมพันธ์ได้ดี รายได้ที่ได้มาก็นำไปทำกิจกรรมดูแลผู้สูงอายุ

(๕) โครงการเศรษฐกิจพอเพียง เป็นฐานคิดสำคัญที่วัดยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติและเผยแพร่ให้ชาวบ้าน เจ้าอาวาสและแกนนำชุมชนด้านสถาบันการเงิน พยายามสร้างตัวอย่างให้ชาวบ้านเห็นถึงความเป็นอยู่ที่พอเพียงตามอัตภาพ

(๖) โครงการฟื้นฟูคนพิการ เป็นการจัดกิจกรรมทุกวันศุกร์สุดท้ายของเดือน ให้หมอมารักษาคนพิการ พิธีกรรมจากหลวงพ่อก็มีจิตอาสา มาเล่นดนตรีให้

ผู้ป่วยฟัง เพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้ผู้พิการ

(๗) การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นการให้เด็กได้มาใช้เวลาช่วงปิดเทอมใหญ่ในวัด แต่ด้วยเงื่อนไขของเด็กและสภาพสังคมทำให้มีการปรับลดระยะเวลาการบวชจาก ๑ เดือน เหลือ ๗ - ๑๐ วัน จำนวนเณรที่บวชก็มีจำนวนลดลง กิจกรรมในช่วงบวชคือ การบรรยายธรรม ฝึกสมาธิ สอนเดินจงกรม บางครั้งก็มีกิจกรรมด้านการพัฒนาชุมชนด้วย เช่นการทำปุ๋ยคอก การทำนาสาธิต การให้ความรู้เรื่องสุขภาพ เป็นต้น

๓. ปัจจัย เงื่อนไข ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจนมาเป็นสัปปายะ - มิติทางสังคมในปัจจุบัน

(๑) วิธีคิดเรื่องบทบาทที่เกี่ยวเนื่องกันระหว่างวัดกับชุมชน

เจ้าอาวาสซึ่งเป็นผู้นำทางความคิด มีหัวใจในการพัฒนา ที่ไม่ได้คิดเพียงแต่การพัฒนาวัด แต่คิดไปถึงการพัฒนาคนและปากท้องของชุมชนด้วย ทำให้เกิดการเกี่ยวเนื่อง พัฒนาไปร่วมกันทั้งวัดและชุมชน สำหรับพระแกนนำพุทธบุตร ก็เห็นความสำคัญของการเกี่ยวเนื่องกันระหว่างวัดและชุมชน แม้ว่าพระแกนนำบางกิจกรรมจะไม่ได้เห็นด้วยกับแนวคิดสังคมสงเคราะห์ แต่ก็ให้การสนับสนุนด้วยความเคารพนอบน้อมผู้นำ

(๒) การวิเคราะห์ชุมชน ด้วยงานวิจัยกระดาดแผ่นเดียว (ธมฺมวิจัย)

“ธมฺมวิจัย” เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่เจ้าอาวาสใช้ในการวิเคราะห์ชุมชน วิเคราะห์ปัญหาสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดความสงสัยและต้องการแก้ไขปัญหา เจ้าอาวาสเรียกการวิจัยของตนเองว่า “งานวิจัยกระดาดแผ่นเดียว” ด้วยการเริ่มต้นจาก “สายบิณฑบาต” โดยเมื่อพระออกบิณฑบาตจะต้องรู้จักสังเกต สอดส่อง วิเคราะห์คนในหมู่บ้าน ทำให้เจ้าอาวาสและพระในวัดมีความเข้าใจ ข้อมูลพื้นฐานของคนในหมู่บ้าน แนวคิดนี้ถูกนำมาใช้ในกิจกรรมอื่นๆ ด้วย เช่น ใช้ในการสอนเด็กๆ ให้รู้จักสังเกต วิเคราะห์ นอกจากนี้ ยังมีเครื่องมือ แผนภูมิศาสตร์ แผนที่เดินดิน เพื่อใช้ทำความเข้าใจและทำความเข้าใจชุมชนให้มากขึ้น

เจ้าอาวาสใช้ข้อมูลเหล่านี้ประเมินการให้ความช่วยเหลือของชาวบ้านที่มีต่อวัด เป็นความสามารถที่จะควบคุมสถานการณ์ เข้าใจคน เข้าใจพฤติกรรมของคน ได้อย่างรอบคอบ โดยอาศัยข้อเท็จจริง จากบันทึกที่เป็นข้อมูลพื้นฐาน

(๓) กระบวนการทำงาน

การทำงานของเจ้าอาวาสเป็นไปอย่างมีหลักคิด เจ้าอาวาสเป็นผู้นำหลัก ในการวางแผน วางกรอบนโยบายการพัฒนา เน้นในการทำงานแบบมีส่วนร่วม เน้นว่าทุกคนต้องไม่เห็นแก่ตัว ทำงานร่วมกันได้ ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน มีหลักทำ ในการบริหารแบบสมัยใหม่ อาศัยความเคารพศรัทธาต่องาน ใช้การตลาดเข้ามาช่วย เกื้อหนุนให้ค่าตอบแทนที่เหมาะสมสำหรับคนที่มาทำงานประจำ เพื่อหล่อเลี้ยงน้ำใจคนที่มาช่วย ให้ทุกคนได้ทำหน้าที่อย่างทั่วถึง มีที่ปรึกษา คือ อดีตผู้อำนวยการเทคนิคราชบุรี และที่ปรึกษาตลาดศรีเมือง ในการช่วยคิดเรื่อง ที่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน โดยเจ้าอาวาสจะเป็นผู้ตัดสินใจ มีเครื่องมือ เทคโนโลยีที่ทันสมัย เพียงพร้อม มีอุปกรณ์พร้อมใช้งานเสมอ ไม่ว่าจะเป็น คอมพิวเตอร์ ปริ้นเตอร์ เครื่องเสียง เป็นต้น

(๔) ความรู้ที่ใช้ในการทำงาน

หลักธรรมที่เจ้าอาวาสใช้ในการทำงาน และมีอิทธิพลต่อการสร้าง กระบวนการเรียนรู้ให้แก่พระลูกวัด คือ ๑) ธมมวิจย เป็นความรู้พื้นฐานที่ท่าน ใช้ในการทำงานชุมชน ๒) พรหมวิหาร ๔ ผู้นำต้องมีใจเป็นพรหมวิหารธรรม ๓) อริยสัจ ๔ เป็นหลักการในการแก้ไขปัญหาที่แท้จริง รู้ทุกข์ รู้สุข รู้ทางแก้ ปัญหา ๔) กตัญญู หรือ หลัก ๕ ดีของมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ ลูกดี ศิษย์ดี เพื่อนดี พลเมืองดี ศาสนิกชนที่ดี ๕) วิธีคิดเรื่องความยั่งยืน ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เน้นความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย สอนให้ชาวบ้านรู้จักกินรู้จักใช้ กินตาม ฤดูกาล กินสิ่งที่ปลูก ปลูกสิ่งที่กิน กินแล้วไม่จนไม่เจ็บ เพราะกินพืชที่ปลูกเอง กินธรรมชาติที่ดูแลเอง ไม่มีสารเคมีแปลกปลอม ๖) การทำงานอย่างมียุทธศาสตร์ มีการตั้งเป้าหมายไว้ชัดเจน มีแผนการทำงานที่ชัดเจน มีการเขียนไว้เป็นการส่วนตัวเพื่อตรวจทาน และเดินไปตามแผนที่วางเอาไว้ มุ่งองการณ์ไกล มีวิสัยทัศน์

ท่านนำเงินมรดกที่ได้รับมาซื้อที่ดินรอบวัด เนื่องจากเห็นว่ากลุ่มธุรกิจการเกษตร กำลังกว้างขึ้นซื้อที่ดินบริเวณเดียวกันนี้เกือบหมด เจ้าอาวาสประสงค์จะพัฒนาที่ดินบริเวณดังกล่าวให้เป็นหมู่บ้านคุณธรรม สร้างชุมชนที่เข้มแข็ง ที่ทำงานร่วมกันกับวัดได้อย่างเกื้อกูล

(๕) การเรียนรู้ การแสวงหาความรู้

เจ้าอาวาสมีบุคลิกลักษณะของความเป็นนักวิจัย มีอุปนิสัยทางวิชาการ และการทำงานอย่างเป็นระบบ โอกาสที่ทำให้ท่านได้เติบโตทางความคิดคือการได้เรียนรู้จากการทำงานเป็นพระลูกวัด สมัยหลวงพ่อชั้นนี้ นอกจากนี้ท่านยังมีโอกาสได้ร่วมงานกับกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ทำให้เกิดการพัฒนาความคิดเชิงการวิจัย มีโอกาสทำงานวิจัยของสกว. ช่วยสร้างกระบวนการคิดวิเคราะห์ ได้เรียนรู้เกี่ยวกับแนวคิดสังขะสะสมทรัพย์ ซึ่งเป็นฐานคิดและแนวทางการพัฒนาชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ พระแกนนำก็เป็นนักอ่านและแสวงหาความรู้ใหม่ มีการแสวงหาความรู้ด้วยการสังเกตและการอ่านบริบททางสังคม สำหรับการดูงานของพระลูกวัด เจ้าอาวาสก็ให้การสนับสนุน สำหรับไวยาวัจกรที่บริหารจัดการงานส่วนใหญ่ของทางวัด ก็ได้มีโอกาสเรียนรู้จากการได้ติดตามทำงานร่วมกับพระ ได้ไปศึกษาดูงานเรียนรู้ตัวอย่างของวัดและบุคคลต่างๆ เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนางานของตนเองด้วย

(๖) ปัญหาและวิธีแก้ไขปัญหา

เมื่อเกิดปัญหานั้น เจ้าอาวาสแก้ไขตามแต่สถานการณ์ ทั้งปล่อยให้ปัญหาดำเนินไปและให้คลี่คลายไปเอง หรือให้ผู้อื่นช่วยกันคิดหาทางแก้ไข ท่านปล่อยให้คนอื่นทำงานกันเองในบางงานเพื่อให้คนอื่นกล้าแสดงความคิดเห็น ได้อย่างเต็มที่ การทำงานเป็นไปอย่างยืดหยุ่น ใช้หลักเมตตาเป็นสำคัญ ไม่ตำหนิ แต่พยายามเข้าใจ ร่วมกันคิดร่วมกันทำ และให้คำปรึกษาระหว่างพระด้วยกัน

(๗) การปรับปรุง ขยายงานให้ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง

เจ้าอาวาสเน้นการทำงานสังคมสงเคราะห์ที่มุ่งเน้นความยั่งยืน กิจกรรมหลายๆ อย่างมีการต่อยอดไปเรื่อยๆ เช่น มูลนิธิกับหลักความยั่งยืน ต่อยอด

จากสมาคมผู้สูงอายุ มีการวางแผนและคิดเรื่องการสร้าง “ธรรมสถาน” เพื่อเป็นสถานที่ให้ผู้สูงอายุได้มาพูดคุยกัน มีการซื้อที่ดินทำเป็นตัวอาคาร ซึ่งการดำเนินการจะอยู่ในนาม มูลนิธิสว่างวรรณ และมูลนิธิประชาคมจังหวัดราชบุรี ซึ่งท่านเห็นว่ายั่งยืนกว่าการทำในนามวัด ส่วนหนึ่งที่ทำให้พระวิทยากรพระลูกวัดทำงานต่อ ยอด ต่อเนื่อง เป็นเพราะการสำนึกถึงคุณเจ้าอาวาส พระเกณนำพระวิทยากร ฆราวาสให้การนับถือ เกิดการสานงานอย่างต่อเนื่อง มีการสร้างเครือข่ายพระวิทยากร ขึ้น เพื่อให้พระวิทยากรกลับมาช่วยงานอย่างต่อเนื่องแม้จะย้ายไปจำพรรษาที่อื่นแล้วก็ตาม

(๘) สภาพแวดล้อมภายในวัดเอื้อให้การแสดงบทบาทของวัดมีประสิทธิภาพไปสู่ความสำเร็จ

สภาพแวดล้อมภายในวัด มีความสะดวกสบายเหมาะสม มีปัจจัยสี่ครบถ้วนบริบูรณ์ หมู่บ้าน ชุมชนไม่ได้อยู่ห่างไกล พระมีอิสรภาพทางความคิดที่จะพัฒนางาน พัฒนาตนได้ตามความถนัดหรือตามจริตของตน มีผู้ทรงภูมิปัญญา ผู้ทรงคุณธรรม คือเจ้าอาวาสซึ่งเป็นผู้นำการพัฒนานั้น ท่านเป็นทั้งผู้นำทางความคิด และเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ทำให้ท่านมักเป็นที่ปรึกษาและชี้ทางออกปัญหาได้อยู่เสมอ และผุดบังเกิดความคิดสร้างสรรค์ ในการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง

(๙) การปรับปรุงสภาพแวดล้อมเพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์กับชุมชน

เจ้าอาวาสให้ความสำคัญกับความเป็นธรรมชาติ มีการปรับภูมิทัศน์ แต่ก็ไม่ได้ตัดหรือทำลายต้นไม้ มีการพัฒนาสวนหย่อม สระน้ำ ปรับป่าให้เป็นระเบียบ เพื่อให้ดูสบายตา และแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาสอย่างชัดเจน

(๑๐) การขยายงานในวัด

กิจกรรมของวัดพระศรีอารย์เป็นการเผยแพร่ธรรมควบคู่ไปกับงานพัฒนาชุมชน งานสังคมสงเคราะห์ เจ้าอาวาสให้การสนับสนุนกลุ่มองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวกับชุมชน อำนวยความสะดวกให้บุคคลภายนอกมาจัดกิจกรรมในวัดได้อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นจุดเด่นและดึงดูดให้เกิดกิจกรรมและโครงการอีกมากมาย ทั้งที่ต่อเนื่อง เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ และกำลังเกิดขึ้น •

ภาพจาก www.facebook.com/phrasian

ภาพจาก www.facebook.com/klonghaechalermraja

กรณีศึกษาที่ ๓ วัดคลองแห ^๔

ต.คลองแห อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา

๑. การเปลี่ยนแปลงเป็นเมืองของหาดใหญ่กับชุมชนตำบลคลองแห

การสร้างสถานีรถไฟใหญ่ในปี ๒๔๕๒ ทำให้เมืองหาดใหญ่เป็นชุมทางที่สำคัญของภาคใต้ เกิดการขยายตัวของเมืองมากขึ้น มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว เกิดการขยายตัวของอาคารบ้านเรือนโดยรอบสถานีรถไฟ และการยกระดับจากตำบลขึ้นมาเป็นเทศบาลเมืองหาดใหญ่ซึ่งทำให้ความเป็นเมืองขยายออกไปอีก ส่งผลให้มีความต้องการใช้ที่ดินเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงของชุมชนหาดใหญ่ส่งผลต่อชุมชนคลองแหในช่วง ๒๐ - ๓๐ ปีที่ผ่านมา มีการสร้างถนนสายสำคัญ ห้างสรรพสินค้า โครงการพัฒนาอาคารพาณิชย์และหมู่บ้านจัดสรรเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ที่ดินมีราคาสูงขึ้น มีการอพยพย้ายถิ่นจากคนภายนอกเข้ามาเพิ่มขึ้น

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงชุมชนคลองแหมีวิถีชีวิตที่หลากหลายมากขึ้น เพราะมีทั้งชุมชนดั้งเดิมและชุมชนใหม่ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ สำหรับชุมชนดั้งเดิมประมาณ ๓๐ - ๔๐ % ยังคงรักษารูปแบบการดำเนินชีวิตแบบเดิมและสายสัมพันธ์ทางสังคมไว้ได้เป็นส่วนใหญ่ แม้ว่าวิถีการปฏิบัติบางอย่างเริ่มเปลี่ยนไป เช่น ในประเพณีเดือนสิบในอดีตเด็กและคนแก่มีน้ำที่หอบหิ้วขนมพื้นบ้าน เช่น ขนมลา ขนมเจาะหู ขนมดัดซั่มที่เหลือจากการทำบุญเดินแจกจ่าย

^๔ ผศ.ดร.เยาวนิจ กิตติธรรกุล มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

ให้แก่เครือญาติและเพื่อนบ้านภายในชุมชน ปัจจุบันก็เปลี่ยนเป็นการให้ผลไม้ เช่น แอปเปิ้ลและกล้วยแทน

๒. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงเป็นเมืองต่อวัดคลองแห

วัดคลองแห ตั้งอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีคลองไหลผ่านสองสาย คือคลองเตยและคลองแห ทำให้พื้นที่วัดถูกแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ในอดีตพื้นที่ชุมชนโดยรอบเป็นที่นาและสวนยางพารา วัดตั้งอยู่ในชุมชน ที่มีทั้งชาวพุทธและมุสลิม วัดนี้เกิดจากการบริจาคที่ดินอันเป็นมรดกบวรพบุรุษของเจ้าอาวาสองค์แรกของวัด ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนเป็นไปอย่างเกื้อกูล ชาวบ้านแกนนำมีส่วนร่วมในการคิด วางแผน และดำเนินงานด้านศาสนกิจและวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้าน ร่วมกับเจ้าอาวาสในยุคต่างๆ มาโดยตลอด วัดมีการพัฒนาเรื่อยมาตั้งแต่อดีต มีการเปิดสอนปริยัติธรรม สร้างโรงเรียน การพัฒนาและความศรัทธาของชุมชน รอบวัดคลองแหเกิดขึ้นในช่วงปี ๒๕๐๓ - ๒๕๐๔ ยุคพระอาจารย์ทอง เจ้าอาวาสลำดับที่ ๗ ที่ให้การสนับสนุน ส่งเสริมการศึกษาของพระและชุมชน ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

เมื่อความเป็นเมืองเข้ามาสู่ชุมชนคลองแห ก็ทำให้ความเจริญขยายตัวเข้ามาในวัดด้วย ถนนที่ตัดผ่านทำให้วัดอยู่ห่างจากศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของอำเภอหาดใหญ่เพียง ๖ กิโลเมตร อยู่ห่างจากถนนหลวงไม่เกิน ๑ กิโลเมตร ชุมชนรอบๆ วัดเป็นชุมชนผสมผสานมีคนภายนอกอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน มีโครงการหมู่บ้านจัดสรรหลายแห่งภายในพื้นที่ กิจกรรมของวัดมีทั้งกิจกรรมที่สืบทอดตามประเพณี วันสำคัญทางศาสนา และกิจกรรมที่รื้อฟื้นขึ้นมา กิจกรรมที่เกิดขึ้นมาใหม่ตามความต้องการของเครือข่าย

๓. พัฒนาการของบทบาทหน้าที่ของวัดคลองแห

นับตั้งแต่ปี ๒๕๔๒ ที่พระอาจารย์สมพร สุวานมโม เข้ามารับตำแหน่ง

เจ้าอาวาส โดยความเห็นชอบและการสนับสนุนของแกนนำของชุมชนซึ่งได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดอย่างเต็มที่ในช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๒ - ๒๕๕๑ ได้มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงวัดในด้านต่างๆ ดังนี้

(๑) การเผยแผ่ธรรมะ

แนวปฏิบัติด้านการเผยแผ่ธรรมะและการปฏิบัติธรรมดำเนินต่อเนื่องมาจากอดีต ทั้งเรื่องเข้มงวดจริงจังกับการฝึกพระเณรในวัด ส่งเสริมให้ฆราวาสเข้าร่วมสวดมนต์ทำวัตรเช้าวัตรเย็นทุกวันพระ และการจัดให้พระเณรเทศนาธรรมให้แก่ญาติโยมตลอดช่วงเช้าพรรษา กิจกรรมที่เริ่มจัดขึ้นใหม่ คือ การจัดค่ายธรรมะให้แก่เด็กและเยาวชน ใช้เวลาการจัด ๒ - ๓ วัน มีการปรึกษาหารือกันระหว่าง พระ กรรมกาวิตร และผู้ที่ต้องการจัดกิจกรรม เพื่อกำหนดรูปแบบ และเนื้อหาสาระที่จะใช้ในการอบรม ค่ายนี้มี ๒ รูปแบบ คือ ค่ายเยาวชนด้านธรรมะ เรียนรู้ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และค่ายศิลปวัฒนธรรม

(๔) การสังคมสงเคราะห์

อดีตวัดคลองแหเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชน วัดมีการบริจาคที่ดินเพื่อสร้างโรงเรียนวัดคลองแห รวมทั้งเป็นแหล่งความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรและการรักษาโรคแผนโบราณ ต่อมาช่วงพระอาจารย์สมพร ท่านเน้นการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมและประเพณีพื้นบ้าน และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นหลัก โดยร่วมกันกับแกนนำของวัด และเครือข่ายภายนอกชุมชน กิจกรรมที่ทำได้แก่ การฟื้นฟูวิถีวัฒนธรรมและตำนานของชุมชนคลองแห เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาได้ร่วมกันสืบค้นประวัติความเป็นมาของชุมชน การอบรมให้ความรู้ชาวบ้านทุกวันพระ โดยมีวิทยากรมาให้ความรู้ที่มีประโยชน์ หรือความรู้ที่ชาวบ้านสนใจ ในช่วงเวลาที่พระฉันเพล การทำผ้ายัดกษยะ เพื่อฟื้นฟูคุณภาพน้ำในคลองแห ด้วยการทำน้ำหมักชีวภาพ การทำตลาดน้ำริมคลองข้างวัดคลองแห เพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์อาหารและขนมของท้องถิ่น เป็นต้น

๔. ปัจจัยที่เอื้อต่อบทบาทหน้าที่ของวัดคลองแหในช่วงเวลา พ.ศ. ๒๕๔๒ - ๒๕๕๑

(๑) ความเข้มแข็งของแกนนำชุมชนที่มีความผูกพันกับวัดมายาวนาน

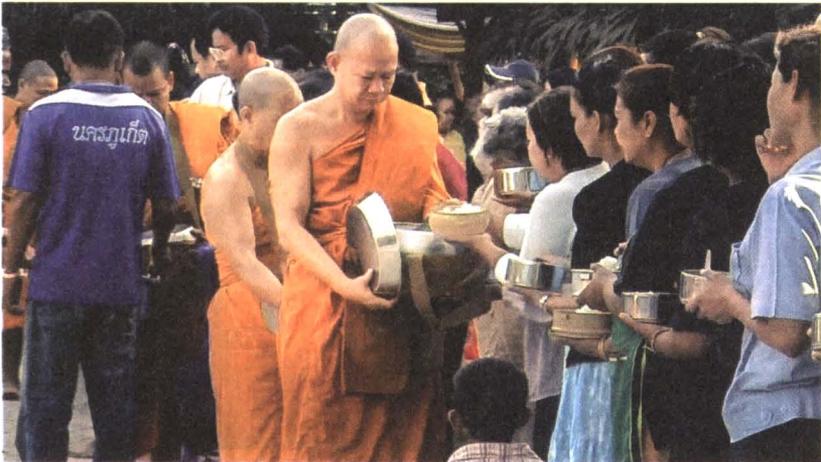
แกนนำชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการทำกิจกรรมของวัด แม้ว่าความเข้มข้นในความสัมพันธ์จะลดระดับลง แต่เมื่อวัดขอระดมกำลังแรงงาน เวลา และทุนทรัพย์ แกนนำต่างก็ให้ความร่วมมืออย่างดี ทั้งนี้ชุมชนยังคงมีแกนนำของชุมชนซึ่งเป็นคนดั้งเดิมที่มีความศรัทธาและความรู้สึกผูกพันกับวัด มีความพร้อมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ความรู้และทักษะการบริหารจัดการสมัยใหม่ที่เข้ามาร่วมคิดค้น วางแผน และดำเนินงานต่างๆ ในวัด เพื่อสนับสนุนให้เกิดการบริหารจัดการวัดอย่างมีส่วนร่วมและเกิดระบบที่ชัดเจน โปร่งใส ติดตาม กำกับดูแลงานจัดการ

(๒) คุณสมบัติของเจ้าอาวาส

คุณสมบัติของเจ้าอาวาสที่น่าสนใจมีดังนี้ ๑) มีความสามารถในการผสมานภูมิปัญญาและความใฝ่เรียนรู้ การที่ท่านอยู่ในช่วงรอยต่อของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในช่วงของนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม มีโอกาสเรียนรู้วิชาการและประสบการณ์ทั้งทางโลกและทางธรรมจากโลกภายนอก มีโอกาสเรียนรู้ในกรุงเทพฯ ทำให้ท่านสามารถเชื่อมโยงภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สูญหายไปจากชุมชน เข้ากับภูมิความรู้และประสบการณ์ที่ได้สั่งสมจากการดำเนินชีวิตในสังคมสมัยใหม่ได้ ๒) มีบุคลิกภาพที่เอื้อต่อการสร้างและรักษาสายสัมพันธ์ทางสังคม ท่านให้ความสนใจใส่ใจดูแลสมาชิกที่เข้ามาทำกิจกรรมในวัดอย่างเต็มที่ ทั้งด้านอาหารการกิน และที่พัก เมื่อมีบุคคลภายนอกติดต่อขอใช้สถานที่หรือพื้นที่ในวัด ก็จะทำให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เมื่อมีผู้มาเข้าร่วมกิจกรรมของวัดก็จะได้รับการติดต่อและเชิญชวนให้เข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทำให้วัดเป็นพื้นที่สาธารณะของสังคม

(๓) การเชื่อมโยงบทบาทหน้าที่สังคมสงเคราะห์ของวัดกับ เครือข่ายภายนอก

แกนนำแต่ละบุคคลของเครือข่าย มีความรู้ความเชี่ยวชาญที่ต่างกัน และมีความหลากหลาย การเข้ามาร่วมงานของเครือข่ายส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน และเกิดการพัฒนาระบบการทำงานของวัด อย่างไรก็ตาม แต่ละเครือข่ายมีวัตถุประสงค์ในการสนับสนุนกิจกรรมของวัดต่างกัน ต้องใช้วิจารณญาณในการเลือกรูปแบบ และจัดระดับความสัมพันธ์ด้วยเพื่อให้ได้ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย •

ภาพจาก www.facebook.com/klonghaechalermraja

ภาพจาก sites.google.com/site/watpopuak/home

กรณีศึกษาที่ ๔ วัดโพธิ์เฟือก ^๕

ต.บางกรวย อ.บางกรวย จ.นนทบุรี

๑. การเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองของพื้นที่โดยรอบวัดโพธิ์เฟือก

วัดโพธิ์เฟือก เป็นวัดดั้งเดิมของชาวสวนบางกรวย ก่อสร้างขึ้นเมื่อปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา อดีตวัดโพธิ์เฟือกเป็นวัดเล็กๆ ที่ตั้งอยู่ในชุมชนเกษตรกรรม ชาวบ้านปลูกสวนกล้วย สวนทุเรียนเป็นหลัก บ้านเรือนตั้งห่างไกลกันเป็นหย่อมๆ มีจำนวนพระค่อนข้างน้อยและได้ภัตตาหารจากการบิณฑบาตไม่มากนัก กิจกรรมในวัดรองรับเฉพาะบุญพิธีขนาดเล็ก เช่น การตักบาตรและการฟังเทศน์เฉพาะวันพระ จะมีเทศกาลทำบุญขนาดใหญ่บ้างก็ในวันพระใหญ่ที่สำคัญ ต่อมามีการตัดถนนบางกรวย - ไทรน้อย เกิดการยกระดับตำบลเป็นเทศบาลตำบลและเทศบาลเมืองบางกรวยตามลำดับ เริ่มมีการเข้ามาของที่ทำกรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ (กฟผ.) และสำนักงานองค์การโทรศัพท์ฯ (ทศท.) มีผู้ย้ายถิ่นฐานเข้ามาทำงานเป็นจำนวนมาก การขยายตัวทำให้พื้นที่เพาะปลูกเริ่มลดลง เกิดเป็นหมู่บ้านจัดสรร อพาร์ทเมนต์ และบ้านเช่ามากขึ้น เมื่อเกิดการตัดถนนราชพฤกษ์ และการก่อสร้างรถไฟฟ้าสายสีแดง ชาวไร่เริ่มทยอยขายพื้นที่การเกษตร เปลี่ยนพื้นที่เป็นที่อยู่อาศัยเกือบทั้งหมด

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปของวัด ได้แก่ ตำแหน่งหน้าวัด ที่เปลี่ยนให้หันหน้าเข้าถนนบางกรวย-ไทรน้อยที่เพิ่งตัดใหม่ ประชากรรอบวัดเริ่มมีจำนวนมากขึ้น เดิมชาวบ้านมีวิถีชีวิตเป็นเกษตรกร ชาวไร่ ชาวนาก็กลายมาเป็นคนชนชั้นกลาง

^๕ เอกภพ สิทธิวรรณธนะ และ ศเชนทร์ อัครมณีกุล

ที่อพยพเข้ามาใหม่ เป็นผู้ใช้แรงงานทำงานในเมือง การทำบุญเปลี่ยนไปเป็น วันเสาร์อาทิตย์หรือวันหยุด ความเจริญทางวัตถุมีมากขึ้น พื้นที่ใช้สอยภายใน วัดถูกแปรสภาพเป็นที่จอดรถ

๒. ผลกระทบของความเป็นเมืองต่อการดำเนินบทบาทหน้าที่ของวัด

ในช่วงก่อน ปี ๒๕๕๐ เมื่อความเป็นเมืองได้เริ่มต้นขึ้น วัดโพธิ์เผือก ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของวัดด้านการเผยแผ่ธรรมะ และการสร้างสัมพันธ์กับชุมชนมากนัก บทบาทด้านการปฏิบัติ เผยแผ่ธรรมะของ พระสงฆ์ วัดโพธิ์เผือกยังคงมีกิจสงฆ์ที่เป็นวิถีปฏิบัติตามประเพณี วัดยังคงเป็น แหล่งที่พักของพระนิสิต ที่เอื้อให้พระต่างจังหวัดได้มาอาศัยเล่าเรียนใน มหาวิทยาลัยของสงฆ์ทั้งสองแห่ง กิจกรรมการสั่งสอนธรรมในวันพระก็ยังคงมี อยู่ในรูปแบบเดิม แต่เปลี่ยนรายละเอียดบ้างเช่น ความยาวของเทศน์มหาชาติ ลดลงจาก ๑ วัน เหลือ ๓ ชั่วโมง การหายไปของการแห่เทศน์ เป็นต้น

สำหรับบทบาททางสังคมระหว่างวัดกับชุมชน เจ้าอาวาสเอื้อเพื่อให้ผู้ที่ เดินทางมาอาศัยใหม่ได้ พักอาศัยอยู่บริเวณหลังวัด เก็บค่าเช่าที่พักในราคาไม่ แพง และไม่เคร่งครัดในการเรียกเก็บมากนัก อีกทั้งเอื้อเพื่อพื้นที่เขตวัดเป็นที่ จอดรถที่ไม่เคร่งครัดในการเก็บค่าจอดรถ แม้จะมีช่วงเวลาหนึ่งที่เจ้าอาวาส จำงคนเก็บค่าจอดรถ แต่ต่อมาก็ยกเลิกมาตรการการเก็บค่าจอดรถดังกล่าว

๓. การปรับตัวเพื่อฟื้นฟูบทบาทของวัดโพธิ์เผือกในบริบทเมือง

ในช่วง พ.ศ. ๒๕๕๐ กิจกรรมของวัดมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างโดยผ่านการ ออกแบบและทำอย่างเป็นระบบโดยพระบวชใหม่นามว่า พระวิจิต ธมฺมุชิตโต (เปานิล) ดังนี้

๑) การทำวัตรสวดมนต์เย็นเป็นประจำทุกวัน ให้ฆราวาสมาร่วมสวดมนต์ ทำวัตรเย็นกับพระสงฆ์เป็นการฟื้นฟูกิจกรรมเดิมที่เคยปฏิบัติอยู่แต่ขาดช่วงไป โดยเพิ่มการนั่งสมาธิ ฟังธรรมะบรรยายเข้าไปร่วมด้วย โดยทางวัดจัดสถานที่

ให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้สูงอายุ ในช่วงแรกของการจัดกิจกรรมมีการสอบถามญาติโยมเพื่อปรับกิจกรรมต่าง ๆ ให้เหมาะสม กิจกรรมดังกล่าวดำเนินการสืบเนื่องมาได้จนถึงปัจจุบันกว่า 6 ปีแล้ว

๒) *กลุ่มปฏิบัติธรรมและถือศีล ๘* เป็นกิจกรรมต่อยอดจากกลุ่มสวดมนต์ทำวัตรเย็น เป็นการให้คนเข้ามาถือศีล ๘ ในช่วงเข้าพรรษา กิจกรรมดังกล่าวทำให้ญาติโยมมีโอกาสใกล้ชิดกับพระมากขึ้น เกิดการศึกษาเรียนรู้วัตรปฏิบัติของพระสงฆ์โดยปริยาย

๔. ปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงสัปปายะและกิจกรรมสร้างสรรค์ทางจิตวิญญาณในวัดโพธิ์เผือก

(๑) พระผู้นำกิจกรรม

พระผู้นำกิจกรรมมีอุดมคติว่าสังคมพุทธที่ดีน่าจะมีกิจกรรมศึกษาพระพุทธศาสนาในรูปแบบต่างๆ ที่สามารถรองรับความหลากหลายได้ จึงพยายามสร้างสรรค์กิจกรรมที่เอื้อต่อพุทธบริษัทในการศึกษาทั้งปริยัติและปฏิบัติภายใต้เงื่อนไขและทรัพยากรที่จำกัด โดยใช้ความรู้ด้านการบริหารจัดการที่ทำอย่างต่อเนื่อง จริงจัง เกาะติด มีกระบวนการพัฒนาและปรับปรุงกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ยังมีความรู้ด้านธรรมวินัย มีความแม่นยำในหลักการ ออกแบบกิจกรรมสอดคล้องกับพระธรรมวินัย สร้างความน่าเชื่อถือและน่าเลื่อมใสศรัทธาให้มากขึ้น

(๒) ทุน

ปัจจัยทุนที่สนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้แก่ ๑) *ทุนในตัวบุคคล* คุณลักษณะของพระผู้นำกิจกรรม ที่มีทุนความรู้ สามารถช่วยชาวบ้านได้และมีความน่าเลื่อมใส ๒) *ทุนเงิน* ซึ่งมาจากการระดมทุน เช่น การตั้งกองผ้าป่า กอองกฐิน ปัจจัยจากการบิณฑบาต ค่าตอบแทนวิทยากร ค่าตอบแทนงานเขียนของพระผู้นำ เงินดังกล่าวมาจากความศรัทธาในตัวบุคคล สามารถเข้าถึงและบริหารจัดการได้ง่ายกว่าการใช้เงินจากส่วนกลางของวัด ๓) *ทุนเครือข่ายสังคม*

นอกวัด ซึ่งเป็นทั้งกำลังใจ และให้ข้อเสนอแนะในการทำงาน เป็นแหล่งช่วยเหลือ ระดมทุน และให้ทรัพยากรในการปรับปรุงวัด ๔) ทุนทางวัฒนธรรม กิจกรรมทำวัตรเย็น และการรักษาศีล ๘ ประสบความสำเร็จได้ ส่วนหนึ่งเพราะเป็นประเพณีเดิมของชาวพุทธ

(๓) การสนับสนุนจากเจ้าอาวาส

เจ้าอาวาสให้การสนับสนุนการทำงานของพระผู้นำ โดย ๑) ไม่ห้ามหรือขัดขวางการริเริ่มดำเนินงาน ให้โอกาสในการทำงานและพิสูจน์ตน ๒) มอบและรับรองตำแหน่งทางการบริหารอย่างเป็นทางการ แต่งตั้งให้เป็นรองเจ้าอาวาส และได้รับการรับรองจากคณะสงฆ์ ๓) นิมนต์ให้เป็นพระเทศน์ประจำของวัด ทำให้ได้รับการยอมรับในฐานะเป็นผู้ศึกษาพระธรรมวินัย ๔) กล่าวสรรเสริญในโอกาสต่างๆ

(๔) ระบบบริหารจัดการ

กิจกรรมสวดมนต์ทำวัตรเย็น มีการบริหารให้พระที่ลงมาทำวัตรเป็นพระที่มีคุณภาพ สนทนารธรรม พบปะกับญาติโยมได้ มีจริยาวัตรเหมาะสม มีการรับฟังเสียงสะท้อนจากฆราวาสเพื่อเป็นกลไกในการทำความเข้าใจความเป็นไป และโทษอารมณ์ของผู้เข้าร่วมกิจกรรม การฟังเสียงสะท้อนช่วยให้รู้ว่าพระลูกวัดมีความเหมาะสมหรือมีจุดบกพร่องที่ต้องแก้ไข หรือยอมรับอย่างไร สำหรับการดูแลสัปปายะด้านกายภาพ แม้ญาติโยมที่มาปฏิบัติธรรมจะเป็นผู้ดูแลกันเองแล้ว แต่ยังคงมีการจ้างฆราวาสมาคอยช่วยงานวัดเพื่อให้สถานที่มีสภาพสะอาด เรียบร้อย พร้อมใช้งานเสมอ

(๕) เสียงตอบรับเชิงบวกจากฆราวาส

เหตุที่กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกวันได้ ก็เพราะการสวดมนต์ทำวัตรเย็นได้ให้อานิสงส์หลายประการแก่ผู้เข้าร่วม รวมถึงตัวพระผู้นำกิจกรรมเองก็ได้รับอานิสงส์จากการทำวัตรสวดมนต์เองด้วย เคยมีครั้งหนึ่งที่พระวิฑิตทดลองจัดกิจกรรมทำวัตรเช้าในทุกวันอาทิตย์ ปราภฏ

ว่าก็มีฆราวาสมาร่วมงานเป็นขาประจำเช่นกัน แต่เมื่อพระวิจิตทราบภายหลังว่าเหตุที่ญาติโยมมาร่วมกิจกรรมเป็นเพราะเกรงใจท่านมากกว่าเป็นความประสงค์ของพวกเขาเอง ดังนั้นอานิสงส์ในการทำวัตรเข้าจึงมีไม่มากนัก กิจกรรมทำวัตรเข้าจึงเป็นอันต้องยุบและยกเลิกไปในที่สุด •

ภาพจาก sites.google.com/site/watpopuak/home

กรณีศึกษา :
ศาสนาอื่นในต่างประเทศ^๑

---

^๑ สุจิตต์ วีระสมประสงค์ เรียบเรียง

ศาสนาบ้านเขา ปรับเข้ากับเมืองยุคใหม่อย่างไร?

ความเป็นเมืองซึ่งเกิดขึ้นก่อนในประเทศตะวันตก ทั้งในสหรัฐอเมริกา และยุโรป มีผลกระทบต่อการรักษาบทบาทหน้าที่ของศาสนาต่างๆ ซึ่งเป็นที่นับถือและเผยแพร่อยู่ในประเทศต่างๆ ด้วย ศาสนาสาคัญๆ จึงมีการปรับตัวกันมาอย่างต่อเนื่อง เพื่อแก้ไขบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้น ในผลการวิจัยได้ทบทวนวรรณกรรม ๒ ส่วน คือ ด้านแนวคิดการพัฒนาบทบาทหน้าที่ของศาสนสถาน และด้านคิดค้นกิจกรรมใหม่ๆ ที่ถือเป็นนวัตกรรมทางสังคมของศาสนสถานในต่างประเทศที่น่าสนใจ

๑. คิดใหม่ เพื่อทำใหม่ ให้สมสมัย

แนวคิดหลักที่พบเห็นได้ทั่วไปของศาสนาต่างๆ ที่ต้องปรับตัวให้ได้ในสังคมสมัยใหม่คือ *ความยืดหยุ่นและความไม่สุดโต่ง* จนเกินไป ในยุคหลังการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ผู้คนได้รับความบีบคั้นทางเศรษฐกิจมากขึ้นและไม่ค่อยมีเวลาให้ความสำคัญกับจิตวิญญาณมากนัก ทำให้คนเดินเข้าศาสนสถานน้อยลง ผู้นำทางศาสนาต่างๆ จึงมีแนวคิดที่จะทำให้ศาสนิกชนของตนใกล้ชิดกับหลักธรรมคำสอนได้ง่ายขึ้น เช่น ศาสนาคริสต์ซึ่งมีโบสถ์เป็นสถานที่ในการประกอบกิจกรรมตามประเพณีได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบทั้งในด้านสถานที่และกิจกรรมภายในโบสถ์ เพื่อให้เข้าถึงคนและเพื่อให้คนเข้าถึงหลักธรรมคำสอนที่ช่วยจรรโลงการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม โดยแนวคิดเรื่องการปรับเปลี่ยนบทบาทของโบสถ์ในประเทศแถบยุโรป อเมริกา ออสเตรเลีย และแอฟริกา ในภาพรวมคือเน้นเรื่อง*ความยืดหยุ่น ความไม่เป็นทางการ และการทำให้โบสถ์*

เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน “โบสถ์” ของศาสนาคริสต์ได้ปรับตัวจากการเป็นสิ่งปลูกสร้างที่ติดอยู่บนดินให้เป็นพื้นที่ทางสังคมที่ยืดหยุ่นเพื่อตอบสนองต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ในการจัดกิจกรรมทางศาสนา ให้เข้าถึงคนในเมืองที่มีความหลากหลายทางรสนิยมและมีข้อจำกัดทางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกัน

ในส่วนของศาสนาอิสลามด้วยเช่นกัน ที่พยายามปรับตัวให้เข้ากับกระแสโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะชาวมุสลิมที่ไม่ได้อยู่ในกลุ่มประเทศตะวันออกต้องพยายามคงอัตลักษณ์ของความเป็นมุสลิมไว้โดยเฉพาะในดินแดนที่พวกเขาเป็นชนกลุ่มน้อย เช่น ในประเทศแถบยุโรป ศาสนาอิสลามจึงต้องจัดตั้งองค์กรและสร้างเครือข่ายชาวมุสลิมไปทั่วโลก “มัสยิด” ของศาสนาอิสลาม ก็มีการพัฒนาสร้างสรรคโดยไม่ติดกับพื้นที่ เป็นมัสยิดเคลื่อนที่ได้ ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปในตัวอย่างกิจกรรมนวัตกรรม

นอกจากนี้ ยังมีกรณีของศาสนาฮินดูที่ต้องปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของศาสนาในโลกตะวันตก เมื่อคนอื่นเดียวต้องการถ่ายทอดประเพณีโบราณของศาสนาฮินดูไปสู่ที่ต่างๆ ของโลก จึงเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องเปลี่ยนหน้าที่การทำงานของวัดฮินดูในประเทศอื่นให้ต่างไปจากวัดในอินเดีย เนื่องจากปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ วัสดุอุปกรณ์สำหรับประกอบพิธีบูชา ข้อจำกัดของแต่ละรัฐ การขาดแคลนสิ่งก่อสร้าง รวมถึงศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีปฏิบัติที่ต่างกันไปในแต่ละประเทศ ศาสนาฮินดูจึงต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องเข้ากับสภาพแวดล้อม โดยปรับวันเวลาการทำพิธีตามท้องถิ่นนั้นๆ

นอกจากแนวคิดหลักเรื่องความยืดหยุ่นของพื้นที่และความไม่เป็นที่ทางกรรมมากจนเกินไปแล้ว ยังมีแนวคิดเรื่องการทำให้โบสถ์เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน หรือ ให้ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของ โดยเฉพาะในชุมชนเมืองที่คนต่างคนต่างอยู่ หรือ มีปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความยากจน เป็นต้น ในศาสนาคริสต์นำแนวคิดนี้มาใช้โดยการวางตัวให้โบสถ์เป็น “เพื่อนบ้าน” ด้วยการผูกมิตรกับคนในชุมชนแทนที่จะเป็นผู้ที่คอยให้บริการ โบสถ์เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชน โดยร่วมคิดวิเคราะห์กับชุมชน มองหาจุดแข็งในชุมชนเพื่อนำมาใช้ใน

การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน แทนที่จะหาจุดด้อยหรือหาสิ่งที่จะเติมเข้าไปในชุมชน ซึ่งจะทำให้ชุมชนตกเป็นฝ่ายรับและฝ่ายขอตลอดไป ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ผู้ที่ทำงานในโบสถ์ไม่ใช่มองเห็นแต่ปัญหาและความต้องการของคนในชุมชนเท่านั้น แต่ต้องมองให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนด้วย ให้พวกเขาจัดการตนเองได้ด้วยทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน (John McKnight, 2015)

แนวคิดโดยทั่วไปจึงยึดหลักเรื่องความยืดหยุ่น ไม่ยึดติดกับพื้นที่ที่ไม่เป็นทางการจนเกินไป และทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงศาสนสถานได้โดยง่าย ซึ่งจะพบได้ในกิจกรรมต่างๆ ในหัวข้อ ๒

๒. ทำกิจกรรมใหม่ ไม่ให้ศาสนาทกยุค

เนื่องจากศาสนาไม่เคยหยุดนิ่งและมีการปรับตัวอยู่เสมอ แม้แต่คำสอนก็ยังมี การตีความใหม่อยู่เรื่อยๆ เพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ในแต่ละสมัย นวัตกรรมทางสังคมหลายอย่างมีที่มาจากศาสนา เพราะศาสนามักจะตอบสนองต่อปัญหาทางสังคมได้ก่อนที่รัฐจะเข้ามาจัดการ ปัจจุบันศาสนาต่างๆ ได้มีการปรับบทบาทและกิจกรรมให้มีความหลากหลายเพื่อตอบสนองต่อความต้องการ และปัญหาของผู้คนในพื้นที่ต่างๆ ดังนี้

(๑) **กิจกรรมด้านการเผยแพร่ศาสนา** จากแนวคิดเรื่องความยืดหยุ่นของพื้นที่ ศาสนาคริสต์พยายามทำให้โบสถ์เป็นพื้นที่ทางสังคมที่เข้าถึงได้ง่าย และรองรับกิจกรรมต่างๆ ที่สามารถเผยแพร่หลักศาสนาได้ไปพร้อมๆ กัน เช่น ที่เมืองแวนคูเวอร์ ประเทศแคนาดา ซึ่งมีปัญหาเรื่องค่าสิ่งปลูกสร้างที่มีราคาแพง จนการสร้างโบสถ์กลายเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการจัดหาสถานที่ในการเผยแพร่คำสอนและจัดพิธีทางศาสนา จึงได้ปรับไปใช้โรงภาพยนตร์ ศูนย์ชุมชน หรือกระทั่งห้องออกกำลังกายของโรงเรียนแทน โดยนำเอาไม้กางเขนมาตั้งใต้หอนาฬิกาบอลลและเรียงเก้าอี้พับได้เป็นแถวจนเต็มพื้นที่สนามบาสเกตบอล เพื่อจัดทำพิธีทางศาสนาแทนการสร้างโบสถ์ขึ้นมาใหม่ (Langille, 2012)

ที่ประเทศสหรัฐอเมริกา มีการเสนอให้ใช้สถานที่ที่มีบรรยากาศ

ผ่อนคลายเป็นทางการจนเกินไป สำหรับการพูดคุยและทำกิจกรรมทางศาสนาร่วมกันกับเพื่อนและ/หรือกับคนแปลกหน้าที่เพิ่งเจอกัน เช่น ที่สวนสาธารณะ ศูนย์ชุมชน ห้องออกกำลังกาย หรือสนามกอล์ฟ เป็นต้น ในบางเมืองที่มีขนาดใหญ่ มีโบสถ์กระจายตัวในที่ห่างไกลกัน และมีการจราจรที่คับคั่ง กระทั่งผู้ที่อยู่อาศัยในเมืองนั้นเดินทางไปโบสถ์ยากลำบาก จึงได้มีการตั้งโบสถ์ขนาดเล็ก คล้ายสาขาของธนาคาร กระจายตามชุมชนต่างๆ ในตัวเมืองที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น โดยยังคงชื่อ หลักการ และการบริหารแบบรวมศูนย์โดยโบสถ์หลัก เพื่อควบคุมหลักการของโบสถ์ให้เป็นไปในทางเดียวกัน ในขณะที่รูปแบบการสอนอาจต่างกันไปตามบุคลิกลักษณะของบาทหลวงประจำโบสถ์ย่อยแต่ละแห่งได้ สิ่งนี้ช่วยให้ผู้คนสามารถเข้าถึงโบสถ์และการให้บริการทางศาสนาได้มากขึ้น (McDaniel, 2010)

ในประเทศอังกฤษ ซึ่งมีโบสถ์ขนาดใหญ่อันเป็นโบราณสถานจำนวนมาก จำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงซ่อมแซมซึ่งมีค่าใช้จ่ายมหาศาล ในบางพื้นที่ชนบทของอังกฤษ โบสถ์มีจำนวนมากกว่าที่บริการไปรษณีย์เสียอีก ดังนั้นเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากรัฐบาล โบสถ์ต้องปรับตัวให้เป็นมากกว่าพื้นที่ในการบูชาพระเจ้า พื้นที่ประกอบพิธีกรรม หรือพื้นที่อนุรักษ์ทางมรดกทางวัฒนธรรมที่ปิดตาย โดยได้ปรับปรุงอาคารของโบสถ์ให้สามารถรองรับการให้บริการสาธารณะได้ ไม่ว่าจะเป็นการให้บริการกลุ่มคนชราที่อยู่อย่างโดดเดี่ยว กลุ่มคนไร้บ้าน หรือกลุ่มเยาวชน ด้วยการจัดเป็นร้านอาหารเล็กๆ สำหรับชุมชน เป็นสถานที่จัดแสดงดนตรี ที่จัดแสดงสินค้า เป็นสถานที่จัดงานสาธารณะ สถานที่ฝึกใช้เทคโนโลยีสื่อสาร หรือเป็นที่สำหรับกลุ่มกิจกรรมหลังเลิกเรียนของนักเรียน ซึ่งปัจจุบันโบสถ์กำลังกลายเป็นสถานที่ให้บริการสิ่งจำเป็นเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นไปรษณีย์ ร้านค้าในชุมชน กระทั่งเป็นสถานที่ให้การรักษาด้วยวิธีการผ่าตัดและเป็นสถานีดำรงชีวิตด้วย

ภายใต้แนวความคิดที่ว่าคนที่คนทั่วไปสามารถเดินเข้า “โบสถ์” ได้อย่างสบายใจก็เพียงพอแล้วที่จะทำให้คนเห็นค่าของการมีโบสถ์และมีส่วนร่วมในการดูแลสถานที่ด้วย (Chartres, 2007)

ในส่วนของศาสนาอิสลาม มีการคิดค้นสร้างมัสยิดเคลื่อนที่ โดยในประเทศฝรั่งเศส ฮิหม่าม Hassen Bounamcha แห่งเมือง Aubervilliers คิดค้นสร้างมัสยิดเคลื่อนที่ให้ชื่อว่า Mirhbox โดยทำจากกระดาษแข็ง แผ่นพลาสติกสังเคราะห์ ไม้อัด แผ่นอะลูมิเนียม และมีพรมตุรกีเพื่อปูระฆมาต โครงสร้างมัสยิดนี้สูง ๒ เมตร เพื่อให้ผู้ทำละหมาด รู้สึกเหมือนอยู่ในมัสยิดจริง มัสยิดเคลื่อนที่นี้มีการส่งขายไปแล้วในหลายประเทศ นอกจากนี้ ชาวมุสลิมยังมีความพยายามที่จะตั้งยื่นหยัดต่อผู้ดำรงไว้ซึ่งความศรัทธาต่อพระเจ้าและคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะในดินแดนที่พวกเขาเป็นชนกลุ่มน้อย เช่น ในรัฐแคลิฟอร์เนีย ศูนย์อิสลามแห่งอเมริกาเหนือ (Islamic Circle of North America) หรือ ICNA ได้จัดบุรุษ Why Islam? ขึ้นมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๑ เพื่อเผยแพร่ศาสนาอิสลามในงาน

ภาพจาก www.alfazentauro.wordpress.com

เทศกาลประจำปีของรัฐแคลิฟอร์เนีย ซึ่งเป็นงานแสดงและขายสินค้าต่างๆ ทางศูนย์ฯได้แจกพระคัมภีร์อัล-กุรอาน แผ่นพับ และวีดีทัศน์ต่างๆ มีอาสาสมัครประจำบูธเพื่อให้คำอธิบายไขข้อข้องใจต่างๆ เกี่ยวกับศาสนาอิสลามให้แก่ผู้ที่สนใจ ซึ่งอาจจะดูแปลกกับการตั้งบูธเผยแพร่ศาสนาในงานเทศกาลดังกล่าว แต่เนื่องจากบรรยากาศที่ดูสบายๆ มีคนหลากหลายมาเที่ยวชมงานเอื้อต่อการพูดเรื่องศาสนาเพราะสภาพแวดล้อมไม่เครียดจนเกินไป คนที่สงสัยและมีอคติในศาสนาอิสลามกล้าที่จะเข้ามาพูดคุยสอบถามได้ (สำนักข่าวมุสลิมไทยโพสต์, ออนไลน์)

สำหรับการปรับตัวของศาสนาฮินดูในประเทศตะวันตก เช่น การรวมตัวกันทุกวันอาทิตย์เพื่อประกอบพิธีบูชา ซึ่งแต่เดิมตามประเพณีนั้น การบูชาจะทำการเป็นประจำทุกวันแบบต่างคนต่างทำ ไม่ได้มารวมตัวกัน การปรับตัวเช่นนี้เพื่อแสดงถึงความทุ่มเทและการแสวงหาคำอวยพรจากเทพเจ้า เป็นวิธีการแก้ปัญหาแบบฮินดูท่ามกลางการคุกคามจากวิถีชีวิตแบบตะวันตกได้ดี ในการที่จะคงไว้ซึ่งชีวิตที่เปี่ยมไปด้วยความหมายและเต็มเต็มอย่างสมเหตุผล สถาบันแห่งการบูชาแบบฮินดูจะต้องปรับตัวให้เข้ากับสังคม เศรษฐกิจ และยุทธศาสตร์ในการทำธุรกิจของโลกตะวันตก โดยนวัตกรรมทางสังคมที่บางวัดได้เริ่มทำไปแล้ว ได้แก่ การให้คำปรึกษาเรื่องครอบครัว, การย้ายถิ่นฐาน, การวางแผนอาชีพ, การจัดสัมมนาสำหรับเยาวชน, การสนทนาระหว่างกลุ่มความเชื่อที่ต่างกัน, โรงเรียนสำหรับเด็กวัยอนุบาล, บ้านพักสำหรับผู้สูงอายุ, บริการช่วยเหลือทางสังคมและกิจกรรมสันตนาการสำหรับผู้สูงอายุ, บริการชุมชน, บริการดูแลจิตวิญญาณและการให้คำปรึกษากับสถาบันของรัฐ เช่น กรมราชทัณฑ์และศูนย์กักกันเยาวชน เป็นต้น

ทั้งหมดนี้อยู่ภายใต้ความเชื่อที่ว่า วัดต้องเป็นสถาบันเพื่อการเรียนรู้ เป็นหน่วยสนับสนุนทางสังคมเพื่อการรวมตัวกันในทุกกิจกรรม และเป็นตัวแทนของชุมชนเพื่อจัดการกับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาฮินดูในทุก

ระดับของรัฐบาลและหน่วยงานอื่นๆ นอกจากนี้ ยังมีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการในการเผยแพร่คำสอนของอินดูให้เข้ากับเทคโนโลยีการสื่อสาร ผู้ที่สอนศาสนาต้องปรับปรุงทักษะในการนำเสนอ เนื่องจากเป็นเครื่องมือที่สำคัญมากในการสร้างแรงจูงใจให้คนมาเข้าวัด โดยต้องใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการอธิบายความสำคัญของพิธีให้ทุกคนสามารถเข้าใจได้ ซึ่งจะช่วยสร้างความน่าเชื่อถือให้กับคนรุ่นใหม่ด้วย ด้วยการปรับตัวเท่านั้นที่จะรักษาศาสนาไว้ได้ (Hinduism Today, online)

(๒) กิจกรรมประเภทความบันเทิงและสันทนาการ ในศาสนาคริสต์ มีการทำให้โบสถ์เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมเพื่อความบันเทิงและสันทนาการ เช่น การร้องเพลงประสานเสียง การทำงานศิลปะ หรือการแข่งขันกีฬาที่เน้นความสนุกสนานและการมีส่วนร่วมมากกว่าการแพ้ชนะ เปิดพื้นที่ทางสังคมเพื่อให้มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม ทำให้คนที่เขามาในโบสถ์รู้สึกว่าตนเองเป็นสมาชิกของโบสถ์ ซึ่งมีคุณค่าทางจิตใจและเป็นทุนทางสังคมสำหรับผู้ที่เข้ามาใช้พื้นที่ของโบสถ์เพื่อร่วมทำกิจกรรมต่างๆ โดยจะมีการสอดแทรกคำสอน หลักการ หรือประเพณีทางศาสนาเข้าไปในกิจกรรมเพื่อสร้างคุณค่าให้ผู้ที่เข้าร่วมทำกิจกรรมได้ยึดถือร่วมกันแบบไม่ยึดเยียดจนเกินไป

ตัวอย่างเช่น ที่ Christian Life Center (CLC) หรือ ศูนย์การใช้ชีวิตแบบคริสเตียน ซึ่งตั้งอยู่ในโบสถ์กลางเมือง เป็นสถานที่สำหรับจัดกิจกรรมสันทนาการที่หลากหลาย ทั้งกิจกรรมกีฬาอย่างบาสเกตบอล วอลเลย์บอล แอโรบิก ฯลฯ กิจกรรมศิลปะ งานฝีมือ การศึกษาคัมภีร์ไบเบิล ที่รับประทานอาหาร ของว่าง รวมทั้งเป็นที่ทำงานของเจ้าหน้าที่ของศูนย์ โดยมีผู้อำนวยการศูนย์เป็นบาทหลวงผู้กำหนดทิศทางและกิจกรรมของโบสถ์เพื่อตอบสนองกลุ่มเป้าหมายที่มีทั้งผู้สูงอายุ เยาวชน นักศึกษาระดับอุดมศึกษา และคนวัยทำงานหรือนักธุรกิจ เพื่อดึงดูดผู้คน

ที่หลากหลายให้เข้าร่วมทำกิจกรรม และเรียนรู้ศาสนาผ่านการสอน การสนทนา การสวดมนต์ ฯลฯ ในทุกกิจกรรมของศูนย์ฯ ทำให้ CLC มีลักษณะเป็นพื้นที่ทางสังคมให้คนทุกเพศทุกวัยมีสถานที่รวมตัวกันทำกิจกรรม พูดคุยแลกเปลี่ยนกันทั้งในเรื่องกิจกรรมสันตนาการที่ตนสนใจร่วมกัน เช่น การไปเที่ยวทะเล การเล่นกีฬา หรือกระทั่งการสนทนาแลกเปลี่ยนความเห็น ความเข้าใจ เกี่ยวกับปรัชญาศาสนา การตีความคำสอน การทำความเข้าใจนิกายต่างๆ ในศาสนาคริสต์ และการสวดมนต์ร่วมกัน เป็นต้น (Lee, 2005)

ภาพจาก www.commercial.allprosound.com

(๓) **กิจกรรมประเภทการให้บริการสาธารณะและสวัสดิการทางสังคม** ศาสนาคริสต์มีการปรับตัวในเชิงรุกกับคนในพื้นที่ โดยโบสถ์ที่ตั้งอยู่ในชุมชนที่มีปัญหาอาชญากรรม การใช้ความรุนแรง ความยากจน หรือเป็นชุมชนที่คนไม่ค่อยเข้าโบสถ์ บางแห่งได้ทำการสำรวจหาสาเหตุและปัจจัยเพื่อนำข้อมูลความรู้ที่ได้มาจัดกิจกรรมที่เหมาะสมแก่ความต้องการของคนในชุมชนที่โบสถ์นั้นตั้งอยู่ บางแห่งก็ออกไปพูดคุยกับคนในพื้นที่เพื่อเรียนรู้ปัญหาและนำมาจัดกิจกรรมที่นอกจากจะช่วยบรรเทาปัญหาในชุมชนแล้วยังช่วยส่งเสริมบทบาทของโบสถ์ในชุมชนนั้นๆ ด้วย กิจกรรมเหล่านี้จึงมีลักษณะเป็นกิจกรรมที่เป็นบริการสาธารณะหรือเป็นสวัสดิการทางสังคม ทั้งที่เสริมเพิ่มเติมจากบริการและสวัสดิการที่รัฐมีให้ และที่เป็นการทดแทนบริการและสวัสดิการที่รัฐไม่มีให้

ยกตัวอย่าง เช่น ที่เมืองมิเนโซตา ประเทศสหรัฐอเมริกา ในย่านคนผิวดำที่มีบาทหลวงเป็นคนผิวขาวประจำโบสถ์ พบว่าไม่มีคนมาเข้าโบสถ์ ทั้งๆ ที่คนผิวดำโดยทั่วไปมีความเคร่งศาสนามากกว่าคนผิวขาว ทางโบสถ์ได้ทำแบบสอบถามเพื่อศึกษาถึงสาเหตุที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าโบสถ์ของคนในชุมชน แล้วพบว่าคนในชุมชนโดยทั่วไปไม่รู้สึกลัวว่าโบสถ์เป็นของพวกเขา พวกเขา รู้สึกว่าโบสถ์ควรตั้งขึ้นมาเพื่อให้คนในชุมชนได้เข้าไปทำงานรับใช้ให้บริการคนในชุมชนด้วยตนเอง ไม่ใช่ นำคนจากภายนอกมารับใช้คนในชุมชน นอกจากนั้นยังพบว่า ประเด็นเรื่องการศึกษา การหยุดคดีอาชญากรรม และการจ้างงาน คือสิ่งที่คนในชุมชนต้องการมากที่สุด โบสถ์จึงเริ่มโครงการให้ทุนการศึกษา โดยได้รับเงินสนับสนุนจากองค์กรธุรกิจที่ต้องการช่วยเหลือสังคม

นอกจากนั้นยังมีโครงการที่อยู่อาศัย และให้การอบรมเกี่ยวกับทักษะในการก่อสร้างและจ้างงานคนในชุมชนเพื่อทำการปรับปรุงอพาร์ทเมนต์และอาคารที่รกร้างในชุมชนที่โบสถ์ซื้อไว้ด้วยเงินที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรการ World Vision (ซึ่งเป็นองค์กรของคริสต์ศาสนิกชนที่ทำงาน

เพื่อบรรเทาปัญหาด้านมนุษยธรรมทั่วโลก) เมื่อปรับปรุงให้เป็นอาคารที่อยู่อาศัยที่ดีเรียบร้อยแล้ว ทางโบสถ์ได้จัดสรรให้คนในชุมชนได้ซื้อหรือเช่าอยู่ในราคาไม่แพง เพื่อไม่ให้หน้าหน้าค่าที่ดินมากว่านซื้อเพื่อขายต่อในราคาที่คนในชุมชนซื้อหรือเช่าอยู่ไม่ได้ ซึ่งนอกจากจะป้องกันไม่ให้ชุมชนต้องแตกสลายจากปัญหาการไม่มีที่อยู่อาศัยและการย้ายออกจากชุมชนแล้ว ยังเป็นการสร้างอาชีพ สร้างรายได้ และสร้างทักษะในการประกอบอาชีพให้คนในชุมชนอีกด้วย (Williams, 1992)

ส่วนที่นครโตรอนโต ประเทศแคนาดา ในย่านชุมชนคนแอฟริกัน-อเมริกันหรือคนผิวดำ ที่มีปัญหาการใช้ความรุนแรงระหว่างกลุ่มวัยรุ่นชาย อันเนื่องมาจากการเข้าถึงอาวุธปืนได้โดยง่าย ปัญหาการเหยียดสีผิว ปัญหาการว่างงาน ความยากจน การขาดโอกาสทางการศึกษา การตั้งครุภักดิ์ในวัยเรียน เด็กเกิดมาไม่มีพ่อและไม่มีต้นแบบที่ดีให้ทำตาม มีแต่หัวหน้ากลุ่มอันธพาลที่ชักจูงให้ก่อเหตุอาชญากรรม ค้ายา เสพยา ฯลฯ ทำให้คนในชุมชนผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์หลายกลุ่มในเมืองรวมตัวจัดกิจกรรมรูปแบบต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว เช่น กลุ่ม Men United

ที่เข้าไปสำรวจภายในชุมชนที่มีอัตราการฆาตกรรมสูง เพื่อพูดคุยกับเด็กวัยรุ่นชายที่ยืนเตร็ดเตร่อยู่ตามหัวมุมถนนอย่างไม่มีจุดหมายในชีวิต และแนะนำให้พวกเขาได้รู้จักกับผู้ที่ให้คำปรึกษาด้านอาชีพและผู้ที่ทำงานกับกลุ่มเยาวชน รวมทั้งการเข้าร่วมโครงการฝึกอบรมต่างๆ

กลุ่ม The National Ten Point Leadership Foundation กำหนดวิสัยทัศน์เชิงยุทธศาสตร์และสนับสนุนทรัพยากรทางการเงินให้กับโบสถ์คริสต์ของคนแอฟริกัน-อเมริกัน เพื่อต่อต้านปัญหาความรุนแรงที่คนผิวดำกระทำต่อคนผิวดำด้วยกัน เพื่อช่วยเหลือดูแลกลุ่มเยาวชนที่มีความเสี่ยงต่อการถูกทารุณ ถูกทอดทิ้ง ใช้ความรุนแรงข้างถนน ใช้สิ่งเสพติด ไม่ได้เรียนหนังสือ ตั้งครุภีในวัยเรียน ถูกจับกุมขัง ว่างงานอย่างต่อเนื่อง ถูกคุกคามทางจิตวิญญาณ และไร้สิ่งซึ่งความหวังในอนาคต โดยยุทธศาสตร์ที่สำคัญคือการ “อยู่” ในชุมชน ด้วยการทำให้โบสถ์เป็นที่พึ่งแก่ชุมชน ดังที่หัวหน้าแก๊งยาเสพติดเคยบอกกับบาทหลวงรูปหนึ่งไว้ว่า โบสถ์ไม่มีทางจะมาแทนที่แก๊งได้ เพราะพวกเขาอยู่ในชุมชนและเป็นส่วนหนึ่งในชุมชนตลอดเวลา หากโบสถ์จะมาแทนที่แก๊ง โบสถ์จึงต้องอยู่อย่างเป็นส่วนหนึ่งในชุมชน หรือ กลุ่ม GTA Faith Alliance ซึ่งเป็นการร่วมมือกันระหว่างผู้นำโบสถ์ ๔๐ แห่ง จัดทำโครงการและกิจกรรมต่างๆ ให้กับนักเรียนหลังเลิกเรียนประมาณ ๗๐ โครงการในโบสถ์ต่างๆ ของชุมชนที่มีความเสี่ยง เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและสร้างแรงบันดาลใจให้กับเด็กๆ

โครงการของกลุ่มต่างๆ ข้างต้นได้ประสบความสำเร็จในการลดปัญหาอาชญากรรมความรุนแรงได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากการทำงานเพื่อชุมชนของโบสถ์ ไม่ใช่การทำเพื่อเพิ่มจำนวนสมาชิกของโบสถ์ แต่ทำเพื่อการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนนอกโบสถ์ โดยเฉพาะกับผู้ที่ย่อยโอกาสหรือผู้ที่ถูกกดขี่ โดยทำให้พวกเขารู้สึกว่าโบสถ์เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และคนของโบสถ์ก็คือคนในชุมชนที่ต้องการแก้ปัญหาในชุมชนเอง แม้จะมีข้อถกเถียงว่า การปฏิบัติทางสังคมนั้นไม่ใช่บทบาทของโบสถ์

แต่ก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า บทบาทหลักอย่างหนึ่งของโบสถ์คือการส่งเสริมคุณค่า จริยธรรม และมาตรฐานทางศีลธรรมต่างๆ ภายในสถานการณ์ที่เหมาะสม โดยผู้นำทางศาสนากับผู้ที่ประกอบวิชาชีพต่างๆ สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Wells, 2006)

ในประเทศปาปัวนิวกินี โบสถ์ปรับบทบาทได้น่าสนใจมากที่สุดทีเดียว โบสถ์ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ว่ามีบทบาทที่สำคัญในสังคม เนื่องจากโบสถ์หลายแห่งเป็นผู้จัดหาบริการทางการแพทย์กว่าครึ่งหนึ่งของบริการทางการแพทย์ทั้งหมดทั่วประเทศ เป็นหุ้นส่วนร่วมกับรัฐบาลในการบริหารการศึกษาระดับประถมและมัธยมศึกษาว่า ๔๐% ของประเทศ บริหารจัดการมหาวิทยาลัย ๒ แห่ง จาก ๖ แห่งทั้งหมดในประเทศ รับผิดชอบต่อการฝึกอบรมครูและผู้ให้บริการทางการแพทย์ของประเทศ เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีกลุ่มนักกิจกรรมของโบสถ์อีกหลายกลุ่มที่ทำงานเกี่ยวกับสันติภาพและกิจกรรมเพื่อความสมานฉันท์ในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งของชนเผ่าและความขัดแย้งรูปแบบอื่นๆ ขณะที่บางกลุ่มก็ทำหน้าที่ที่ปรึกษาการบริหารงานของรัฐบาลและความบกพร่องในการจัดหาบริการขั้นพื้นฐานของรัฐบาลในบางพื้นที่ (Hauck, Mandie - Filer and Boler, 2005)

ที่เมือง Highland สก็อตแลนด์ โบสถ์มีบทบาทเป็นคนกลางในการจัดหากิจกรรมเพื่อลดปัญหาการฆ่าตัวตายของคนในพื้นที่ซึ่งมีอัตราการฆ่าตัวตายสูง โดยทำงานร่วมกับกลุ่ม Highland เพื่อจัดโครงการ Choose Life เพื่อให้คนในชุมชนได้เข้ารับการฝึกอบรมด้านจิตใจกับผู้ที่ทำงานด้านสุขภาพจิต ทั้งนี้ลำพังโบสถ์หรือบาทหลวงเพียงอย่างเดียวไม่มีทางที่จะแก้ปัญหาให้ชุมชนได้ ชุมชนเองต้องให้ความร่วมมือและทำงานกับโบสถ์เป็นทีมในฐานะเจ้าของปัญหาด้วยกัน (H. Mowat, J. Swinton, C. Stark, and D. Mowat, 2008)

ในกลุ่มประเทศนอร์ดิก ๓ ประเทศ ได้แก่ ฟินแลนด์ นอร์เวย์และ

สวีเดน โบสถ์มีบทบาทเป็น “ผู้ให้” สวัสดิการด้านจิตใจมากกว่าด้านวัตถุ เช่น การให้คำปรึกษาแก่ผู้ที่มีปัญหาชีวิต การจัดกิจกรรมทางสังคมให้กับเยาวชนและผู้สูงอายุ ตอบสนองด้านความมั่นคงทางจิตใจด้วยการสร้างความรู้สึก/ความหมาย/คุณค่า ด้วยการสร้างอัตลักษณ์ให้กับผู้ที่เป็นสมาชิกของโบสถ์ และการประกอบพิธีทางศาสนาอันเป็นบทบาทตามประเพณีดั้งเดิม ปล่อยให้โบสถ์ใกล้ชิดกับคนธรรมดาในระดับกลางและเป็นที่พึ่งให้กับคนซึ่งไร้ที่พึ่งมากขึ้น โดยผู้ที่เข้าทำกิจกรรมหรือรับบริการจากโบสถ์ให้เหตุผลว่า สวัสดิการของโบสถ์มีความเป็นกันเองและเป็นส่วนตัวมากกว่าสวัสดิการที่รัฐจัดให้ ฝ่ายรัฐเองก็มองว่า สวัสดิการบางอย่างมีแต่โบสถ์เท่านั้นที่สามารถจัดทำให้สังคมได้ เช่น การปลูกฝังด้านคุณค่าการเสียสละ การช่วยเหลือผู้อื่น การไม่เห็นแก่ตัว เป็นต้น การมีบทบาทด้านสวัสดิการของโบสถ์จึงเป็นการเติมเต็มให้กับรัฐบาลที่ดำเนินนโยบายแบบรัฐสวัสดิการ กระนั้นก็มีความคาดหวังให้โบสถ์มีบทบาทเป็นตัวแทนของกลุ่มคนที่หลากหลายและวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐมากยิ่งขึ้น เช่น การเรียกร้องสิทธิแทนกลุ่มผู้อพยพ การช่วยเหลือผู้ที่มีปัญหาทางจิต เป็นต้น (Pessi, Angell, and Pettersson, 2009)

นอกจากศาสนาคริสต์ ยังมีโครงการ Dorot ของศาสนายิว โดย Dorot เป็นภาษาฮีบรูที่แปลว่าคนหลายรุ่น ก่อตั้งขึ้นจากการที่นักศึกษา มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ในรัฐนิวยอร์ก อเมริกามองเห็นผู้สูงอายุชาวยิวจำนวนมากถูกทอดทิ้งให้อยู่อย่างโดดเดี่ยว เนื่องจากลูกหลานแยกย้ายกันออกไป และจากการที่คูครองของตัวเองเสียชีวิตลง ทำให้นักศึกษาเริ่มทำกิจกรรมไปเยี่ยมผู้สูงอายุที่บ้านและนำอาหารไปให้ในช่วงวันหยุดต่างๆ จากนั้นก็มีอาสาสมัครที่เป็นนักศึกษาปัจจุบัน ศิษย์เก่า และนักเรียนระดับมัธยม ทั้งที่นับถือศาสนายิวและศาสนาอื่นๆ เข้าร่วมโครงการด้วย โดยโครงการมีกิจกรรมที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการเล่น

หมากจุก การปรุงอาหารตามหลักศาสนา ร่วมกัน การอ่านและสนทนาเกี่ยวกับหนังสือ การพูดคุยแลกเปลี่ยน การเยี่ยมบ้าน ฯลฯ โดยผู้จัดโครงการจะสัมภาษณ์ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมโครงการเพื่อทำความเข้าใจสิ่งที่พวกเขาต้องการ และสัมภาษณ์อาสาสมัครด้วยว่า แต่ละคนเหมาะที่จะทำกิจกรรมประเภทใดร่วมกับผู้สูงอายุ ทั้งนี้อาสาสมัครมีตั้งแต่เด็กวัยประถมไปจนถึงคนวัยกลางคนที่เริ่มทำกิจกรรมกับผู้สูงอายุมาตั้งแต่สมัยเรียนมหาวิทยาลัย กระทั่งแต่งงานมีครอบครัวแล้วก็ยังไปเยี่ยมเยียนติดต่อกับผู้สูงอายุที่เคยทำกิจกรรมร่วมกันมา ถือเป็นโครงการที่ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน (Roan, Ansley, 2015)

ภาพจาก www.dorotusa.org

(๔) กิจกรรมประเภทการเป็นตัวแทนหรือปากเสียงให้กับผู้ที่
ด้อยโอกาสทางสังคม ในศาสนาคริสต์ โบสถ์มีเป้าหมายเพื่อรับใช้ผู้ด้อยโอกาสทางสังคมด้วยการจัดการกับปัญหาอย่างเป็นระบบ เสริมพลังให้กับกลุ่มคนชายขอบ ส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลเห็นคุณค่าของมนุษย์

เช่น ที่เมือง Drammen ในประเทศนอร์เวย์ โบสถ์ได้จัดตั้งองค์กร Church City Mission หรือ CCM มีบทบาทที่โดดเด่นนอกเหนือไปจากการทำงานเพื่อสังคม ด้วยการช่วยเหลือคนชายขอบอย่างผู้ที่ติดยาเสพติด ผู้นำขององค์กรได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับ การสร้างวาทกรรมใหม่ในพื้นที่สาธารณะเพื่อ “ปกป้องคุณค่า” ความเป็นมนุษย์ของคนด้อยโอกาส แทน

การกีดกันคนที่มีปัญหาในสังคมให้ตกขอบออกไป เช่น กรณีที่มีบทความ
ในหนังสือพิมพ์ได้กล่าวถึงการสร้างลานจัดตุ้สประจำเมืองให้มีความ
ปลอดภัย เพื่อให้ผู้ปกครองกล้าส่งลูกหลานไปทำกิจกรรมไม่ว่าจะใน
เวลากลางวันหรือกลางคืน จึงอยากให้มีการขับไล่ “คนชั้นต่ำ” อย่าง
ผู้ติดยา ผู้ค้ายา ผู้สร้างปัญหา ฯลฯ ออกจากที่สาธารณะในเมืองให้หมด

ผู้นำของ CCM ก็ได้ออกมาตอบโต้ด้วยการออกแถลงการณ์ในพื้นที่
สาธารณะว่า การเรียกผู้อื่นว่าชนชั้นต่ำนั้นไม่สร้างสรรค์ เพราะจะนำไป
สู่การตอกย้ำสภาวะที่ไร้อำนาจ เช่น ในเมื่อฉันเป็นขยะ ฉันก็คงทำอะไร
ไม่ได้มากไปกว่าการเป็นขยะ เป็นต้น และจะทำให้ผู้ที่ถูกเรียกเช่นนั้น
มีความเกลียดชังสังคมและผู้ที่ใช้ชีวิตที่ดีกว่า การให้โอกาสและความไว้
วางใจต่างหากที่จะนำไปสร้างความเติบโตและความรับผิดชอบให้กับ
คนเหล่านี้ - เมื่อมีการออกแถลงการณ์เช่นนี้ ประกอบกับกลุ่ม CCM ก็
มีผลงานเด่นด้านการทำงานเพื่อสังคมในการช่วยเหลือบำบัดผู้ติดยา
เสพติด ประชาชนรวมทั้งหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นจึงให้ความสนใจ สูดถ่าย
บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ที่กล่าวถึงการไล่คนชั้นต่ำออกไปจากเมืองจึง
ลาออก ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาในหนังสือพิมพ์ฉบับอื่นๆ ตาม
มาด้วย - โบสถ์จึงมีบทบาทเป็น “ผู้ปกป้องคุณค่า” ได้ด้วยทั้งการกระทำ
และคำพูดในพื้นที่สาธารณะ (Angell, 2007)

(๕) กิจกรรมแก้ปัญหาเศรษฐกิจ จากแนวคิดที่ว่า ต้องทำให้ศาสน
สถานเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ตัวอย่างของนวัตกรรมทางสังคมในกรณีนี้

เช่น องค์กร Cy-Hope ซึ่งจัดตั้งขึ้นมาจากผู้นำโบสถ์ เป็นการผสม
ที่อยู่ย่านชุมชน Cypress-Fairbanks เข้ากับวัตถุประสงค์ขององค์กรที่
ต้องการสร้างความหวังให้กับคนในชุมชนที่มีปัญหาจากความแตกต่าง
ทางรายได้ โดยมีคนที่อยู่ต่ำกว่าเส้นความยากเป็นจำนวนมาก ในขณะที่
ที่รายได้เฉลี่ยของคนส่วนมากในชุมชนอยู่ในเกณฑ์ระดับสูง ทำให้ดู

เหมือนไม่มีคนจนในชุมชน องค์กรไม่แสวงหาผลกำไร Cy-Hope เริ่มต้นจากการที่บาทหลวงอาวุโสได้พบว่า โบสถ์เริ่มติดกับดักของลัทธิบริโภคนิยมและความบันเทิง ให้ความสำคัญกับจำนวนผู้เข้าวัดและจำนวนเงินที่จะได้รับจากการบริจาคมากกว่าการทำตามพระประสงค์หรือทำในสิ่งที่พระเจ้าเคยได้ทำไว้ นั่นคือการให้ความสำคัญกับคนยากไร้ ทำให้โบสถ์ห่างไกลกับคนมากขึ้นทุกวัน คนมองไม่เห็นความสำคัญของโบสถ์และโบสถ์เองก็มองไม่เห็นความสำคัญของคน บาทหลวงท่านนี้จึงเริ่มถามตัวเองว่า ถ้าโบสถ์หายไปจากชุมชนในวันพรุ่งนี้ จะมีใครคิดถึงโบสถ์ไหม และท่านก็ตอบตัวเองว่าคงจะไม่ จึงคิดริเริ่มทำโครงการขึ้นมา

โดยเริ่มต้นจากการตั้งคำถามว่า “เราสามารถทำอะไรในชุมชนได้บ้าง” “ช่องว่างต่างๆ คืออะไร” กระทั่งพบว่า ชุมชนที่โบสถ์ตั้งอยู่นั้น เป็นย่านที่มีโรงเรียนเป็นจำนวนมากติดอันดับต้นๆ ของรัฐ โดยนักเรียนกว่า ๔๐% เข้าเกณฑ์เป็นผู้ที่ต้องได้รับแจกอาหารกลางวัน จึงเริ่มเข้าเป็นหุ้นส่วนร่วมกับ Housaton Food Bank จัดทำโครงการกระเป๋าสะพายใส่อาหาร แจกจ่ายให้กับเด็กที่มาจากครอบครัวที่ว่างงานและขาดรายได้ ซึ่งอาจมีเงื่อนไขบางประการที่ทำให้พวกเขาเข้าไม่ถึงสวัสดิการของรัฐ ช่วยให้เด็กจากครอบครัวเหล่านี้ได้อิ่มท้องทั้งในวันที่มาเรียนและวันหยุด

ภาพจาก www.static.youcaring.com

นอกจากนั้นยังมีโครงการมอบทุนการศึกษา กิจกรรมหลังเลิกเรียน การเตรียมพร้อมก่อนเรียนระดับอุดมศึกษา การให้ความช่วยเหลือด้านครอบครัว ศูนย์บำบัดรักษาโรค ค่ายดดูร้อนสำหรับเด็กที่ครอบครัวมีรายได้ระดับต่ำ รวมถึงการริเริ่มทำโครงการเกี่ยวกับดนตรี ซึ่งกำลังเตรียมพร้อมจัดค่ายดนตรีในช่วงฤดูร้อนสำหรับเด็กๆ ในชุมชน ทั้งนี้ ทางโบสถ์ได้จัดตั้งองค์กร Cy-Hope ขึ้นมาเป็นอิสระแยกจากโบสถ์เพื่อให้สามารถทำงานตอบสนองกับความต้องการที่เฉพาะเจาะจงขององค์กร โดยได้รับเงินสนับสนุนในรูปแบบของงบประมาณประจำปี ปีละ ๑.๖ ล้านดอลลาร์จากโบสถ์ นอกจากนี้ยังมีเงินให้เปล่า ของขวัญ และเงินสนับสนุนจากหุ้นส่วนที่ทำงานร่วมกัน ที่ช่วยให้องค์กรจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนต่อไปได้อย่างยั่งยืน (Swennes, Amanda, 2015)

(๖) กิจกรรมเสริมสร้างพลังชุมชน

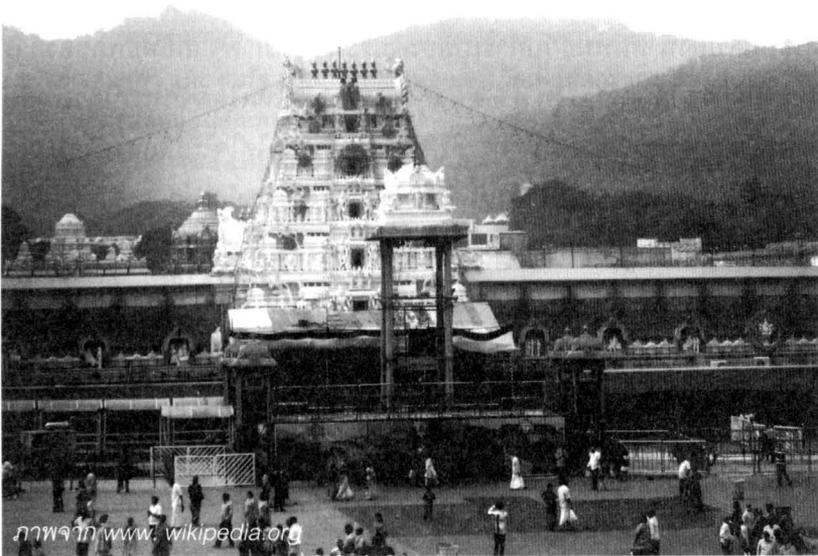
องค์กร Hindu American Seva Charities ซึ่งเป็นองค์กรของศาสนาฮินดูในอเมริกา ร่วมกับ Hands On Network และ Corporation for National Community Service เข้าไปทำงานเสริมสร้างพลังให้กับชาวชุมชนผู้ที่นับถือศาสนาฮินดูในอเมริกา กล่าวคือ หลังเหตุการณ์ 9/11 ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ผู้ก่อการร้ายชาวตะวันออกกลางจี้เครื่องบินให้ขับชนอาคาร World Trade Center และสำนักงานของกระทรวงกลาโหมของสหรัฐอเมริกา เป็นผลให้มีชาวอเมริกันจำนวนมากเสียชีวิต ผู้ที่มีผิวสีน้ำตาลรวมทั้งชาวฮินดูในสหรัฐอเมริกา ได้รับผลกระทบจากความหวาดระแวงของคนอเมริกัน โดยเฉพาะเด็กนักเรียนที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมต่างไปจากคนตะวันตก มักจะถูกทำร้ายและกลั่นแกล้งจากเพื่อน เด็กบางคนถูกเรียกว่าเป็นลูกไอชามะ บินลาเดน (ผู้นำการก่อการร้าย) บางคนถูกล้อเลียนที่กินอาหารมังสวิรัตหรือการปฏิบัติตามหลักศาสนาบางอย่าง เป็นต้น

แม้กระทั่งวัดในศาสนาฮินดูในเมืองวิชิตา รัฐแคนซัส เริ่มกลัวว่าจะตกเป็นเป้าหมายในการโจมตี ไม่มีใครกล้าเข้าร่วมทำกิจกรรมบริการชุมชน เช่น การช่วยเหลือผู้ยากไร้หรือไร้ที่อยู่อาศัย เพราะกลัวตัวเองจะโดนทำร้าย ไม่มีใครกล้าที่จะกล่าวถึงความกลัวที่มีอยู่ในชุมชนผู้นับถือศาสนาฮินดู จากผลกระทบของเหตุการณ์ 9/11 องค์การ Hindu American Seva Charities จึงจัดกิจกรรมเสริมพลังให้กับชุมชน เน้นการแก้ไขอุปสรรคทางวัฒนธรรม รักษาอัตลักษณ์ความเป็นฮินดูอเมริกัน และนำเสนอวิธีแห่งกฎจักรวาลเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ เช่น โยคะ อายุรเวท และอื่นๆ ทั้งนี้ กิจกรรมที่ Seva จัดเพื่อช่วยบรรเทาปัญหาจากเหตุการณ์ 9/11 ได้แก่ การจัดประชุมศาลากลางเมือง (Townhall meeting) โดยการเชิญผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาทุกภาคส่วนมาล้อมวงคุยกัน ทำให้มีความเข้าใจและตื่นตัวที่จะทำงานร่วมกันเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีความหลากหลายอย่างอเมริกา (Bhargava, Anju, 2012)

(๗) กิจกรรมการแก้ปัญหาด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อม

ในกรณีนี้ ขอยกตัวอย่างของศาสนาฮินดู กรณีเมือง Tirumala รัฐ Andhra Pradesh ประเทศอินเดีย มีวัดฮินดูชื่อว่า Venkateshwara ซึ่งเป็นวัดเทพเจ้าอันศักดิ์สิทธิ์ มีรายได้ปีละ ๓๔๐ ล้านเหรียญสหรัฐ (๑๑,๕๖๐ ล้านบาท) จากการบริจาคเงินของผู้ที่เข้าวัดจำนวนถึง ๕๐,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐ คนในแต่ละวัน วัดได้พัฒนาเทคโนโลยีพลังงานสะอาดและปลูกป่าเพื่อเป็นแหล่งกักเก็บคาร์บอน (พื้นที่ที่ดูดซับก๊าซคาร์บอนไว้ในปริมาณที่มากกว่าการปล่อยก๊าซออก) ในโรงครัวชุมชนของวัดซึ่งเปิดตลอดทั้งวัน เพื่อปรุงอาหารแจกผู้ที่มาวัดโดยไม่คิดเงิน ทางวัดติดจานโซลาเซลล์จำนวนมากบนหลังคาวัดซึ่งจะหมุนตามแสงแดดอัตโนมัติเพื่อแปลงเป็นพลังงานไอน้ำแรงดันสูงสำหรับการปรุงข้าวสารและถ้วยแกงปริมาณกว่าห้าหมื่นกิโลกรัมต่อวัน พลังงานแสง

อาทิตย์ดังกล่าวสามารถผลิตไอน้ำกว่าสี่พันกิโลกรัม ที่ความเดือด อุณหภูมิ ๑๘๐ องศาเซลเซียส ทำให้การปรุงอาหารนอกจากจะสุกเร็ว และยังประหยัดพลังงานน้ำมันได้กว่า ๕๐๐ ลิตรต่อวันด้วย บริษัท Gadhia Solar Energy Systems ซึ่งติดตั้งระบบการปรุงอาหารด้วย พลังงานแสงอาทิตย์ให้กับทางวัดประเมินว่า ด้วยวิธีนี้ทางวัดได้ช่วยลด ก๊าซเรือนกระจกได้กว่า ๑,๓๕๐ กิโลกรัมในชั้นบรรยากาศ หลังจากนั้น ทางบริษัทจะพัฒนาพลังงานลมให้กับวัดเป็นลำดับต่อไป เมืองแห่งนี้ยัง ได้รับการนิยามว่าเป็นเมืองต้นแบบที่มีก๊าซคาร์บอนต่ำด้วย (Haindl, Sangeeta, 2012)

นอกจากแนวคิดและกิจกรรมปรับศาสนสถานให้สอดคล้องกับ บริบทสมัยใหม่ข้างต้นแล้ว ยังมีข้อเสนอเกี่ยวกับเทคนิคการชักชวนคนเข้า “โบสถ์” ที่มีถึง ๕๒ วิธีการ ซึ่งแต่ละอย่างมีลักษณะยืดหยุ่น ให้ผู้คนเลือก ทำตามอัธยาศัย สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน (Davis, Diana 2014)

การทบทวนวรรณกรรมในส่วนนี้ แสดงถึงตัวอย่างกิจกรรมที่เป็นนวัตกรรมทางสังคมของศาสนสถานของศาสนาต่างๆ ในต่างประเทศ โดยมีแนวคิดหลักที่เหมือนกันคือ ต้องการทำให้ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและชุมชน การปรับตัวได้อย่างยืดหยุ่น ทำให้ศาสนสถานเป็นมากกว่าสถานที่ประกอบพิธีกรรม แต่เป็นพื้นที่เปิดทางสังคมให้คนทุกกลุ่ม ทุกวัยได้มีส่วนร่วมและรู้สึกเป็นสมาชิก และทำให้คนในชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันด้วย รวมทั้งเป็นการเผยแพร่ในเชิงรุกของแต่ละศาสนาเพื่อเพิ่มศาสนิกชนผู้ศรัทธาในศาสนาของตนเองให้มากขึ้น มีข้อน่าสังเกตว่า กิจกรรมต่างๆ นั้น จะเน้นไปที่บทบาทที่ ๒ คือบทบาททางสังคมในระดับต่างๆ โดยเฉพาะศาสนาคริสต์นั้นจะให้ความสำคัญมากกับการเข้าไปทำงานกับกลุ่มคนยากจน ด้อยโอกาสซึ่งมีอยู่มากมาย อันเป็นผลพวงจากการพัฒนาแบบปัจเจกนิยม และการแบ่งแยกก็ดักันเชื้อชาติ-ผิวสี การเปลี่ยนแปลงนี้ สัมพันธ์กับการเปลี่ยนในระดับมหภาคจากอิทธิพลของการสังคายนาวาติกันครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๐๕ - ๒๕๐๘) ซึ่งให้คริสตจักรปรับตัวเข้ากับโลกสมัยใหม่ พระนักบวชในทุกระดับจะต้องให้ความสนใจในปัญหาสังคม การช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ด้อยโอกาส เพื่อให้พึ่งตนเองได้และนำไปสู่การพัฒนาด้านจิตวิญญาณ •

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ขวัญดิน สิงห์คำ. (๒๕๕๔). การบูรณาการการศึกษาของโรงเรียนสัมมาสิกขาศิระะอโคก เพื่อพัฒนาบุคคลและชุมชน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- จุไรรัตน์บุญที่สุด. (๒๕๕๖). บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม กรณีศึกษา พระเทพรัตนกวี (สุรินทร์ ชุตินฺธโร) วัดมหาธาตุ อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์. มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.
- ชนิษฐา ชูสุข, จิตรราวดี สุตินันท์กร และจุฑารัตน์ รัตนพิทักษ์ชน. (๒๕๕๘). ความเป็นเมืองของหาดใหญ่. กรณีศึกษา: งานวิจัยในประเทศไทย ด้านการรับมือของเมืองกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ. กรุงเทพฯ: โครงการเครือข่ายเมืองในเอเชียเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ.
- ทองชัย บุรณพิสุทธ์, พระมหา. (๒๕๕๕). บทบาทของวัดกับชุมชนเมือง ในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ธวัชชัย จันจุฬา และ สหรัฐ เจตมโนรมย์. (๒๕๕๖). วัดเพื่อพัฒนาเยาวชนและครอบครัว. กรุงเทพฯ : แอลเพรส.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (๒๕๓๓). พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระมหาพนม เนี่ยวกุล. (๒๕๔๔). ความคาดหวังของพุทธศาสนิกชนต่อบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระครูวิมลกิตติสุนทร และคณะ. (๒๕๔๖). การจัดการท่องเที่ยวบริเวณวัดพระธาตุช่อแฮ โดยความร่วมมือ-ของชุมชนเทศบาลตำบลช่อแฮ อ.เมือง จ.แพร่. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ ปยุตโต) (๒๕๔๖). ต้องฟื้นฟูวัด ให้ชนบทพัฒนา สังคมไทยจึงจะก้าวหน้าได้มั่นคง. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- พระไพศาล วิสาโล. (๒๕๔๗). สองสว่าง ทางไท. กรุงเทพฯ : กลุ่มเสถียรธรรม.
- พระไพศาล วิสาโล. (๒๕๕๒). พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระไพศาล วิสาโล (๒๕๕๘). คำนำหนังสือ ใน บวชต้นไม้. ชูชาน ดาริลิงตัน เชียง, นัยนา นาควัชระ แปล. กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา.

พระมหาสมทรง สิรินโร, ประเวศ วะสี, สมบูรณ์ สุขสำราญ และ สุลักษณ์ ศิวรักษ์. (๒๕๒๕).
บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต. คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา.
พระมหาทนงชัย บุรณพิสุทธ์. (๒๕๔๕) บทบาทของวัดกับชุมชนเมือง ในเขตบางรัก
กรุงเทพมหานคร. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต) มหาวิทยาลัยมหิดล, สาขา
วิชาพัฒนาชนบทศึกษา.

พระมหาพระยงค์ สุนตจิตโต. (๒๕๕๐). บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
กรณีศึกษา ป่าชุมชน บ้านปะอาว ต.ปะอาว อ.เมือง จ.อุบลราชธานี. (วิทยานิพนธ์
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

พระราชวรมนี (ป.อ.ปยุตโต). (๒๕๒๗). สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. (หน้า ๒๐๕ - ๒๐๖).
กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง

ยงยุทธ บุรณเจริญกิจ. (๒๕๔๕). กระบวนการสร้าง ต่อรองความหมายของวัดในฐานะ
ที่เป็นพื้นที่ทางสังคม กรณีศึกษาวัดปทุมคงคา และวัดไตรมิตรวิทยาราม. (วิทยานิพนธ์
ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
วาสนา วงศ์เยี่ยมอง. (๒๕๓๙). การเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระในชุมชน. (วิทยานิพนธ์
ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. (๒๕๒๗). พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม.
กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุจินดา พานิชกุล. (๒๕๔๙). บทบาทของพระสงฆ์ต่อการท่องเที่ยว กรณีศึกษา กิจกรรม
สนทนาระหว่างพระสงฆ์กับนักท่องเที่ยว. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต).
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. (๒๕๒๕). ศาสนากับสังคมไทย. (หน้า ๓๒๔-๓๒๕). กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ.

ข้อมูลออนไลน์

กรมโยธาธิการและผังเมือง. วัฒนธรรมและชีวิตในเมือง. สืบค้นเมื่อ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๘,
จาก www.dpt.go.th/ITCitdb/txt/pop/urban๕

เดลินิวส์. (๒๕๕๗). สำนักพุทธเผย ๙ รูปแบบทำลายศาสนา. สืบค้นเมื่อ ๑๘ สิงหาคม
๒๕๕๘, จาก <http://www.dailynews.co.th/education/๒๔๖๕๖๘>

ที่มาของคลองแห. สืบค้นเมื่อ ๒๒ กันยายน ๒๕๕๘, จาก [http://www.khlong-u-taphao.com/
index.php?file=article&obj=forum.view\(cat_id=at-gen,id=๔๐\)](http://www.khlong-u-taphao.com/index.php?file=article&obj=forum.view(cat_id=at-gen,id=๔๐))

ไทยพับลิก้า. (๒๕๕๖). สถาบันสงฆ์และสังคมไทย: ประชากรพระภิกษุและสามเณรลดลง
อย่างต่อนื่อง. สืบค้นเมื่อ ๓ กันยายน ๒๕๕๘, จาก [http://thaipublica.org/๒๐๑๓/๑๐/
monastery-institution-๑/](http://thaipublica.org/๒๐๑๓/๑๐/monastery-institution-๑/)

วัดบันดาลใจ. จาก <https://www.facebook.com/watbundanjai>

วิรัตน์ แสงทองคำ. (๒๕๕๓). กรุงเทพฯ: *วิถีชีวิตกับความผันแปร*. สืบค้นเมื่อ ๑๖ สิงหาคม

๒๕๕๘, จาก <https://viratts.wordpress.com/๒๐๑๐/๐๑/๑๕/bangkok-lifestyle/>

สำนักข่าวมุสลิมไทยโพสต์. *จัดบูชเผยแผ่ศาสนาอิสลาม*. สืบค้นเมื่อ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๘,

จาก <http://muslimthai.muslimthai.com/main/index.php?page=sub&category=๙๕&id=๑๙๒๑๖>

สำนักข่าวมุสลิมไทยโพสต์. *อิหม่ามมักคิดในฝรั่งเศสสร้างมัสยิดเคลื่อนที่*. สืบค้นเมื่อ ๒๐

สิงหาคม ๒๕๕๘, จาก <http://muslimthai.muslimthai.com/main/index.php?page=sub&category=๙๕&id=๑๔๖๙๔>

หนังสือพิมพ์รังสิต. (๒๕๕๖). *ศูนย์พิทักษ์พระพุทธศาสนาวัน พระนอกรีตทำชาวพุทธเสื่อม*

ศรัทธา. สืบค้นเมื่อ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๘, จาก <http://www.jr-rsu.net/article/๑๓๘>

อภิชาติ จำรัสฤทธิ์รงค์ และ อรทัย หงูเจริญพรพานิช. (๒๕๕๐). *เช็ทซ์แอนเดอชิตี*. สืบค้น

เมื่อ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๕๘, จาก www.ipsr.mahidol.ac.th/ipsr/annualconference/conferenceiii/Articles/Articles๐๗.htm

อาทิตย์ ประสาทกุล. *อะไรคือธรรมชาติของความเป็นเมือง*. สืบค้นเมื่อ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๕๘,

จาก <http://www.volunteerspirit.org/node/๑๗๔๒>

ฮาเก็ม ผูหาดา. (๒๕๕๗). *วิถีชีวิตคนเมืองในประเทศไทย: แนวโน้มใหม่*. สืบค้นเมื่อ ๑๔

สิงหาคม ๒๕๕๘, จาก www.slideshare.net/FURD_RSU/the-new-trend

วิทัศน์

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ ปยุตโต). *จิตวิทยาสู่จิตภาวนา*. สืบค้นเมื่อ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๘,

จาก <https://www.youtube.com/watch?v=G๔EqLopKQO๘>

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ ปยุตโต). *จากเทพสูงสุด สู่วรรณสูงสุด*. สืบค้นเมื่อ ๒๐ ตุลาคม

๒๕๕๘, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=jTkRZNkHEKA>

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ ปยุตโต). *ประเทศพุทธอย่างไทย ทำไม่เจริญอย่างฝรั่ง*. สืบค้น

เมื่อ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๘, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=vnZQMnjtJS๘>

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ ปยุตโต). *ถ้าไม่มีวิถีแบบบงกาย ก็อาจใช้พิธีกรรมมาสื่อคนให้*

ถึงธรรม. สืบค้นเมื่อ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๘, จาก https://www.youtube.com/watch?v=x๔GBnzTH๕_I

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ ปยุตโต). *พุทธศาสนาเกิดขึ้นมา มิใช่ว่าพิธีกรรมจะไร้ความหมาย*.

สืบค้นเมื่อ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๕๘, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=r๑S๒๖WQaks>

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ ปยุตโต). ถ้ารู้ภูมิหลังของอินเดียสักหน่อย จะค่อยเห็นแก่นของพุทธศาสนา. สืบค้นเมื่อ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๘, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=sSx๓CYe-k๙C>

วัดบันดาลใจ. ทุกวันนี้ เรามีวัดเพื่ออะไร? สืบค้นเมื่อ ๓ กันยายน ๒๕๕๘, จาก www.youtube.com/watch?v=๘Mjp๙RhWcL๔

วัดบันดาลใจ. ๙ วัดบันดาลใจ. สืบค้นเมื่อ ๓ กันยายน ๒๕๕๘, จาก www.youtube.com/watch?v=-ScCXXKmd๒๘

ภาษาอังกฤษ

- Angell, Olav Helge. (2007). Church-Based Welfare Agency And Public Religion. *Nordic Journal of Religion and Society*, Vol 20:2, p.179 - 193.
- Bhargava, Anju. (2012, February 2). Transforming Communities: *Siva Principle of Change in Action*. *The Huffington Post*. Retrieved from http://www.huffingtonpost.com/anju-bhargava/transforming-communities-_b_1298325.html
- Burke, Daniel. (2014, May 14). Millennials Leaving Church in Drove, Study Finds. *CNN*. Retrieved from <http://edition.cnn.com/2015/05/12/living/pew-religion-study/>
- Chartres, Richard. (2007). Church Buildings and the Community. *Cathedral Communications Limited*. Retrieved from <http://www.buildingconservation.com/articles/churchbuildings/churchbuildings.htm>
- Haindl, Sangeeta. (2012, February 14). The Indian Temple of Social Innovation. *JustMeans*. Retrieved from <http://www.justmeans.com/blogs/the-indian-temple-of-social-innovation>
- Hauck, Volker; Mandie-Filer, Angela, and Boler, Joe. (2005, January). Ringing the Church Bell: The Role of Churches in Governance and Public Performance in Papua New Guinea. *Discussion paper No 57E*. The European Centre for Development Policy Management.
- John McKnight (2015, January 13). Low-income communities are not needy — they have assets. *Faith & Leadership*. Retrieve from <https://www.faihanleadership.com/john-mcknight-low-income-communities-are-not-needy-they-have-asse>

- Langille, Justin; Smith, Robyn. (2012). Mission Impossible. *Walrus*, Vol. 9 (5), p.20-22.
- Lee, Jason W. (2005). Sport and the Church: Exploring Sport in the Christian Life Center. *The SMART Journal*. Vol. 2 (1), p.25 - 32.
- McDaniel, Mike. (2010). *Case Studies of Selected Missional Churches That Examine Strategies Used to Engage the Unchurched in Post-Christendom Context*. Dallas Theological Seminary.
- Monroe, Pastor Gilford T. (2012, September 19). The Role and Importance of the Church in the Community. *Huffington Post*. Retrieved from http://www.huffingtonpost.com/pastor-gilford-t-monrose/role-of-the-church_b_1896969.html
- Mowat, H.; Swinton, J.; Stark C.; and Mowat, C. (2008) *Religion and Suicide: Exploring the Role of the Church in Deaths by Suicide in Highland, Scotland*. Mowat Research and the Centre for Spirituality, Health and Disability, University of Aberdeen.
- Nasioulas, Loannis K. (2011). Social Innovation in Greece. *European Commission*. Retrieved from <https://webgate.ec.europa.eu/socialinnovationeurope/en/social-innovation-greece>
- Pessi, Anne Birgitta; Angell, Olav Helge; and Pettersson, Per. (2009). Nordic Majority Churches as Agents in the Welfare State: Critical Voices and/or Complementary Providers?. *The Finnish Society for the Study of Religion, Temenos* Vol. 45 (2), p.207 - 234.
- Roan, Ansley. (2015, January 13). NYC Nonprofit Keeps Seniors Connected Across the Generations. *Faith and Leadership*. Retrieved from <https://www.faihandleadership.com/nyc-nonprofit-keeps-seniors-connected-across-generations>
- Schon, Rachel. (2014, January 9). Religion and Social Innovation. *European Social Innovation Research*. Retrieved from <http://siresearch.eu/blog/religion-and-social-innovation>
- Swennes, Amanda. (2015, May 19). A Houston Church Supports Its Community by Helping Schoolchildren. *Faith and Leadership*. Retrieved from <https://www.faihandleadership.com/houston-church-supports-its-community-helping-schoolchildren>

- Tanton, Robert; Powell, Ruth; Powell, Glen; and Pepper, Miriam. (2014). The Role of the Church in Designing Social Change. *NAISEM*. Retrieved from <http://www.natsem.canberra.edu.au/publications/?publication=the-role-of-the-church-in-designing-social-change>
- Wells, Gillian. (2006). *The Answer Within - The Role of the Church in the Black Community: A Community Development Response to the Violence in Toronto*. Renison College, University of Waterloo.
- Williams, Theartrice. (1992). *The Role of the Church in Community Development: Two Cases Studies*, Hubert H. Humphrey Institutes of Public Affairs, University of Minnesota, Minneapolis, p. 1-8.
- Resources on Christian Social Entrepreneurship. (2013, June 17). *Faith & Leadership*. Retrieved from <https://www.faithandleadership.com/features/articles/resources-christian-social-entrepreneurship>
- Special Feature: Hindu Temples of the West Adjusts, Adapt, Improvise (2012, December). *Hinduism Today*. Retrieved from <http://www.hinduismtoday.com/modules/smartsection/item.php?itemid=5311>

คณะนักวิจัย

หัวหน้านักวิจัย

รองศาสตราจารย์ ดร.อรศรี งามวิทยาพงศ์ : วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นักวิจัยกรณีศึกษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เขาวนิจ กิตติธรรกุล : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
วิทยาเขตหาดใหญ่

พลธรรม์ จันคำ : สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหิดล

เอกภพ สิทธิวรรณธนะ : เครือข่ายพุทธิกาเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคม
วรรณิกา ธีรชาดา : นักวิชาการอิสระ

ทบทวนวรรณกรรม

นภารัตน์ นนทกิจนพเกล้า
ฐิวารี วีระะสบประสงศ์

ผู้ช่วยนักวิจัย

คเชนทร์ อัครวมณีกุล

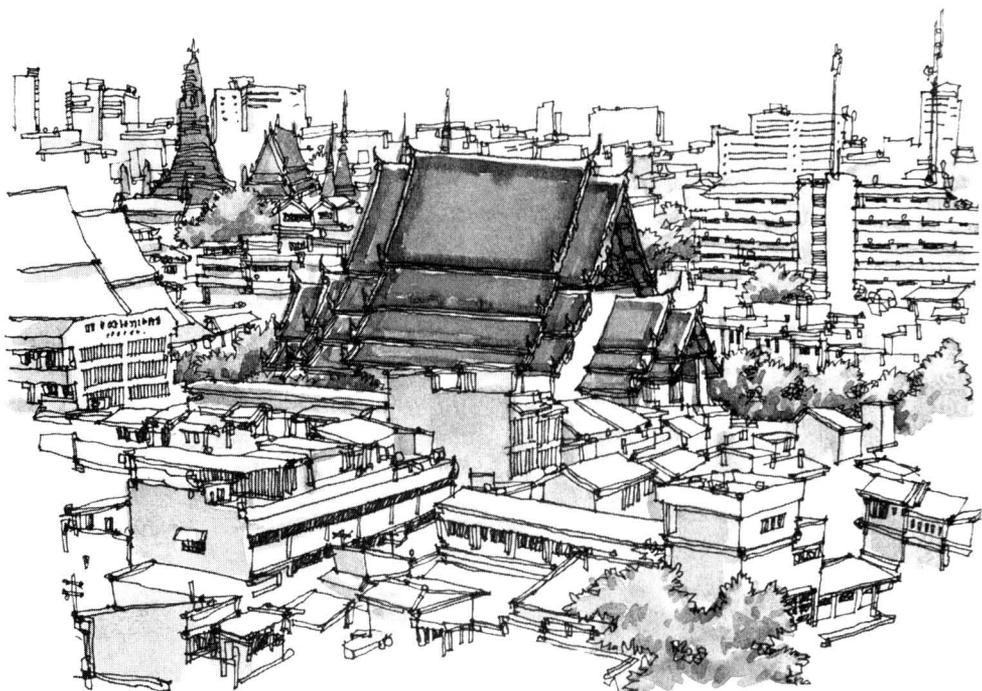
การจัดการ

ศศิธร อุดมทรัพย์
กนกวรรณ แซ่จั้ง

คณะผู้จัดทำ

อ.ประยงค์ โพธิ์ศรีประเสริฐ
ปริญภรณ์ สุขกุล
อ.ยิ่งยง ปุณโณปถัมภ์
จันทรัมย์ จันทรทิพัทธ์
เข็มเพชร ระหว่างงาน
พรพรช ภูธานี
วิศรุต ขวัญสง่า
ศุทธาพิชญ์ บุญพวงค์

งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาททางสังคมของวัด
โดยศึกษาเฉพาะกรณีนั้นนี้มีมากมาย แต่งานวิจัย
ที่ท่านจะได้อ่านนี้มีจุดเด่นอยู่ที่แนวคิดอันเกิดจากการสังเคราะห์
ภาพรวม ซึ่งไม่ได้จำกัดที่วัดในเมืองไทยเท่านั้น หากยังรวมถึง
สถาบันศาสนาทั่วโลก ทั้งพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ยิว
ขณะเดียวกันก็ชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคม
ในเชิงระบบหรือโครงสร้างที่ส่งผลต่อบทบาทหน้าที่ของวัดในปัจจุบัน
โดยเฉพาะในเขตเมืองและกึ่งเมือง
นอกจากนั้น การวิจัยที่เจาะลึกโดยเลือกวัด ๔ แห่งเป็นกรณีศึกษา
ไม่เพียงให้รายละเอียดที่เป็นรูปธรรมเท่านั้น
แต่ยังมีการถอดบทเรียนและสังเคราะห์เป็นข้อสรุปที่น่าสนใจ
ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการฟื้นฟูบทบาทของวัดต่าง ๆ
ในเขตเมืองและกึ่งเมืองได้เป็นอย่างดี.....

บางตอนของคำนำ
พระอาจารย์ไพศาล วิสาโล

สถาบันอาศรมศิลป์
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)